# LAIŠKAS REDAKTORIUI

**Apie Vladimirą Toporovą**

**NIKOLAI MIKHAILOV**

Письмо

В Комитет по ленинским и государственным премиям

В условиях, когда властью или от имени власти творится насилие, особенно в ПРИБАЛТИКЕ, не считаем для себя возможным принять присужденную нам государственную премию за 1990 год.

П. Гринцер, В. Топоров

Šis laiškas buvo parašytas ir pasirašytas 1990 m. sausio 13 d., perduotas iš Maskvos Lietuvos Respublikos žurnalistams.

Vladimirui Toporovui (Maskvos Slavistikos instituto bendradarbiui, akademikui, filologijos mokslo daktarui *honoris causa*, pirmajam Solženicyno premijos laureatui (1988) – jam pačiam labai nepatinka, kai kas nors jį mini su visais šiais titulais) šiemet sukako 70 metų. Aukščiau cituojamas laiškas – tai tik viena maža dalytė to, ką Toporovas padarė Lietuvai. Bet gal dėl jo beveik patologiško kuklumo mažai kas Lietuvoje apie tai žino.

Gimęs Maskvoje 1928 metais Toporovas po karo įstojo į Maskvos universitetą, kur pradėjo studijuoti ir lietuvių kalbą (jo mokslinis vadovas buvo žymus Rusijos kalbininkas, Juozo Balčikonio bičiulis Michailas Petersonas). 1952 m. Toporovas pirmąkart atvažiavo į Lietuvą ir iš karto pamilo šį kraštą. Tuo pačiu laiku jis suprato (tiesą sakant, manau, kad jis tai žinojo ir anksčiau), kokia neteisybė atsitiko Lietuvai 1940 m. Dėl Sovietų valdžios esmės Toporovas niekada neturėjo jokių iliuzijų.

Po to dažnai lankydamasis Lietuvoje jis susipažino su Lietuvos kalbininkais: Zigmu Zinkevičiumi, Algirdu Sabaliausku, Jonu Kazlausku. Paskui jie susirašinėjo. Toporovas labai pergyveno dėl saugumiečių nužudyto Kazlausko.

1979 m. buvau su Toporovu ir jo žmona, žymia indologe Tatjana Elizarenkova (kuri, tarp kitko, gana laisvai kalba lietuviškai) Pelesoje. Vladimirą Nikolajevičių visada domino Gudijos lietuvių likimas ir

padėtis. Gyvenome Pelesos internate. Puikiai atsimenu, kaip vieną dieną į internatą įsiveržė Varanavo saugumiečiai (vienas jų prisistatė kaip Aleksejus) kartu su Pelesos kolūkio pirmininke ir dar pora stiprių vyrų. Patikrino dokumentus ir pradėjo apklausą: *А почему вас так Пелеса интересует?* Toporovas atsakė ramiai: *Вы уж позвольте нам самим знать, почему она нас интересует.* Visa „komanda", ko gero, truputį išsigando, o gal ir pasas su Maskvos *propiska* (registravimu) darė tada dar tam tikrą įspūdį.

Toporovas parašė daug straipsnių apie lietuvių kalbą, mitologiją, kultūrą, apie Vilnių, apie žymius lietuvius. Jis kartu su prof. Viačeslavu V. Ivanovu sukūrė mokslinę seriją *Балтославянские исследования*, pertvarkos metu rašė straipsnius už Lietuvos nepriklausomybę. Visa tai jis darė iš meilės Lietuvai. Šita meilė yra labai tikra ir gili.

Rašau tai iš Italijos Jums, Redaktoriau, ir visiems Jums, mano mieli lietuviai (aš irgi jaučiuosi bent pusiau lietuviu po visų tų „Ramuvos" ekspedicijų, kuriose dalyvavau), kad pagerbtute didelį mokslininką ir kuklų žmogų, kuris tikrai daug padarė „jūsų ir mūsų laisvei".

Università di Udine, Italija, 1998 12 09

# KATALIKŲ KALENDORIUS-ŽINYNAS SOVIETMEČIU

NERIJUS ŠEPETYS

Atskleisdamas mažai žinomą sovietmečio kultūros istorijos puslapį, autorius pristato nuo 1982 m. ėjusį *Katalikų kalendorių-žinyną*. Žvilgsnis į *KKŽ* leidimo apystovas dar gyvų pagrindinių to leidimo dalyvių akimis atskleidžia šios nesenos, tačiau sparčiai į užmaršį grimztančios epochos vaizdą. Aptardamas kontroversijas, kurias šio „valdžios aprobuoto" leidinio pasirodymas sukėlė pogrindžio spaudoje, autorius siekia apibrėžti jo vietą ir vaidmenį kelių istorinių kontekstų sankirtoje – į leidinį žvelgiama tiek kaip į Lietuvos religinio gyvenimo apraišką, tiek kaip į savitą religinės bei kultūrinės rezistencijos pavidalą. Galiausiai, komplikuoto leidėjų ir cenzorių santykio dialektika leidžia autoriui pateikti sovietologinio pobūdžio įžvalgų.

Iš visos Lietuvoje dabar leidžiamos periodinės literatūros, kurią galėtume pavadinti krikščioniška, tik vieno vienintelio kas metus pasirodančio *Katalikų kalendoriaus-žinyno* (KKŽ) šaknys glūdi sovietinėje Lietuvos praeityje. Sovietiniai laikai pasibaigė, tapo „istorija", tik ir laukiančia, kad ją moksliškai tyrinėtų bei vaizdingai pasakotų. Ir sulaukiančia – istorikai, ypač pastaruoju metu, be kita ko, rimtai susidomėjo ir Katalikų Bažnyčios situacija sovietmečiu. Sveikintina, jog tokių istorikų dėmesys arba krypsta į fundamentalias problemas, arba yra sintetinis, ir visiškai suprantama, kad jo negali patraukti tokia Bažnyčios gyvenimo marginalija kaip KKŽ. Tačiau šalia tūkstančio pateisinamų potencialaus istorikų nesidomėjimo KKŽ priežasčių esama ir vienos abejotinos. Ji susijusi su dviem mokslinės istoriografijos prielaidomis: pirma, praeities tekstai istorikui yra svarbūs ne tuo, ką jie sako, o tuo, ką galima iš jų kaip „šaltinių" išgauti, panaudojant tai arba *istorinei tikrovei* atskleisti, arba jau atskleistajai (pa-)įrodyti; antra, visa „regimoji" praeitis, visiems prieinama ir matoma istorinė tikrovė yra iš principo įtartina, ją reikia iš pagrindų patikrinti, geriausiai – remiantis pačių slapčiausių bei giliausiai paslėptų istorinių šaltinių tyrimu. Atrodytų, visa tai ypač tinka kalbant apie sovietinę tikrovę, kurioje *viskas*, kas buvo viešai rodoma, skelbiama, sakoma, *iš tikrųjų* buvo melaginga, nes tarnavo propagandai. Tačiau ar tuomet tyrinėjant Bažnyčios istoriją sovietmečiu tėra viena išeitis – mestis į SSKP ar KGB archyvus, o bėdos atveju dar atsigręžti ir į pogrindinę spaudą? Atsakydamas į tokį klausimą neigiamai, norėčiau pasiremti didžiausiu savo „sovietologiniu" autoritetu – Viktoru Suvorovu: pirma, slaptuose sovietiniuose „šaltiniuose" melo ne mažiau nei viešoje propagandoje, tik pastarojoje jis lengviau demaskuojamas; antra, tai, kas viešai rodoma bei sakoma, ir yra pati *sovietinė tikrovė*, tik norint ją pamatyti iš išorės, jau reikia būti pasižiūrėjus į ją iš vidaus... Tačiau KKŽ – ne ti(e)k praėjusios sovietinės tikrovės dalis, bet pirmiausia – nenutrūkstančio Bažnyčios gyvenimo fenomenas. Iš tokios perspektyvos ir pamėginau pažvelgti į KKŽ gyvavimą sovietiniais metais, – ne kaip į pasibaigusią, o kaip „gyvąją istoriją". Todėl rašydamas naudojausi ne tik „sovietiniais" 1982–1989 m. KKŽ numeriais, bet ir pagrindinių KKŽ

NERIJUS ŠEPETYS (apie jį žr. Naujasis Židinys-Aidai. – 1996. – Nr. 3. – P. 94) – VU Istorijos fakulteto doktorantas. Straipsnis parengtas pagal studiją, parašytą tarptautiniam tyrimų projektui *Aufbruch*, kurį Lietuvoje atlieka Religijos studijų ir tyrimų centras.

istorijos liudytojų – leidinio rengėjo ir vyriausiojo redaktoriaus kun. Vaclovo Aliulio MIC, redaktoriaus Vytauto Ališausko bei KKŽ bendradarbio Petro Kimbrio – pasakojimais.

## *I. KKŽ PRIEŠISTORĖ*

Katalikiški liturginiai kalendoriai, kuriuose nurodoma kaip, kuriomis dienomis ir kokias reikia laikyti Mišias bei atlikti liturgines valandas, per visą sovietinį laikotarpį buvo bene vieninteliai Bažnyčios leidiniai, leisti bent pusiau oficialiai bei bemaž reguliariai ir sovietų valdžios kaip nors specialiai nepersekioti. Netgi nuožmiausių Bažnyčios puldinėjimų metu tokie kalendoriai, paprastai nelegaliai spausdinami rašomąja mašinėle ir dauginami atskirai kiekvienoje vyskupijoje, pasiekdavo daugelį kunigų, nes savo pobūdžiu bei turiniu ir labai priekabiai žiūrint neturėjo nieko antisovietiška ir netgi neprieštaravo laikinam KP politikos religijos atžvilgiu tikslui: iki bus įmanoma visiškai sunaikinti Bažnyčią ir religinę sąmonę, reikia laikytis absoliučios dvasinio luomo izoliacijos nuostatos: laikinai netrukdyti kunigijai tiktai atlikinėti „kulto apeigas", neišeinant už šventoriaus ribų. Na, o kalendorius pagal savo paskirtį ir teturėjo garantuoti tvarkingą apeigų laikymą...

Taigi jau 1953 m. Kauno arkivyskupijos ir Vilkaviškio bei Kaišiadorių vyskupijų valdytojas kapitulinio vikaro teisėmis kanauninkas Juozas Stankevičius kreipėsi į tuometinį *Religinių kultų reikalų tarybos prie SSRS MT* [RKRT] įgaliotinį Lietuvai Bronių Pušinį, prašydamas leidimo išleisti kalendorių. Nors, tikėdamiesi pasinaudoti laikina aukščiausiosios sovietinės vadovybės „viršūnių" ir „ideologijos" krize, Bažnyčios Lietuvoje hierarchai ir mėgino išsireikalauti leidimą išleisti katekizmą (dideliu tiražu) bei (sovietų nekontroliuojamų) religinio turinio žurnalų (per kuriuos būtų galima katekizuoti pasauliečius bei ugdyti tikinčiųjų religinį sąmoningumą), tačiau tai nedavė rezultatų[1]; 1955–1960 m. pasirodė tik maldaknygė (200 p., keturi leidimai bendru 70 000 ar 75 000 egz. tiražu) ir LSSR katalikų kalendorius (penki ar šeši leidimai po 100 p. ir [vid.] po 5000 egz.)[2]. Pastarojo leidėjas bei rengėjas ir buvo kan. Stankevičius, tačiau, pasak kun. Aliulio, kai jis raštu Stankevičiui pateikė kritinių pastabų dėl 1958 m. kalendoriaus, tai gavo ateinančių metų leidimą peržiūrėti prieš spausdinant, o 1959 m. hierarchai pasiūlė sudaryti kalendorių pačiam Aliuliui. Tačiau 1960 m. kalendorius jau buvo paskutinis, jo leidyba nutrūko 22 metams. Priežastys – pačios įvairiausios. Pirmiausia tai 1959 m. prasidėjusi intensyvi sovietinės sistemos „restalinizacija": įsitvirtinęs valdžioje Nikita Chruščiovas (iki 1958 m. vidurio „nukenksminti" paskutinieji varžovai marš. Žukovas ir MT pirm. Bulganinas) pereina į ofenzyvą visose srityse. Pakanka paminėti naują stachanovizmo bangą („Pavyti ir pralenkti Valstijas vidutiniškai kiekvienam gyventojui") nuo 1959 m. rudens žemės ūkyje, naują pramonės centralizaciją ir lemiamą kosminės programos vykdymo šturmą, Fidelio perversmą Kuboje ir Karibų krizės pradžią bei karinį konfliktą su Kinija. Šiame kontekste suprantama ir tais pačiais metais visoje imperijoje išvystyta neostalininė antireliginė kampanija; jos mastui parodyti gana vieno pavyzdžio: per 1959–1961 metus (didžiausiais nurodomais duomenimis) iš 20 000 stačiatikių cerkvių liko tik 7000[3]. Lietuvoje irgi įvyksta aiškus religinės politikos pokytis, priimami kultų įstatymų taikymą griežtinantys nutari-

[1] Streikus A. *Sovietų valdžios antibažnytinė politika (1953–1967)* // Genocidas ir rezistencija. – 1997. – Nr. 1. – P. 135.

[2] Liturginės komisijos ir RKRT įgaliotinio ataskaitų duomenys nei apie leidimo metus, nei apie tiražus nesutampa: pagal LK, maldynas buvo leidžiamas 1956–1959 m., anot įgaliotinio ataskaitos – 1955–1958 m.; įgaliotinio žiniomis, bendras tiražas buvęs 5000 mažesnis. Kalendorius gi, pagal įgaliotinio ataskaitą, turėjęs 6 leidimus ir pasirodęs jau 1955 m.; 1957 m. tiražas buvęs 1500, o 1958 m. – 7500 egz. Plg. Aliulis V. *Lietuvos katalikų spaudos leidiniai* // KKŽ. – 1988. – P. 271 ir Streikus A. *Op. cit.*

[3] Tiesa, taip teigia nemokslinis šaltinis: *Vestnik ruskovo christianskovo dviženija.* – 1979. – No. 130. – S. 275. Pasak atsargesnių tyrinėtojų (pvz., Bourdeaux M. *Opium of the people. The Christian religion in the U. S. S. R.* – London, 1965. – P. 209), nuo 1960 iki 1962 m. vasaros uždaryta „tik" apie 7000 visų konfesijų maldos namų...

mai, uždarinėjamos bažnyčios, padaugėja kunigų suėmimų etc.[4] Taigi iki pat Chruščiovo nuvertimo (1965) oficialiai nebepasirodė joks religinės literatūros leidinys.

*II. KKŽ ATSIRADIMAS: KONTEKSTAS IR GRUPIŲ INTERESAI*

Mėginant nurodyti svarbiausius KKŽ klausimui per 20 metų iki devinto dešimtmečio pradžios įvykusius Bažnyčios ir sovietinės valdžios santykių pokyčius, pirmiausia, manau, reikia pabrėžti du akivaizdžius dalykus. Pirma, formaliai Bažnyčios situacija nepaprastai pagerėjo, ypač liturgijos reformos Vatikano II Susirinkimo dvasia požiūriu: jau 1965 m. įsteigiama neformali Lietuvos SSR *Ordinarų kolegija* (Vyskupų Konferencijos prototipas) ir prie jos – *Liturginė komisija* (atsakinga už visą tolesnę leidybą), 1966 m. išleidžiamas solidus dvikalbis apeigynas, tuojau lietuviškai pasirodo ir *Susirinkimo nutarimai*, taip pat didelis, tegul ir senstelėjęs *Liturginis maldynas*, vėliau – naujas NT vertimas, trumpas katekizmas, rengiamas *Romos mišiolo* bei *Skaitinių* dešimttomis. Jei norėtume čia matyti pirmiausia sovietų aktyvaus persekiojimo politikos atsisakymą ir Bažnyčios santykių su valdžia pagerėjimą, tai netruktume kaip to priežastis įvardyti santvarkos deformaciją, režimo visuotinį „suminkštėjimą" ar bendrą SSRS reakciją į Vatikano *Ostpolitik*. Tačiau prieš imant vertinti situaciją, būtina atsižvelgti ir į antrą esminį pokytį, būtent: per brežnevinį laikotarpį Lietuvoje visiškai susiformavo dviguba Bažnyčios struktūra. „Pogrindinė" Bažnyčia, netapusi priešiška opozicija „oficialiajai", paprastai slypėjo joje ar už jos, bemaž neišeidama už jos ribų, – tačiau taip, jog sistema to neįstengė ištraukti į dienos šviesą (nors abiejų Bažnyčios „dalių" jungtys – vyskupai tremtiniai ar „Komitetas" bei vėliau kunigai disidentai ir buvo „regimi"). Anksčiau bet kokias nuolaidas Bažnyčiai sovietai darydavo tik būdami tikri jas panaudosią Bažnyčiai silpninti, o dabar kovos su Bažnyčia taktika turėjo keistis. Orientaciją į visuotinį ar pavienį terorą bei komunikacijos draudimus turėjo keisti slapta – *netiesioginio* besiplečiančių ryšių su pasauliu (Vatikanu, išeivija, režimui nelojaliais Lietuvos pasauliečiais) perėmimo ir kontroliavimo, *sekimo*, Bažnyčią iš vidaus skaldančių bei tarpusavio nepasitikėjimą skatinančių *provokacijų* vykdymo bei visuotinės *propagandos* – politika. Sovietų valdžiai visą šmaukšėjimą botagu teko nukreipti į pogrindinės Bažnyčios veiklą, – tokią, kurią galima apibūdinti kaip antisovietinę, visai kitai, susijusiai su „kulto apeigų atlikimu", uždegant žalią šviesą; jei to ir negalima pavadinti „meduolio siūlymu", tai bent jau leidimu pasirūpinti kasdienės duonos trupinių – galima tikrai. Toks dvigubas žaidimas, pagal sovietinę mąstyseną, turėjo vesti į vis didesnį legalios ir nelegalios Bažnyčios atskyrimą ir supriešinimą, o visos nuolaidos, susijusios su liturgine reforma, turėjo būti maksimaliai išnaudotos propagandos tikslams: reikia leisti tai, kas būtina vidinėms Bažnyčios reikmėms ir nėra savaime antisovietiška, idant būtų aplenkta išeivija ir užbėgta už akių pogrindžiui, pvz. – paskelbti *Susirinkimo nutarimus*... Na, o tuo tarpu bendra Ordinarų Kolegijos nuostata religinės literatūros legalaus leidimo klausimu buvo tokia pat, kokią tuoj po Vatikano II Susirinkimo kun. Aliuliui privačiai suformulavo kan. Stankevičius: „Jeigu tikite, kad išeis, darykite. Kas gali kokią religinę knygą [oficialiai] išspausdinti tūkstančiu egzempliorių, tegul spausdina tūkstančiu, kas gali šimtą, tegul spausdina šimtą, kas gali dešimt, tegul spausdina dešimt, bet jeigu gali, tai tegul daro". Toks požiūris, kun. Aliulio įsitikinimu, buvęs labai krikščioniškas, nes nesivadovavęs politiniais išskaičiavimais, jog kažkam iš tos literatūros leidimo būsią naudos – „Ne, ir to geriau neturėsime, kad tik kartais bolševikai tuo nepasigirtų". Juo labiau tai tiko devinto dešimtmečio pradžioje, kai Bažnyčioje buvo tokią *modus vivendi* nuostatą puikiai atsverianti jėga, galinti lygiaverčiai pasipriešinti bolševikų šmeižtui ir gyrimuisi – pogrindinė spauda, kuri, beje, irgi kovojo ne tiek prieš sovietų valdžią, o pirmiausia *už* Bažnyčios laisvę, galimybes netrukdomai veikti, gyventi pilnavertį gyvenimą.

Tokiomis sąlygomis aštunto–devinto dešimtme-

[4] Plačiau žr. Streikus A. *Op. cit.* – P. 139–147.

čių sandūroje *Liturginės komisijos* aplinkoje ir kilo sumanymas bandyti atnaujinti Kalendoriaus leidimą. Prisimintina, kad per tuos 20 metų vyskupijos pusiau legaliai spausdindavo ir daugindavo ne tik liturginius kalendorius, o ir savo kunigų sąrašus. Todėl sumanymas leisti KKŽ nebuvo kažin kokia naujovė, bet jau egzistuojančių dalykų legalizavimas, centralizavimas ir suvienodinimas. Konkretus pasiūlymas leisti KKŽ 1981 m. vasarą kilo iš paskutiniojo kalendoriaus sudarytojo kun. Aliulio, tačiau apie tai, kada buvo prašoma leidimo tokiam leidiniui (ar dar vysk. Labuko laikais, ar tik 1981 m.) ir kokiomis sąlygomis prašymas buvęs patenkintas, jis žinių neturi, nes visas derybas su įgaliotiniu vesdavę vyskupai valdytojai (ligi tol – ir mons. Krivaitis). Sprendžiant iš visko, sovietai nedarė didelių kliūčių, tad, matyt, atsiradus konkrečiam prašymui dėl liturginio kalendoriaus, prie kurio būtų prijungta pagrindinė informacija apie Bažnyčią (vyskupijų aprašai, kunigų sąrašai, nekrologai), leidimo, neilgai trukus prašymas buvo patenkintas. Juoba kad būta net ir sovietų akimis žiūrint rimto argumento: evangelikai liuteronai, nepalyginamai mažesnė konfesija, irgi turėjo kalendorėlį, kurio leidyba per tą laiką nebuvo nutrūkusi...

Žinoma, galima ir čia kelti klausimą: ar tik šis leidinys neatnešęs daugiau naudos sovietams negu Bažnyčiai? Tik šitaip klausiant būtų į vieną lygmenį pastatomi ir jame supriešinami skirtingos prigimties dalykai. Juk sovietai jokios „medžiaginės" naudos turėti kaip ir negalėjo, pvz., reikalauti ar tikėtis (bent iš pradžių vien) informacinio pobūdžio KKŽ pasirodysiant prosovietinio turinio tekstų, būdingų stačiatikių leidiniams. Taigi nauda sovietams iš KKŽ tegalėjo būti tik netiesioginė, pirmiausia propagandinė. Ir propaganda čia turėjo būti nukreipta tiek į išorę, tiek į vidų: štai Lietuvos Bažnyčia turinti laisvą religinę spaudą, tačiau kunigai ekstremistai šmeižtu trukdą tą laisvę plėsti. Puikus pavyzdys čia galėtų būti per vieną savaitę įvykę RKRT įgaliotinio pavaduotojo P. Raslano ir paties įgaliotinio P. Anilionio susitikimai su atitinkamai Šiaulių raj. (1983 03 30) bei Šakių raj. (1983 04 05) parapijų dvidešimtukų atstovais. Raslanas savo kalboje „bandė aiškinti, kad Lietuvoje yra pilna tikėjimo laisvė, kasmet išleidžiama daug religinės literatūros. Blogai yra tik tiek, kad kai kurie kunigai, prisidengdami tikėjimu, šmeižia tarybinę santvarką". Paklaustas, o kur galima gauti tos gausios religinės literatūros, jis pasiūlė kreiptis į kun. Aliulį (kuris su jokios literatūros platinimu neturėjo nieko bendra[5]). Tuo tarpu Anilionis jau Šakių rajono tikintiesiems „skundėsi, kad valstybei pilnai pasirūpinti tikinčiaisiais trukdo kunigai „ekstremistai". „Štai, pavyzdžiui, jau buvo beveik baigti visi formalumai ruošiant išleisti tikintiesiems religinio turinio žurnalą, ir vyskupai bei ordinarai sutiko, tačiau keli kunigai pravedė tokią priešišką agitaciją, kad ir vyskupai žurnalo atsisakė, motyvuodami, kad valstybė cenzūruos žurnalą"". Tačiau paklaustas, kodėl pasauliečiai negalį gauti tikrai nekalto turinio ir oficialiai leidžiamo KKŽ, jis atsakė, jog jiems ten nesą ko skaityti, kada būsią Kalėdos ir Velykos, jie ir taip žiną[6]. Taigi tikslas akivaizdus: kaip nors supriešinti „gerą", su valdžia bendradarbiaujančią Bažnyčią su ją šmeižiančia „blogąja", atitraukti oficialiu leidiniu dalies katalikų simpatijas nuo pogrindinės spaudos, pirmiausia nuo „Kronikos" ir ją šitaip nureikšminti, o gal ir netiesiogiai diskredituoti, bei panaudoti tą propagandos apie religijos laisvę tikslams užsieniui. Norint užkirsti kelią tokiems sovietų kėslams, KKŽ rengėjams tereikėjo nespausdinti jokios prosovietinės ar pogrindžiui priešiškos medžiagos.

Tačiau ir tokio kliuvinio pakako skeptiškam dalies kunigų požiūriui į KKŽ prieš imantis jį leisti ir pasirodžius pirmajam numeriui pagrįsti: jie tegauną kelis tūkstančius egzempliorių informacinio leidinio, o bolševikai prieš visą pasaulį galį girtis, jog štai Bažnyčia leidžianti kalendorių, taigi nevaržoma. Pasak kun. Aliulio, čia susidūrę du principi-

[5] „Visi bažnytiniai leidiniai platinami tik per bažnyčias. Į liturginę komisiją knygų gavimo reikalu prašoma nesikreipti: ji tik rengia bažnytinius leidinius ir prižiūri jų spausdinimą, bet neplatina" (Aliulis V. *Op. cit.* [P. S.] – P. 272).

[6] Cit. iš „Kronikos" Nr. 58: *Žinios iš vyskupijų* (Sukti ir melagingi žodžiai, niekšingi veiksmai yra tikroji ateistų valdžios pareigūnų žmogiškosios vertės atestacija) // LKB Kronika. – T. VII (1981–1983). – Tennessee, 1984. – P. 534–537.

niai požiūriai: „ar neimti net ir to, ką galima paimti, ar vis dėlto nepraleisti jokios progos, – ir nors galbūt sovietai kiek nors ir pasinaudos savo padėtimi, – bet padaryti taip, kad Bažnyčiai, kunigams, tikintiesiems tai būtų naudinga – pateikti geros kokybės tekstą". Reikia pažymėti, jog pirmasis požiūris buvo gana stiprus ir „Kronikos" aplinkoje, su kuria KKŽ rengėjus šiaip jau siejo draugiški santykiai. Turiu čia galvoje pirmiausia itin nepalankią pirmojo KKŽ numerio recenziją 53 „Kronikos" numeryje, kurio paantraštė skelbė: *Net ir skurdžiame katalikų kalendoriuje bedieviškieji valdžios pareigūnai įbruko melo ir suktos propagandos.* Nors daugelis recenzijoje pateikiamų priekaištų (juos aptarsiu toliau, kalbėdamas apie cenzūrą) akivaizdžiai neteisingi arba siunčiami ne tuo adresu, nesunku suprasti, kad KKŽ pasirodymas recenzijos autoriui įtartinas jau *a priori*, kaip naudingas pirmiausia sovietams ir jų propagandai. Tačiau reikia paminėti, kad, nors iš esmės ir neigiamai vertindamas pirmąjį KKŽ, recenzijos autorius nesiūlo jo iš viso atsisakyti, o priešingai, sako kunigus lauksiant kito KKŽ leidinio geresnio turinio (kur būtų įdėta aktualių „liturgijos, kanonų ir moralinės [teologijos] dalykų"), ir laiku. Vadinasi, tam tikras išankstinis skepsis pogrindinės Bažnyčios stovykloje buvo tarsi egzaminas KKŽ ir jo rengėjams, kurį išlaikyti jie galėjo tik laikui bėgant ir KKŽ stiprėjant bei savarankiškėjant. Egzaminą KKŽ iš tiesų išlaikė, todėl toks sveikas skepsis ilgainiui nunyko. Tačiau būta ir kitokio skepsio, kurio negalėjo įveikti laikas ir patirtis. Kaip taikliai pastebėjo kun. Aliulis, „buvo mūsų brolių ir tokių, kuriems juo blogiau, juo geriau".

Ir vis dėlto, matyt, nereikia perdėti propagandos svarbos: bent jau dėl KKŽ ji sovietams kažin ar galėjo duoti gausių vaisių tarp tikėjimui neabejingų Vakarų pasaulio žmonių. Vargu ar faktas, jog Bažnyčiai *leidžiama* išleisti informacinį leidinį, normalios visuomenės žmogų gali įtikinti, kad Bažnyčia nėra varžoma ar persekiojama. Tas faktas veikiau liudija tai, kad Bažnyčia dar nėra pasidavusi, kad ji gyva bei gyvastinga, maža to, dar ir kovoja dėl savo teisių...

*Pavasario g. 36.* Čia buvo rengiami KKŽ leidimai. Gintauto Trimako nuotrauka

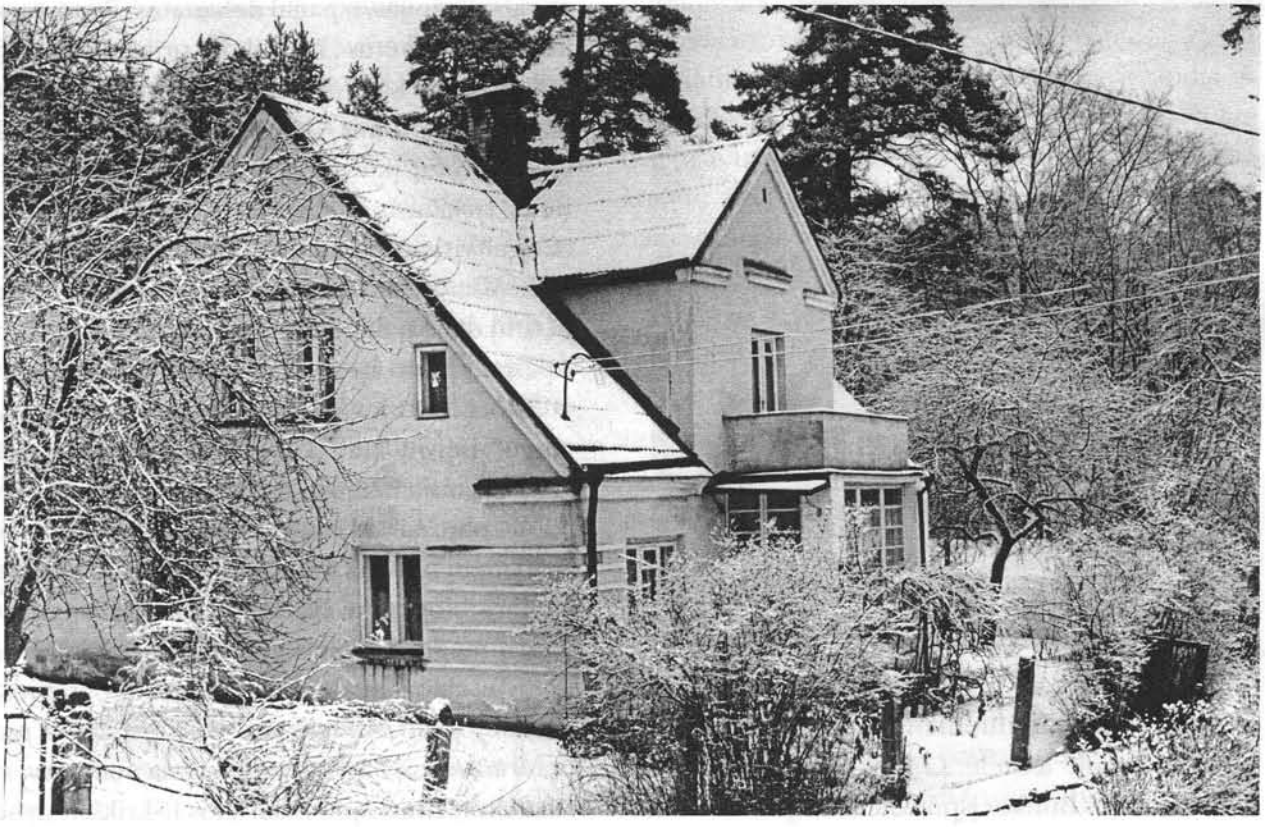

### *III. LEIDINIO STRUKTŪRA IR JOS POKYČIAI*

Palyginti su ankstesniuoju kalendoriumi, jau pirmas KKŽ 1982 m. numeris buvo kitoks. Pirmiausia pagal su valdžia suderintą kun. Aliulio pasiūlymą (kuriam, pasak jo, nepriešTaravo nei vyskupai, nei įgaliotinis) šis leidinys, be liturginio kalendoriaus, turėjo pateikti ir pagrindines žinias apie Bažnyčią Lietuvoje: informaciją apie hierarchus ir kunigų sąrašus pagal vyskupijas bei mirusių kunigų nekrologus. Tačiau jau pirmame numeryje į tokį dvinarį „sausą" leidinį pavyko be didelių kliūčių įterpti ir gyvesnių dalykų: kard. Leono Juozapo Sueneso ir kun. Ričardo Mikutavičiaus eilių, dvi išverstas latvių katalikų giesmes, taip pat porą dokumentų: VI Vyskupų Sinodo kreipimąsi į krikščioniškas šeimas bei Lietuvos vyskupų ir valdytojų raštą artėjančio šv. Kazimiero jubiliejaus proga. Negana to, buvo įdėta trumpa (tuo metu dar „naujo") popiežiaus Jono Pauliaus II biografija, pateiktas kardinolų sąrašas bei pluoštas statistinių žinių apie Bažnyčią pasaulyje, netgi statistinių duomenų apie bažnyčias ir kunigus Lietuvoje lentelė. O paskutinis tekstas buvo kun. Broniaus Bulikos įspūdžiai iš Tarptautinio Lurdo Eucharistinio kongreso. Taigi jau pirmame numeryje – kone ketvirtadalis (35 iš 145 puslapių) medžiagos, formaliu sovietiniu žvilgsniu žiūrint, būtų kaip ir „nereikalinga", ne į temą. Bėgant laikui KKŽ apimtis (tiek medžiagine, tiek turinio prasme) nuolat augo, tad per septynerius metus nuo 3000 tiražu pasirodžiusio vos pusantro šimto puslapių leidinėlio jis išaugo iki solidaus 7500 tiražo 350 puslapių (jau 1987 m.) krikščioniško religinio metinio almanacho, kuriame kalendorius ir žinynas užėmė vos trečdalį vietos (ką ir kalbėti apie 1989 m. 425 p. 20 000 tiražu pasirodžiusį KKŽ). Reikia pripažinti, kad toks nuolatinis leidinio augimas vyko subtilios kun. Aliulio (teikusio cenzūrai vis įvairesnio turinio KKŽ) ir hierarchų (pirmiausia vysk. Povilonio) diplomatijos dėka. Jų argumentacija, pasak Aliulio, dėl apimties bei tiražo didinimo buvo paprasta: nieko antisovietinio KKŽ nėra, o ir kunigai gaudami daugiau ir didesnį oficialų leidinį bus ramesni, mažiau domėsis nelegaliais dalykais...

*Kun. Vaclovas Aliulis MIC.* Juozo Grikienio nuotrauka

Dabar trumpai peržvelgsiu KKŽ turinio augimą.

Taigi jau 1983 m. numeryje pakeičiama žinyno struktūra – kunigų sąrašas pateikiamas ne bendrai pagal vyskupijas, o pagal dekanatus. Be to, tarsi atsiliepiant į minėtus „Kronikos" priekaištus, papildoma suvestinė bažnyčių ir kunigų informacija, pateikiant ją keturiomis – kunigų amžiaus, stažo, veikiančių bažnyčių įkūrimo bei pastatymo – lentelėmis. Bene ryškiausia metų naujovė – pamokslinė „medžiaga" visiems metams – kun. Vytauto Masio parašytos *Mintys C metų homilijoms* (p. 54–94). Prie paminėtinų dalykų dar galima priskirti Romos Kurijos – Apaštalų Sosto žinybų bei įstaigų aprašymą (p. 96–105) bei Motinos Teresės padėkos maldą ir „reakcingo" išeivių kun. Leonardo Andriekaus eiles.

Ryškiausia naujovė 1984 m. kalendoriuje (p. 90–135) – pluoštas tekstų, skirtų šv. Kazimiero jubiliejui (500 metų nuo mirties): kun. Vaičionio parašyta Kazimiero biografija; šventojo kulto apžvalga ir Kazimiero mėgtosios eilės (lot. originalai ir vertimai į lietuvių kalbą), gausu šventojo ikonografijos. Dar dvi naujos reikšmingos rubrikos: *Iš katalikų pasaulio* bei *Ir kiti krikščionys*, kur pateikiama nemaža vertingų statistinių žinių apie Bažnyčios ir krikščionybės pa-

dėtį atskirose šalyse ir apskritai pasaulyje. Taip pat negalima nepaminėti viso (su pora nedidelių kupiūrų) Popiežiaus kalbos, pasakytos vyskupams apsilankius Vatikane 1983 04 22, teksto (p. 141–145).

1985 m. KKŽ pirmiausia išsiskiria solidumu: įdėtas maldų *Krikščionių vienybės savaitei* tekstų vertimas, išverstas kard. Ratzingerio pamokslas *Pašaukimų dienai*, išsamiai apžvelgti šv. Kazimiero minėjimo įvykiai bei renginiai, gana akademiškai ir pakankamai gyvai tėvo Aliulio aprašytas vysk. Baranausko gyvenimas bei įvertinti jo darbai, išversta garsioji Sergejaus Averincevo krikščionybės apžvalga. Dar galima paminėti nemažos apimties *Šv. Eucharistijos kulto instrukcijos* vertimą ir istorinę krikščionybės Latvijoje bei Estijoje apžvalgą. Tų metų KKŽ jau pasiekė 333 puslapių ribą.

KKŽ-1986 ištisai skirtas Bažnyčios istorijai. Iš prieškarinės spaudos perspausdinama nebloga apžvalga *Krikščionybės kelias į Lietuvą*, mons. Ricci ir kun. Kavaliausko žvilgsniais bandoma praskleisti Turino drobulės paslapties šydą; stilingai viena paskui kitą sudėtos kun. Algimanto Kajacko *Krikščionybės suskilimo* ir kun. Broniaus Bulikos *Ekumenizmo bandymų* istorijos. Iškili naujiena – iš originalo kalbos kun. Kavaliausko išverstas vienas seniausių Bažnyčios dokumentų – *Didachė*. Istorinio pobūdžio ir kun. Roberto Pukenio *Turisto įspūdžiai* iš kelionės po Užkaukazę, o išsamus kun. Vytauto S. Vaičiūno 43-iojo Eucharistinio kongreso aprašymas pateiktas pavyzdinio istorinio naratyvo forma... Be viso to, šiame KKŽ dar galime rasti nepaprastai įspūdingas tam metui kun. Bulikos *Meditacijas Sąmoningo tikėjimo metams* (pagal Tikėjimo išpažinimą), praplėstą LVK *Mišių koncelebravimo instrukciją* ir *Kalbos kertelėje* – bažnytinės kalbos praktikos patarimų.

1987 metų KKŽ skaitytoją pasitinka *Ganytojų laiškų* gausa, – penkis iš jų Lietuvos vyskupai parašė Krikšto 600 metų jubiliejaus proga. Skelbiami ir ta pačia proga surengto kunigų simpoziumo metu skaityti kun. Ričardo Mikutavičiaus bei kun. Simaškos pranešimų tekstai. Krikšto jubiliejų KKŽ pasitinka ir solidžiais Bažnyčios istorijos Lietuvoje XV–XVIII a. metmenimis. Po rubrika *Gyvosios krikščioniškosios Dvasios metams* publikuojami dvasiniai skaitiniai pagal karmelito ispano t. Gabrieliaus apmąstymus bei sintetinė studijėlė apie dvi iškilias XX a. lietuvių katalikų asmenybes – prof. Stasį Šalkauskį ir arkiv. Jurgį Matulaitį. Visa grupė šio KKŽ tekstų liudija leidinį virstant išties religiniu almanachu: rasime čia ir krikščioniškosios klasikos (šv. Ignoto Antiochiečio laiškai), ir aktualiosios teologijos (*Išganymas ir prapultis tautų tikėjimuose*), ir Lietuvos tikintiesiems aktualių religinių klausimų svarstymo (von Balthasaro tekstas apie rytų meditacijos ir krikščioniškosios maldos bei Vytauto Ališausko apie sielų persikūnijimo ir asmens nemirtingumo santykį), ir pakankamai solidžias Bažnyčios gyvenimo ir pasaulio bažnytinės spaudos apžvalgas.

1988 ir 1989 m. KKŽ pasiekia apogėjų. Pagrindiniai Bažnyčios gyvenimo 1987 m. įvykiai – Krikšto 600 metų jubiliejus ir arkiv. Matulaičio beatifikacija 1988 m. KKŽ pristatomi daugiau nei dešimčia pačių įvairiausių tekstų; didžiulis šio numerio asmenybių skyrelis, kuriame biografijų, esė, straipsnių pavidalais prisimenami šv. Jonas Boskas, popiežiai Paulius VI ir Jonas Paulius I; taip pat Maironis, Adomas Jakštas, Juozas Stakauskas ir Antanas Maceina. *Krikščioniškajai klasikai* atstovauja net 9 kankiniams ir kankinystei skirti tekstai. O tuojau už publikuojamos kard. Ratzingerio pogrindyje andai išleisto „Krikščionybės įvado" vertimo ištraukos bei dviejų Karlo Rahnerio eschatologinių etiudų puikuojasi KKŽ pasididžiavimas – specialiai leidiniui parašytas tėvo Aleksandro Menio tekstas, skirtas Rusijos krikšto tūkstantmečiui...

1989 m. numeris panašus, tik dar turtingesnis ir įvairesnis: čia rasime taip svarbius anuo metu, Atgimimo dvasia jau paženklintus hierarchų pareiškimus aktualiais Bažnyčios ir visuomenės gyvenimo Lietuvoje klausimais, Jono Pauliaus II encikliką *Laborem exercens* (kadaise sovietų draustą net įvežti į Lietuvą), naujas rubrikas: *Iš lietuvių religinės minties* (Maceina ir Karsavinas), *Žvilgsniai į Šv. Raštą* (Averincevas, Ricoeuras, Schlieras), *Apologetika* (str. *Stebuklas ir pasaulėvaizdis*). Spaudos laisvės atgavimas, ėmimasis leisti populiarų katalikišką žurnalą „Katalikų pasaulis", galiausiai – išsikovota Nepriklausomybė iš esmės pakeitė tiek KKŽ uždavinius, tiek turinį:

liko „tik paprastas" KKŽ, sudarytas iš liturginio kalendoriaus, bažnytinio bei katalikiškų organizacijų ir įstaigų žinynų aprašo, kartas nuo karto papildomas kokiu nors (Lietuvos ar Visuotinės) Bažnyčios dokumentu.

*IV. KKŽ LEIDYBA*

Nuo pat pradžių iki dabar KKŽ yra oficialus Lietuvos Vyskupų Konferencijos (LVK) leidinys. Tačiau realiai jį, kaip ir kitus su liturgine reforma bent kiek susijusius leidinius, rengė LVK Liturginė komisija, kurios galva kun. Aliulis vadovavo KKŽ leidybai nuo pat pradžių iki išvykimo dirbti į Romą jau atgavus bei įtvirtinus Nepriklausomybę. Kitas komisijos narys, iki 1984 m. buvęs jos sekretoriumi, kan. Jonas Mintaučkis sudarinėjo visų metų liturginius kalendorius; juos jis rengė ir spausdino dar iki KKŽ pasirodymo, aštuntame dešimtmetyje. Kitai pagrindinei KKŽ daliai – žinynui medžiagą pateikdavo vyskupijų kurijos, jos parūpindavo ir kone visus nekrologus mirusiems kunigams. Nuolatiniu bendradarbiu būtų galima laikyti ir kun. Bronių Buliką, parašiusį kalendoriui įsimenančias *Mintis homilijoms* (1984) ir *Meditacijas Sąmoningo tikėjimo metams* (1986), parengusį maldas *Krikščionių vienybės savaitei* (1985), pateikusį savo bei verstinių eilių ir kitų tekstų. Kazys Misius bažnyčių sąrašams parūpindavo visas parapijų steigimo, bažnyčių pastatymo, perstatymo bei atstatymo datas. Nuo trečio kalendoriaus numerio KKŽ neoficialiai bendradarbiauti ėmė Petras Kimbrys, kiekvienam numeriui pateikdavęs platų minėtinų istorinių datų spektrą; vėliau nuolatiniu talkininku tapo ir Tomas Sodeika. Daugiau nuolatinių bendradarbių kaip ir nebūta, tik kiekvienais metais koks vienas kunigas atsiųsdavo originalų ar kompiliacinį rašinį, paprastai skirtą žymiam asmeniui ar reikšmingam įvykiui paminėti arba apžvelgti; kiek daugiau būdavo atsiunčiama eilių, su kuriomis, pasak redaktorių, kartais nežinia būdavo ką ir daryti...

Na, o jau sykį prabilus apie redakciją, tai reikia pasakyti, kad ją iš tiesų tesudarė du žmonės – kun. Vaclovas Aliulis ir šiam į pagalbą 1983 m. atėjęs Vytautas Ališauskas. Abu redaktoriai ir parinkdavo, užsakydavo ar patys parašydavo likusius KKŽ tekstus – verstinus Bažnyčios dokumentus, apžvalgas, skirtas Lietuvos bažnytiniams jubiliejams ar iš Visuotinės Bažnyčios gyvenimo; Ališausko iniciatyva įdėta nemažai krikščioniškosios klasikos ir šiuolaikinės teologijos vertimų. Sąlygas tekstų atrankai palengvino tai, kad kunigas Aliulis visą laiką gaudavo palyginti nemažai (iš to, kiek buvo siunčiama) bažnytinės periodikos ir religinių knygų užsienio kalbomis.

Nors leidinio tiražas ir nuolat augo, paprastų tikinčiųjų jis tiesiogiai nepasiekdavo (tik per kunigus ar redaktorius), nes visas tiražas būdavo paskirstomas centralizuotai – kelias dešimtis egzempliorių pasiimdavo valdžia, o likusieji būdavo proporcingai paskirstomi vyskupijoms pagal gyventojų skaičių (Kauno – 21%, Vilniaus – 19%, Telšių – 18% etc.).

*V. KKŽ CENZŪRA*

KKŽ cenzūra vykdavo labai paprastai: parengtą kalendorių redaktorius Aliulis turėdavo porą trejetą kartų nunešti įgaliotiniui (kuris jau įteikdavo kam reikia tikrinti), kol be jokių kabliukų likęs variantas būdavo atiduodamas į spaustuvę. Čia būtina pabrėžti porą dalykų. Pirma, sovietų valdžios kontrolė šiam leidiniui buvo grynai negatyvi, t. y. nebuvo nė vieno atvejo, kad įgaliotinis būtų reikalavęs įdėti vieną ar kitą tekstą. Cenzūros rūpestis tebuvo užtikrinti, kad nepraslystų jokie antisovietiški (pvz., liudijantys Bažnyčios suvaržymus) ar pogrindžio dalykai arba faktai. Antra, cenzūra nebuvo pernelyg skrupulinga ar itin griežta – tiek dėl formaliai informacinio leidinio pobūdžio, tiek dėl nenoro, kad žinios apie kokius nors žymesnius suvaržymus pasiektų eilinius kunigus, juo labiau pogrindį arba užsienį. Trečia, KKŽ rengėjų nuostata jau nuo kokių antrųjų leidimo metų buvo tokia: viską, kas atitinka leidinio pobūdį, dėti be jokios autocenzūros, kai ką pridengiant, kai ką sušvelninant, – nedėti tik to, kas neabejotinai sukeltų tiesiogines valdžios sankcijas. O jau kas sovietams netiks – patys išbrauks,

jei nepastebės – juo geriau, jei pastebės vėliau – bus buvę patys kalti. Reikia pasakyti, kad tokia nuostata esamomis sąlygomis visiškai pasiteisino: cenzūra išbraukdavo gal tik ketvirtadalį trečdalį redaktorių požiūriu galinčių užkliūti dalykų, visa kita – praeidavo.

*KKŽ trūkumai ir praradimai*

Čia galima pradėti minėtąja nepalankia 1982 m. KKŽ recenzija „Kronikoje". Priekaištai KKŽ toje recenzijoje buvo tokie: pasirodė keturiais mėnesiais pavėluotai (taigi iš liturginio kalendoriaus teliko tik trečdalis naudos), mažu tiražu, išplatintu tik kunigams po vieną, paties leidinio tikslas propagandinis, nes nepaminėta vyskupų Sladkevičiaus bei Steponavičiaus tremtis, iš jų neteisingai „atimtos" pareigos, perdėtai išpučiamas kunigų ir bažnyčių skaičių santykis, skelbiami pasenę ir kunigams seniai žinomi dokumentai. Bene rimčiausias priekaištas yra vyskupų tremtinių ignoravimas: KKŽ esą nutyli, kas yra Kaišiadorių vyskupijos ir Vilniaus arkivyskupijos apaštališkieji administratoriai; be to, vyskupai tremtiniai KKŽ sudarytojų valia „nepatekę" į Vyskupų Konferencijos sudėtį. Tačiau toks iš pažiūros teisėtas priekaištas yra paviršutiniškas ir gana tendencingas. Juk kur vyskupų pasigesta, – savo vyskupijų kurijose, ten jie ir nedirbo, nes negalėjo eiti pareigų. LVK jie *realiai* taip pat nepriklausė. Tiesa, būtų galima priekaištauti, kad žinyne niekaip nepaminėta, jog jie ištremti ir negali užimti savo teisėtų postų. Toks priekaištas galėtų būti teisingas tuo atveju, jei KKŽ apskritai nutylėtų, kad jie yra vyskupai ar bent jau jų pareigas. Tačiau tai nėra nutylėta: vyskupai tremtiniai minimi žinyno pradžioje šalia kitų dviejų, nurodoma faktinė jų gyvenamoji vieta – Pabiržė ir Žagarė, pareigos – *ap. adm.* ir skliaustuose (kadangi gyvenamoji vieta nesutampa su priklausomybe diecezijai) – vyskupija, kuriai jie priklauso – *Kš* ir *Vn.* Taigi net ir nieko nežinantis apie šių vyskupų tremtinystę (vargu ar tokių KKŽ adresatų būta) iš žinyno supras, kad, tarkime, vysk. Steponavičius, kaip ir kiti vyskupai, yra Vilniaus arkivyskupijos apaštališkasis administratorius, tačiau savo pareigų, sprendžiant iš kurijos darbuotojų sąrašo, dėl kažin kokių priežasčių neina ir gyvena Kauno arkivyskupijos teritorijoje Žagarės parapijoje kaip reziduojantis vyskupas (pastaroji informacija randama kitų metų kalendoriuje, pateikiančiame žinias apie dvasininkus pagal teritorinį principą). 1983 m. KKŽ viskas pateikiama dar vienprasmiškiau: vienintelio likusio tremtinio vyskupo pareigos nurodomos analogiškai kaip ir kitų: *ap. adm.* ir iš karto po to skliaustuose darbo vieta – (Vn) [vyskupija]. Taigi formaliai (teisės požiūriu) – vyskupijos apaštališkasis administratorius, realiai – savo pareigų neina. Taigi esminio, Bažnyčios padėtį iškreipiančio nutylėjimo čia nėra, kolaboravimo fakto taip pat.

Galima būtų pasiūlyti tokį preliminarų cenzūros reikšmės įvertinimą: KKŽ rengėjams teko iš anksto atsisakyti minties kaip nors tiesiogiai savo leidinyje parodyti Bažnyčios suvaržymus ar persekiojimus. Iš dangaus nukritęs KKŽ skaitytojas skaitydamas tekstus negalėjo susidaryti įspūdžio, jog Lietuvoje egzistuoja bažnytinis pogrindis, veikia nelegali seminarija, esama vienuolių ir seselių, pogrindinės spaudos. Net jei juos minėti ir nebūtų buvę draudžiama, ir tuomet toks paminėjimas tebūtų galėjęs būti tendencingas, su sovietiniais vertinimo štampais ir skambiais epitetais, – kaip sovietinėje spaudoje. Todėl, nenorint eiti prosovietiniu keliu, teko užimti „selektyviai fenomenologinę" poziciją, t. y. stengtis maksimaliai objektyviai perteikti visiems matomus (ir rodomus) arba grynai religinius dalykus (pvz., gilus maldingas kun. Bulikos entuziazmas bandant perteikti Lurdo dvasinę atmosferą KKŽ-1982), o viską, kas bent per mylią atsiduoda politika, arba apeiti, arba pateikti kuo kondensuočiau ir neutraliau. Tačiau galbūt tokios pozicijos pasirinkimas iš principo nedraudžia vietomis vartoti Ezopo kalbos, stengiantis pasakyti kuo daugiau, net ir tai, kas antisovietiška? Tą KKŽ cenzoriai visąlaik numanė, todėl buvo ypač įtarūs viskam, kas bent kiek gali būti suprasta dvipramiškai.

*KKŽ cenzūros apraiškos*

Tad dabar – trumpai apie labiausiai redaktoriams įstrigusius cenzūros pasireiškimo atvejus. Kad ir keista, pagrindinis dėmesys cenzūruojant buvo ski-

riamas ne kam kitam, o kunigų nekrologams, iš pažiūros nekaltam dalykui. Tačiau pažiūrėjus atidžiau, nekrologo „objektas" – tai žmogaus biografija, istorija – ir dar iš gerosios pusės. Tuo tarpu

Vytautas Kašuba. *Lietuvos krikšto 600 metų sukakties medalis.* 1987. Aversas. Bronza, švinas. ø 7,6

istorija kaip tokia buvo viena iš būtinų totaliai kontroliuoti žinijos sričių, pagrindinė komunistinio žmogaus ugdymo medžiaga, kupina smerktino ar neapkęstino blogio – priešų ir išnaudotojų. Taigi kunigo nekrologas jau savaime įtartinas dalykas, todėl ypač svarbu, kad toks pomirtinis pagiriamasis žodis nebūtų ištartas tokių kunigų, kurie kaip nors yra užkliuvę sovietų valdžiai, adresu. Visiškai suprantama įgaliotinio rūstybė, kai jau po pirmo numerio pasirodymo buvo pavėluotai pastebėtas nelegalaus kun. Virginijaus Jaugelio (p. 126) trumputis nekrologas. Tad kun. Aliuliui buvo griežtai prisakyta daugiau nieko panašaus nedėti. Kone kiekviename naujame tome pastebėjus nepasirašytą ar vien inicialais pažymėtą tekstą, įgaliotinis tuojau klausdavo, ar tai nebūsią nelegalaus kunigo, tarkime, eilės. Keletą metų neužkliuvo eufemistiška formulė „buvo sutrukdytas eiti pareigas" stalininių ar chruščiovinių persekiojimų metu nukentėjusių kunigų nekrologuose, tačiau ir to buvo pareikalauta atsisakyti: arba palikti biografijoje baltą dėmę, arba iš viso tokio kunigo neminėti. Būdavo ir taip, kad panorėję įdėti prie nekrologų kurių nors labiau pasižymėjusių, aukštesnius dvasinius laipsnius pelniusių (formaliai niekuo nenusikaltusių, bet valdžiai nepatikusių) kunigų atvaizdų, redaktoriai susilaukdavo reikalavimo kurią nors vieną nuotrauką išimti: taip 1984 m. KKŽ neleidus dėti Linkuvos klebono prel. Pratkelio nuotraukos, tėvas Aliulis atsisakė dėti ir kitą sumanytą Kauno arkivyskupijos generalvikaro mons. Liudviko Mažonavičiaus atvaizdą (geriau mažiau informacijos negu tendencinga...), ir vietoje dviejų kunigų nuotraukų buvo įdėtas šv. Petro ir Povilo bažnyčios Šiauliuose naujo didžiojo altoriaus atvaizdas. Beje, dėl „blogų" nekrologų būta problemų ir Stankevičiaus *Kalendoriaus* laikais: paskutiniame numeryje paminėta vysk. Ramanausko mirtis, ir tai labai užkliuvo: kodėl neparašyta, kad buvęs „reakcionierius"?! Tėvui Vaclovui tąsyk nepavyko pasiaiškinti, jo įdirbis tame *Kalendoriuje* buvo apibūdintas gana skeptiškai: „Ai, tas Aliulis jėzuitas visko čia pridėjo". Kitais metais *Kalendorius* nebepasirodė... Nors tiesioginio ryšio ir nėra, pamoka nebloga: jei valdžia neleidžia minėti vyskupo mirties, tai gal geriau iš viso atsisakyti mirusiųjų minėjimo, nei jai paklusti?

Kartais cenzoriams užkliūdavo koks visiškai nekaltas tekstas: pvz., apie Mykolą Giedraitį, – gal įžvelgta kokių prolenkiškų insinuacijų. Tačiau tokiais atvejais, kai užkliūdavo koks nors tekstas, sudarytojas visada argumentuodavo jo reikalingumą gąsdindamas pogrindžiu: jie vis tiek išleis ir išplatins, tai gal geriau jau oficialiai... Taip pavyko prastumti ne vieną rašinį. Taip pat jeigu, pavyzdžiui, netikdavo koks oficialus Bažnyčios dokumentas, visuomet būdavo įtikinėjama, kad čia kunigams būtinų būtiniausias dalykas, jei nebus įdėtas, „Kronika" tikrai atkreipsianti į tai dėmesį.

Šiek tiek apibendrinant būtų galima teigti, kad cenzūra tikrai nesuvaidino lemtingo vaidmens KKŽ „veido" formavimęsi: ir dėl tuometinės religinės sovietų politikos, ir dėl cenzorių nekompetentingumo, ir dėl redaktorių apdairumo, ir pagaliau dėl abipusio skandalų vengimo. Puikus pavyzdys čia gali būti vienas iš didesnių „nesusipratimų", kai 1984 m. KKŽ (p. 226–227) pasakojant apie Ukrainą buvo paminėta „dauguma [unitų] dvasininkų ir tikinčiųjų",

nepripažįstančių Rytų apeigų katalikybės uždraudimo ir besilaikančių vienybės su Roma. Po kokio pusmečio tėvą Aliulį išsikvietęs įgaliotinis tik pabarė, kam rašąs „ko nereikia", juk unitai veikią nelegaliai, štai dabar Ukrainos valdžia jiems [Lietuvos saugumiečiams] dėl to priekaištaujanti... Antra vertus, sovietinė cenzūra KKŽ atžvilgiu (kaip ir daugeliu kitų) vis dėlto buvo gana iracionali. Vienąsyk negalima dėti laidotuvių Rokantiškių kapinėse nuotraukos, nes merginos apsirengusios tautiniais drabužiais, vadinas, religija jungiama su tautiškumu, o tai – jau nacionalizmo kurstymas. Kitąsyk – galima grynai krikščioniškai lietuviška dvasia entuziastingai pasakoti apie religinius ir tautinius išgyvenimus Lurde...

*Ar KKŽ būta „tyliosios rezistencijos"?*

Kaip jau minėjau, galima į KKŽ cenzūrą pažiūrėti ir trečiuoju – „rezistencijos" aspektu: kokia KKŽ informacija, praslydusi pro cenzūros žabangas, gali būti įtraukta į kovos prieš sovietinę priespaudą ir už Bažnyčios laisvę garbės lentą?..

Kaip KKŽ savaime jokia prasme negalima laikyti kolaborantišku leidiniu, taip jame savaime nėra nieko rezistenciško ar kovingo. Nei redaktorių, nei autorių tikslas nebuvo žūtbūt prastumti pro cenzūrą kuo drąsesnį, tiesmukiškesnį, kovingesnį ar „grynesnį" (juoda–balta) tekstą. KKŽ tikslas buvo pateikti informaciją tikintiesiems, pirmiausia kunigams apie Bažnyčią, – ir ne tik tokią informaciją, kuri jiems būtų naudinga kaip tam tikros *profesijos* žmonėms, o ir tokią, kuri galėtų jiems pasitarnauti pagal jų *pašaukimą*. Galima čia būtų samprotauti, kad jau dėl tokios (tikros ar menamos) paskirties – kuo plačiau paskleisti kuo daugiau naudingos informacijos – KKŽ buvo rezistencinis reiškinys, nes kiekviena teisinga informacija objektyviai yra kenksminga sovietams; lygiai kaip galima tvirtinti, jog faktas, kad KKŽ buvo cenzūruojamas, įrodo leidinio kolaborantiškumą, nes bet kokia teisinga informacija buvo legitimuojama valdžios, taigi jos tarsi nusavinama ir pasisavinama (todėl visa, kas buvo rašoma KKŽ, gal išskyrus patį kalendorių, buvo iš esmės naudinga tik sovietams). Abu vertinimai vienodi ta prasme, kad jie kur kas daugiau pasako apie vertintojų įsitikinimus nei apie vertinamąjį dalyką. Iš tikrųjų, matyt, KKŽ vieta objektyviai buvo šalia (ne anapus, o būtent šalia) to, ką būtų galima pavadinti sovietinio melo srautu, ir bandymų tą melą demaskuoti

Vytautas Kašuba. *Lietuvos krikšto 600 metų sukakties medalis*. 1987. Reversas. Bronza, švinas. ø 7,6. Sovietinės cenzūros uždraustas spausdinti KKŽ 1988 m. priešlapyje

atvira ar pogrindine kova. Subjektyviai – per nemažai asmenų, jų veiksmų ir reakcijų – KKŽ buvo susijęs, tegul ir skirtingais masteliais, su abiem susiduriančiomis pusėmis, tačiau, norint išsiaiškinti jo objektyvią vietą, reikia pakeisti klausimo kėlimo būdą, atsisakyti iš esmės sovietinio atspirties taško: kas nesilaiko generalinės linijos, tas liaudies priešas; kas nekovoja su sovietų valdžia, tas ją palaiko; kas nėra iš Maskvos atsiųstas funkcionierius, tas jau rezistentas...

Taip pakeitus žiūrėjimo kampą, jau galima pripažinti, kad nemažai dalykų KKŽ (ar žiūrėsime į sąvokų vartojimą – nutylėjimai, užuominos, analogijos etc., ar į pasirinktas temas, straipsnių turinį, ar į laikomąsi informavimo strategiją) iš tiesų peržengia to, kas sovietiniu požiūriu yra „leistina", rėmus, ir bent jau tuo yra kenksminga sovietinei sistemai, jog esamomis sąlygomis iš tiesų naudinga Bažnyčiai bendrai ir atskiriems tikintiesiems konkrečiai. Viena vertus, čia būtų galima imti registruoti visus „Ezopo kalbos" pasireiškimus KKŽ ir juos analizuoti (tai netelpa į šio rašinio rėmus). Antra vertus, galima

aptarinėti tokius atvejus, kai KKŽ publikuoti dalykai (statistinė informacija; tam tikrą interpretaciją suponuojantis istorinis faktas apybraižose iš Lietuvos ar Bažnyčios istorijos, pasaulio Bažnyčios gyvenimo ar padėties apžvalgose; oficialus dokumentas; teologinis straipsnis; meditacija) iš tiesų savo turiniu ar forma atskleidžia dalykus, kurie sovietams svetimi ar tiesiog kenksmingi jų tikslams, pasako per daug apie tai, kas ir kaip iš tikrųjų yra ar turėtų būti. Čia pabandysiu pateikti keletą iškalbingų pavyzdžių.

Imkime minėtąją popiežiaus kalbą Lietuvos vyskupams Vatikane (1984, p. 141–145). Ji aiškiai nubrėžia situacijos, kurioje Bažnyčia Lietuvoje gyvuoja, kontūrus, ir atidus klausytojas/skaitytojas supras, kad tai yra priespaudos ir persekiojimo situacija, kurioje Bažnyčia turi būti kaip niekad budri, tvirta ir vieninga. Ko verta vien kalbos pradžia: *Gerai žinau, kad atlikdami kasdienę pastoracinę tarnybą, jūs nešate dienos ir kaitros naštą, ir tie sunkumai, kuriuos sutinkate, man nėra paslaptis.* [...] *Noriu iškelti šios man labai brangios tautos tvirtą tikėjimą,* [...] *kuris ypatingu būdu pasireiškė pačiais sunkiausiais jūsų istorijos laikais* [suprask, Stalino!], *kada kaip tik jūsų vyskupai, kunigai, vienuoliai, vienuolės ir pasauliečiai savo ištikimybę Kristui ir Bažnyčiai liudijo net iki kankinystės.* Toliau Jonas Paulius II ypatingą dėmesį skiria tiems dalykams, kurie yra pagrindinis sovietų draudimų ar persekiojimų objektas: jis pabrėžia gilią visuotinių atlaidų (Kalvarijoje, Šiluvoje etc.) prasmę, išreiškia *karštą troškimą,* jog Lietuvoje galėtų egzistuoti *visiška sąžinės bei religijos laisvė,* čia pat apeliuodamas į Helsinkio aktus; kone primygtinai tikisi Lietuvą sulauksiant pakankamo aprūpinimo vyskupais ir galimybės jiems visiems kartu (Vyskupų Konferencijoje) ir kiekvienam atskirai (taigi ir tremtiniui Steponavičiui) vykdyti savo pareigas; reiškia susirūpinimą dėl ateizacijos ir mažėjančios bei silpnėjančios kunigijos (čia cenzūros padaryta pora kupiūrų), bemaž atvirai kviečia seminarijos vadovybę priimti tik tuos kandidatus, kurie turi tikrų pašaukimo žymių; iškelia pirmaeilę vaikų (*jaunimo*) katekizacijos, netgi masinės (kas valdžios tiesiogiai draudžiama ir persekiojama!) būtinybę; o kalbos pabaigoje (prieš lietuviškai pareikštus palinkėjimus) sakosi esąs visa širdimi su tais, kurie pasuko (uždrausto!) vienuolinio pašaukimo keliu – *ypatingu būdu stengiasi sekti Kristaus pėdomis...* Trumpai tariant, visa popiežiaus kalba ne prasčiau atrodytų ir kaip „Kronikos" vedamasis, – žinoma, tik tiems, „kurie turi ausis"...

Ir dar pora pavyzdžių iš tame pačiame kalendoriuje įdėtų *Minčių 1985 metų homilijoms.* Paskutinio pamokslo *Šventosios Šeimos sekmadieniui* „medžiagoje" kun. Bronius Bulika ugningai piešia krikščioniškosios šeimos siekinį: *Kas turi vaiką vesti į bažnyčią, parodyti visa, kas joje yra, išmokyti melstis, giedoti; išmokyti atsiprašyti suklydus, privesti prie Dievo stalo, įjungti į krikščionišką gyvenimą namuose, žmonėse? – Kunigas? Močiutė? Ateistai? – Vesti į bažnyčią reikia tėvams.* Argi ne tokia katekizacija veiksmingiausia sovietinėmis sąlygomis Bažnyčiai ir kenksmingiausia sovietinei politikai?

O kas gi šiame kun. Bulikos pamokslėlyje Kristaus Karaliaus šventės proga atstovauja velniui?

*Nežinia – nuo seniausių laikų ar nuo krikšto? – mes, lietuviai, niekada negailėjom duonos alkanam, vandens ištroškusiam, drabužio skurdžiui.* [...] *Gerumas buvo charakteringiausia lietuvio savybė.* [...]

*Mūsų tėvai Paskutiniame Teisme tikrai bus dešinėje!*

*Laikai ir socialinė padėtis pasikeitė.*

*Dabar mes žinom, kad nūnai ne Dievas, o velnias kūno ir dvasios elgetomis vaikščioja, dorus žmones gąsdina, duris užstumti verčia, gintis ir ginti moko. Dabar mes žinom, kad nebegalima visiems ir visada atidaryti durų, už stalo sodinti. Negalima namuosen ir širdin įsileisti. Negalima viską rodyti ir viską pasakoti. Negalima duoti ir atiduoti...*

*Daug ką žinom. Bet vis tiek Dievas vėl mūsų gerumu reiškias ir dešinėn mus vedas. Eisim į dešinę ir nueisim. Tik Ten mūsų vieta!*

Tarytum ir sovietinės realybės aprašymas, ir sovietinio jos vaizdavimo parodija, ir sovietinės ideologijos ironizavimas, sykiu tuo pačiu atžvilgiu ir nurodymas kaip elgtis ir kaip šiukštu nesielgti...

Kas dabar pasakys, kiek bei kuo tokie ir panašūs tekstai ar jų dalys kenkė sovietų valdžiai ir kiek bei kuo padėjo kokiems kunigams ir pasauliečiams? Ir kas galiausiai „kaltas" dėl tokių dalykų prasprūdimo KKŽ: slapti ir niekam neperprantami saugumo

kėslai ar jo vis stiprėjanti impotencija? o gal nekompetencija ar apkerpėjimas? o gal tai redaktorių gudrybės ir manipuliavimo pasekmė?

*VIETOJE IŠVADŲ*

Manyčiau, jog tokio pobūdžio darbo išvadas teisėtai gali pavaduoti trumpas pasvarstymas apie KKŽ gyvai istorišką reikšmę. Taigi žiūrint iš dabartinio Bažnyčios gyvenimo perspektyvos, KKŽ leidimą sovietmečiu galima vertinti tik teigiamai. Jei vis dėlto darysime prielaidą, kad už leidimą turėti legalų kalendorių hierarchai nepadarė jokių Bažnyčiai kenksmingų nuolaidų, tai sovietams iš KKŽ išties nebuvo jokios naudos. Tiek propagandinį kiršinimą, tiek visus KKŽ priverstinius nutylėjimus, manyčiau, pakankamai kompensavo nelegali spauda ir KKŽ skaitytojų sąmoningumas. Tiems, kuriuos KKŽ pasiekė ir kurie rado jame ką nors prasminga, šis leidinys turėjo konkrečios naudos: tai galėjo būti ir Bažnyčios gyvenimo bei jos situacijos akiračio praplėtimas, ir intelekto praturtinimas žiniomis apie jos istoriją Lietuvoje ar dabartinius pasikeitimus pasaulyje, tai ir maistas dvasiai (meditacijos, maldos) ir protui, ir, svarbiausia, šaltinis tikėjimo sąmoningumui ugdyti (aktualioji teologija, krikščioniškoji klasika), viena iš priemonių nuosekliai krikščioniškajai gyvenimo laikysenai susiformuoti. Tai bene ir viskas, ką galima apie tai pasakyti, – juk tos naudos, kurią koks nors adresatas gauna iš teksto perskaitymo, niekaip neįmanoma išmatuoti ir generalizuoti...

Kaip jau minėjau, į sovietinių laikų pabaigą išaugęs ir pasolidėjęs KKŽ tapo kone metiniu religiniu almanachu, kurio pasirodymo laukdavo netgi nekatalikai inteligentai. Ir kas iš pažiūros keisčiausia, toks leidinio svorio visomis prasmėmis didėjimas buvo tiesiogiai proporcingas jo laisvėjimui, – ir dėl to, matyt, kalta ne vien artėjanti *perestroikos* dvasia. Jei prisiminsime atkaklius sovietų valdžios siūlymus leisti religinį žurnalą tiek pirmaisiais pokario dešimtmečiais, tiek vėliau ir ypač jei turėsime galvoje Rusijoje leistus religinius leidinius, buvusius tiesioginiais sovietinio režimo įrankiais, – tai KKŽ tapimas iš informacinio leidinio rimtu almanachu jau savaime buvo laimėjimas Lietuvos Bažnyčiai. Ir tas laimėjimas nenuėjo vėjais: nors dabar (maždaug nuo 1995 m.) KKŽ vėl tapo grynai informaciniu leidiniu (tiesa, būtinos bažnytinės informacijos padaugėjo kone trigubai), tačiau su jo aplinka (tiek žmonių, tiek idėjų prasme) yra tiesiogiai susijęs dar bent dviejų katalikiškų leidinių – „Katalikų pasaulio" ir „Naujojo Židinio" atsiradimas.

Ir dar būtų galima padaryti bent vieną istorinę išvadą: KKŽ per visus nelaisvės metus iš esmės buvo ir sąmonėje iki šiol išliko ne sovietinės, bet Bažnyčios istorijos dalimi. Toks yra „istorinis" šio leidinio pasiekimas, – ne-priklausomybė sovietinei Lietuvos kultūrai ir dalyvavimas kuriant krikščioniškąją. Tuo KKŽ iš esmės ir skiriasi nuo daugybės humanitarinių (istorinių, literatūrinių, meninių etc.) periodinių, mokslinių leidinių ar šiaip struktūrų, tegul dabarties (ne neginčytinu) požiūriu ir labai prisidėjusių prie Atgimimo.

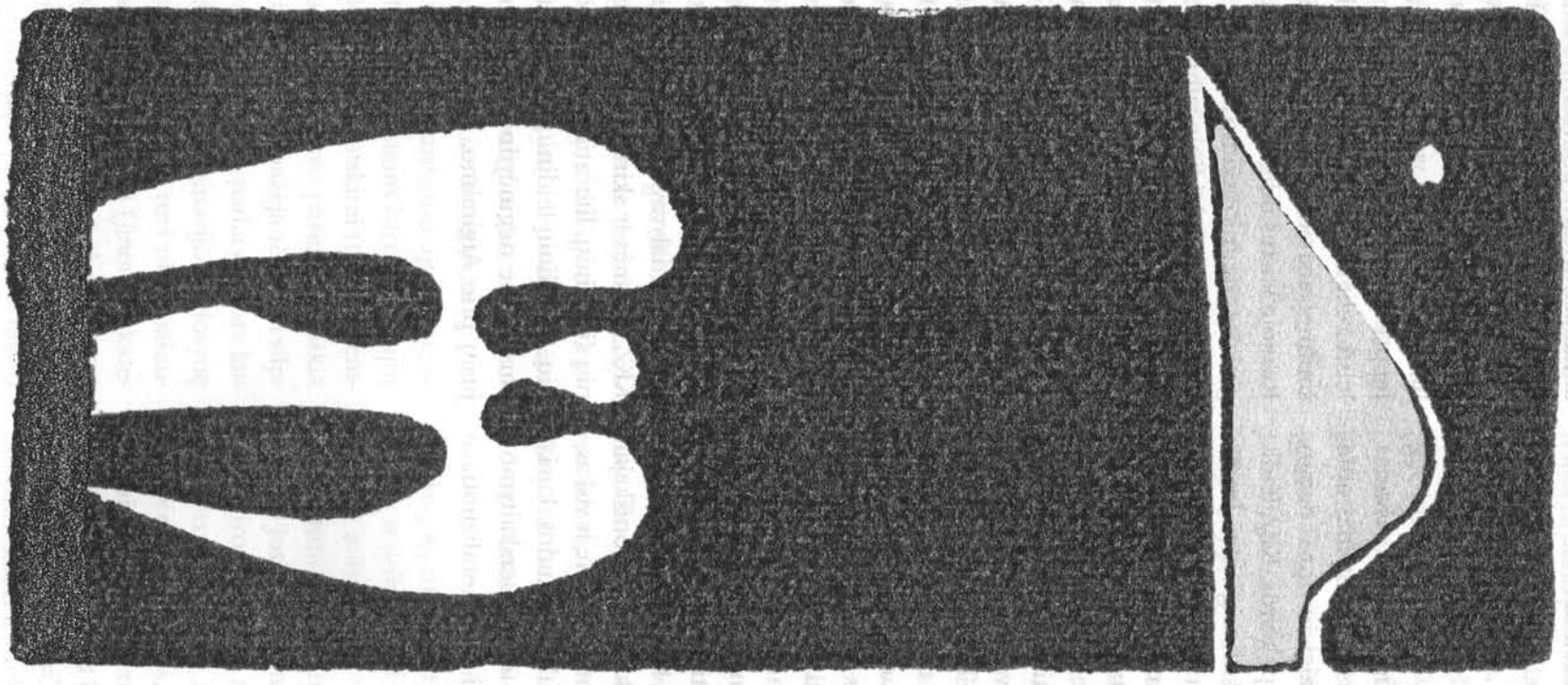

Viktorija Daniliauskaitė. *Moteris.* XXVIII. 1995. Spalvotas linoraižinys

# PRALEISTOS PIEMENĖLIŲ MIŠIOS

**JANE GARDAM**

Vieną seniai praėjusį Kūčių vakarą, būdama dvidešimties metų, sėdėjau Jorko stotyje Londono traukinyje ir laukiau, kol jis pajudės. Atsidūriau pirmos klasės vagone. Mane į jį įstūmė. Traukinys buvo grūste prisigrūdęs žmonių. Tikriausiai šį kupė atrakino paskutinę minutę prieš išvykstant, taip kartais būna. O gal patekau vidun dėl to, kad turėjau tiek daug bagažo. Labai džiaugiausi, kad esu viena. Kupė buvo ištaigingas: pilkos ir rausvos aksomu aptrauktos sėdynės, balti užtiesalai galvai atremti. Dar niekada nebuvau važiavusi pirma klase.

Prieš durims užsitrenkiant paskutinį kartą, į kupė įėjo trys žmonės, atrodantys kaip teisėti jos šeimininkai. Jie susėdo, du priešais vieną: jaunuolis ir mergina šalia vienas kito priešais mane, arčiau koridoriaus, o senis mano pusėje, palikęs tarp mūsų tuščią vietą. Sėdėjau nuo jų nusisukusi, bet mačiau atspindžius lange, skiriančiame mus nuo šaltos, juodos nakties. Veidą dengiau ranka.

Veidą dengiausi todėl, kad verkiau. Ašaros sruvo upeliais. Kai žvaliai atsisveikinau su drauge, palydėjusia mane ir įsodinusia į traukinį, jų nebuvo nė ženklo. Laukiau, kol liksiu viena. Dabar ašaros riedėjo mano veidu, nušiurusiu puspalčiu, ir niekaip negalėjau jų sulaikyti.

Važiavau namo iš koledžo metais anksčiau, nes neišlaikiau egzaminų, be to, mano mylimas žmogus prieš savaitę pasakė susiradęs kitą. Važiavau pas savo šeimą, kurią niekinau; jie manęs niekad nemėgo, o dabar nemėgs dar labiau. Viską jiems papasakojau. Parašiau laišką. Tačiau motinai dar nebuvau prisipažinusi to, kas sukels jai gilų liūdesį (nuolatinis jos liūdesys buvo seklus): kad neseniai praradau tikėjimą. Aš studijavau antropologiją. Ką tik aiškiai suvokiau, jog studijos visiškai sugriovė mano krikščionybę.

Manosios krikščionybės pagrindas niekad nebuvo tvirtas, labiausiai dėl to, kad motina teikė jai tokią svarbą. Vakar vakare, kai jai paskambinau, atrodė, jog tegalvoja tik apie tai, kad parvažiavusi vėlyvuoju traukiniu nesuspėsiu į Piemenėlių mišias.

– Vadinasi, nebūsi Piemenėlių mišiose, – pasakė ji. – Maniau, kad šitą tikrai dėl manęs padarysi, – ir pridūrė tai, ko pražuvusioji dukra negali nei atleisti, nei pamiršti: – *Visos* moterys susirinks į Piemenėlių mišias su dukrom, parvažiavusiom iš koledžų.

O Dieve mano.

Motinai amžinai rūpėjo tik viena: ką pasakys kaimynai, lygiai kaip tėvui terūpėjo, kaip mano pasiekimai padės pagerinti jo paties įvaizdį banke, kuriame beveik visą gyvenimą dirbo smulkiu tarnautoju. Mano tėvas gėrė. Gerdavo šiltnamyje, įrengtame mūsų ilgo, siauro sodo gale Votforde. Vasarą šiltnamyje vešėjo išlakūs pomidorai, o žiemą – gauruotus anglų aviganius primenančios sunkiagalvės chrizantemos. Po suoleliais visus metus stovėjo keletas porų guminių batų, ir kiekviename jų slėpėsi po butelį. Apie butelius niekas niekada neužsimindavo. Nemačiomis pilnus butelius keisdavo tušti, o šiuos vėl pilni. Parėjęs iš šiltnamio tėvas užlipdavo į antrą aukštą ir miegamajame verkdavo. Tada motina įremdavo kaktą į svetainės židinio atbrailą ir taip pat imdavo verkti. Po to užsimesdavo paltą ir

JANE GARDAM – anglų rašytoja, daugelio premijų laureatė, išleidusi 17 knygų, apsakymų rinkinių, knygų vaikams. Spausdinamas apsakymas (*Missing the Midnight*) iš apsakymų rinkinio tuo pačiu pavadinimu (Gardam J. *Missing the Midnight*. – London: Sinclair-Stevenson, 1997. – P. 3–15). Iš anglų k. vertė *Rasa Drazdauskienė*.

išbėgdavo į bažnyčią ieškoti paguodos, kaip ir tais sykiais, kai mudvi susibardavome.

Sugrįžus jai visad būdavo daug geriau. Sėdėdama savo kambaryje ir ruošdama pamokas girdėdavau, kaip šaligatviu atkaukši žvalūs jos žingsniai. Aš be paliovos ruošdavau pamokas, nes labai norėjau ištrūkti į koledžą.

Apsilankiusi bažnyčioje motina imdavo tyliai dainuoti virtuvėje ir ruošti gausius pietus mano broliui. Pasimeldusi ji jausdavo, kad gavo atleidimą, tačiau niekad neateidavo pas mane. Mano brolis buvo jos gyvenimo prasmė. Tėvo taip pat. Sūnaus gimimo tėvai ilgai laukė, o vėliau buvo nutarta, jog jis silpnos sveikatos. Kai gimiau aš, aštuoneriais metais anksčiau už jį, tėvo šeima atsiuntė telegramą: „Kaip gaila, kad ne berniukas". Iš tiesų mano brolis visiškai nebuvo silpnos sveikatos. Tik paniuręs ir atšiaurus, raumeningas tarsi nešulinis arklys. Jis mane niekino.

Po brolio gimimo buvau laiminga vienintelę vasarą, pernai, kai buvau įsimylėjusi. Dabar net sunku patikėti, kiek daug laimingesni tada buvo ir kiti šeimos nariai. Linksmesni ir daug maloniau elgėsi su manimi. Motina, sukusi apsukusi, vis kartojo: „Esteros sužadėtinis baigęs universitetą".

Motina nežinojo dar vieno dalyko, tada jo nežinojau ir aš: kad mano apendicitas supūliavo ir tuoj sprogs. Maniau, kad dėl skausmo kaltas liūdesys, o veidas pažaliavęs iš sielvarto. Tą Kūčių vakarą atrodžiau neįtikėtinai nepatraukli. Todėl užsidengiau veidą ranka ir leidau riedėti ašaroms.

Tačiau negalėjau visiškai nekreipti dėmesio į kitus keleivius. Jie taip svaiginamai kvepėjo – puikiais tvido drabužiais, odiniais batais, geriausiu pypkės tabaku ir kažkokiais nuostabiais kvepalais. Jiems įėjus, kupė tarsi suspindo. Net lango stikle sušvito atspindys tarsi rausvas saulėlydis.

Atsispindėjo mergina. Ji atsistojo, norėdama išeiti į koridorių – traukinys jau važiavo. Ji atitraukė slankiojančią stiklo pertvarą, išėjo ir vėl ją uždarė, neatitraukdama akių nuo jaunuolio. Aš pasilenkiau išsitraukti nosinę ir paslapčia užmečiau akį.

Tai buvo be galo graži mergina prabangiu raudonu paltu. Brangiai sutvarkyti jos plaukai buvo tamsūs ir mainydamiesi žvilgėjo it šilkas. Ilgas perlų vėrinys. Dideli perlų auskarai. Didžiulė minkštos itališkos odos rankinė. Ranka, gulinti ant durų rankenos kitoje pertvaros pusėje, papuošta dideliu šlifuotu deimantu. Blizgantys raudoni lūpų dažai. Ji nusišypsojo sėdinčiam jaunuoliui. Šis pakėlė akis ir nusišypsojo jai. Jie buvo pakerėti vienas kito, pakerėti to, kad kerai valdė ir jų šeimas.

Apstulbau. Ji stovėjo tarsi niekur nieko. Mano motina visad sakydavo, kad eiti į tualetą ir grįžti iš jo reikia taip, kad niekas neįtartų, kur eini; o toji dievaitė, susiruošusi kaip tik ten, neskubėdama moja ranka vyriškiui.

Sužadėtinis patogiai atsilošė kėdėje ir nusišypsojo priešais sėdinčiam vyrui, kuris negalėjo būti niekas kitas, tik jo tėvas. Jo judesiai buvo tokie pat lengvi ir ilgi, nors pats senis atrodė liesesnis, žilas ir dėvėjo kunigo apykaklę. Staiga senasis kunigas pažvelgė tiesiai į mane ir nusišypsojo.

Man atrodė, kad niekada nemačiau tokių pavydėtinai puikių žmonių kaip ši pakeleivių trijulė. Neįsivaizdavau, kad kas nors galėtų juos sužeisti, tokius pasaulietiškus, puikiai išauklėtus, pasitikinčius savimi, trykštančius sveikata; jiems nežinomos nei nesėkmės, nei atstūmimas, nei kaltė. Kaip jie mylėjo vienas kitą šią nuostabią savo gyvenimo akimirką! Mergina grįžo, ir vėl visi trys nusišypsojo vienas kitam.

Mačiau, kad mergina priklausė kiek kitam pasauliui negu kunigas. Supratau, kad laiko jį baisiausiai maloniu žmogum, tačiau neturi nė mažiausio supratimo apie jo darbą. Nežinau, kaip tai supratau, bet tvirtai žinojau. Dar mačiau, kad sūnus jau įžengė į merginos pasaulį ir žengs toliau. Jau buvo atsikratęs visko, kas siejosi su Bažnyčia. Bet niekas dėl to nesijaudino.

Ar jis turi motiną? O gal ji mirusi? Kokia ji buvo? Apsisiautusi megztiniu, išsidraikiusiais plaukais, skubanti ir neturinti laiko? O gal puikiai išauklėta vyskupo dukra aukštakulniais bateliais? Ar jis turi seserį? Ne, sesers nebuvo. Žinojau, kad senis norėjo dukters. Buvo aiškiai matyti iš meilės kupino žvilgsnio į tą, kuri netrukus taps dukterimi.

Netrukus sužadėtinis užmigo. Gal snūstelėjome

mes visi, nes staiga pamačiau, kad važiuojame pro Peterborou. Klausiausi, kaip mezgasi merginos ir kunigo pokalbis; likęs su ja beveik vienas, senis drovėjosi.

– Atrodo, grįšim ne anksčiau kaip dešimtą, – kalbėjo jis. – Dabar, žinoma, kelionė daug greitesnė, negu būdavo.

– O, *gerokai* greitesnė.

– Tikiuosi, pavyks greitai susirasti taksi. Kūčių vakaras. Gali būti nelengva.

– Taip, gali būti *siaubingai* sunku.

– Endrius tokiose situacijose labai sumanus.

– Taip, tiesiog *stebuklingai* sumanus.

– Bijau, kad galim nespėti į Piemenėlių mišias.

– Piemenėlių?

– Piemenėlių mišias. Mišias Kalėdų naktį. Jūs tikriausiai neinate?

– Žinot, paprastai aš ne...

– Tiesą pasakius, negaliu jūsų kaltinti. Man ir pačiam nelabai patinka tos mišios, nebent būčiau kaime. Londone žmonės susirenka tiesiai iš pokylių. Kartais stovi prie altoriaus ir užuodi stiprų alkoholio kvapą.

Mergina atrodė sutrikusi.

– Jūsų vietoje rinkčiausi rytines mišias, – pasakė jis. – Jos daug ramesnės. Žmonės rimtesni.

Raudonos lūpos nusišypsojo. Ji atsakė pasiklausianti Endriaus.

– Kūčios man apskritai nelabai patinka, – toliau kalbėjo jis. Buvo nusiėmęs akinius ir juos valė. Akys atrodė silpnos, tačiau spindėjo ryškiu žydrumu. – Aišku, nežinau, ką jūs galvojat, bet man atrodo, kad Švenčiausiajai Mergelei ta diena buvo tikrai niūri.

Ji pasimuistė raudonajame palte ir lėtai ėmė rausti. Pakėlė deimantu papuoštą ranką ir pasitaisė plaukus.

– Jūs tik pagalvokit. Baigiasi devintas nėštumo mėnuo, o ji kelionėje. Iš Nazareto į Betliejų. Žiema. Tiesa, dabar sako, kad iš tiesų buvo pavasaris, kovo mėnuo. Bet tose vietose kovas gali būti velniškai nemalonus. Nežinau, ar jums teko būti Galilėjoje?

Blizgančios lūpos ištarė, jog ji nėra buvusi Galilėjoje.

– Man atrodo, galėjo būti labai bjauru. Prasidėjo gimdymas. Jos motina toli. Pirmas vaikas visad gimsta lėtai. Sąrėmiai tikriausiai prasidėjo jau pakeliui. Einant pėsčiomis ar jojant ant kokio nors mulo. Reikia tikėtis, kad ten buvo moterų. Ir tas gimdymas tvarte. Dabar sako, kad tai buvo „priestatas", bet man labiau patinka „tvartas". Tik pagalvokit: kraujas šiauduose... placenta...

Jis nejuto, kaip jai nejauku.

Ji nesusigaudė, ką atsakyti. Buvo tokia raudona kaip ir jos paltas. Pagaliau:

– Mūsų šeima visada susirenka kaip tik per Kūčias. Suvažiuoja daugybė žmonių. Baisiausiai linksma. Tik kad, žinot, iš mūsų giminės niekas per daug nevaikšto į bažnyčią.

– Tačiau jūs ketinate tuoktis bažnyčioje?

– O, tai aišku.

– Labai norėčiau pats jus sutuokti, – su meile tarė jis, – jei tai įmanoma.

Mergina atrodė apstulbusi. Po to palengva susigaudė:

– A... taip! Žinoma. Tiesą sakant, atrodo, kad mama susitarė su kažin kokiu savo draugu vyskupu, bet aš neabejoju...

– Tai gal galėčiau asistuoti?

– Asistuoti? A, taip – asistuoti. Žinoma.

Jis dar buvo per toli. Plyšį dar dengė sniegas. Kunigas pamatė, kad žiūriu į jį, ir tuoj pat nesidrovėdamas nusišypsojo. Greitai nusisukau į naktį, stengdamasi nesiklausyti savo motinos balso: „Tu gali sakyti ką tik nori, Estera, bet skirtumas yra. Krikščionį atpažinsi iš karto."

– Gal jums pasirodys įdomu, – kalbėjo kunigas merginai. Iš kišenės išsitraukė kampuotą odinį futliarą, dydžio kaip du akinių dėklai, pasilenkė prie jos, alkūnėmis įsirėmęs į kelius, ir jį atidarė.

Ji truputį linktelėjo į priekį. Plaukai brūkštelėjo sužadėtinio petį.

– Koks dailus. Kas čia yra?

Ar tikėjosi pamatyti papuošalus? Šeimos brangenybes?

– Kokie gražučiai buteliukai! Toks dailus sidabras.

– Tai piksidė. O visas jis vadinamas viatikine. Jame laikomi aliejai. Jis skirtas suteikti sakramen-

tus ligoniams, jei netikėtai prireiktų. Mėgstu jį nešiotis. Dabar taip elgtis atrodo senamadiška. Man jį padovanojo parapijiečiai. Graži dovana.

Ji palietė buteliuką.

– Ar galima liesti?

– Žinoma.

– O kas čia?

– Tai aliejai. Paskutiniam patepimui. Kai patepami mirštantieji.

Ji atšlijo:

– Ką – kaip egiptiečiai? Balzamavimo skystis?

– Ne, tik aliejus. Labai senas paprotys. Man atrodo, atsiradęs gerokai prieš krikščionybę, – jis žinojo, kad vėl žiūriu į juos, atsisuko į mane ir paklausė: – Ar jūs sutinkat, mieloji?

– Taip.

Iš kur jis mane pažįsta?

– Skirtas žmonėms, kurie jau viena koja anapus, – tarė. – Paskutiniams atodūsiams. *In extremis.*

– Ar jis juos atgaivina? – paklausė ji. – Tarsi kokie *burtai?*

– Na, taip. Yra pasitaikę, kad žmonės grįždavo į gyvenimą. Burtais mes to nevadinam, bet... taip, pasitaiko.

Jis žiūrėjo į mane.

Privažiavus Kings Krosą, jie vikriai pasiėmė bagažą. Aš užgaišau gerokai ilgiau, kol susirinkau visus ryšulius, išskleistus ant bagažui skirto tinklo. Du dideli lagaminai stovėjo koridoriuje prie kupė durų. Neturėjau pinigų taksi ir nelabai susivokiau, kaip sutempsiu visą mantą į Votfordo traukinį. Gal stotyje pasitaikys nešėjas, tačiau arbatpinigiams irgi neturėjau pinigų.

Praleidau juos prieš save, pirma ėjo mergina, nenustodama šypsotis, paskui ją Endrius, prilaikydamas jos alkūnę, paskiausiai kunigas, vyniodamasis aplink kaklą ilgą minkštos vilnos šaliką. Dovana? Nuo mylimo žmogaus? Ar nuo mylinčio?

Šiemet niekam nepirkau dovanų. Kam? Jiems jos nerūpi. Man nieko nedovanos, o jei ir dovanotų, tai tik kokį niekutį. Man irgi nerūpėjo dovanos. Parvežu savo gėdą namo. Niūrus sugrįžimas. „Dieve, padėk man", mechaniškai ištariau širdyje.

Prieš išlipdamas iš traukinio kunigas atsigręžė. Jis dar kartą man nusišypsojo. Rankoje tebelaikė futliarą. Laimindamas pakėlė jį ore.

Kai aš susikaupiau ir išlipau į platformą, jie jau buvo dingę iš akių. Prie taksi rikiavosi ilgiausia eilė, tad tikriausiai Endrius parodė visą savo sumanumą.

Tačiau man nereikėjo nei taksi, nei traukinio, nei ko kito. Prie platformos vartų laukė tėvai ir brolis.

# MISIJOS IR ŠIŲ DIENŲ BAŽNYČIA LOTYNŲ AMERIKOJE

JŪRATĖ MICEVIČIŪTĖ

Pastaraisiais amžiais mūsų požiūrį į Lotynų Amerikos susidarymą stipriai įtakoja „juodoji legenda“: aukštąsias indėnų civilizacijas nuo žemės viską „griaudamos ir plėšdamos“ nušlavė nedidelės įžūlių ir klastingų ispanų gaujos. Šio esė autorė primena, jog griovimą lydėjo ne mažiau intensyvus krikščioninimas, davęs pradžią skausmingam Naujojo pasaulio gimimui, naujai civilizacijai, kurios simbolis – Gvadalupės Marija...

## *I. SUSITIKIMAS*

*Konkistadorų ir misionierių nuostata*

Įvykis, anksčiau nesusimąstant vadintas „Amerikos atradimu“, švenčiant jo 500 metų jubiliejų buvo pavadintas „dviejų kultūrų susitikimu“. Ši reabilitacija įvyko tik šiandien. Anksčiau vyravusią nuostatą iliustravo žodis *atradimas*, atspindėjęs *tabula rasa* mąstyseną. Šis žodis tariamas iš europiečio, „atrandančio“ tai, ko iki šiol nežinojo, pozicijos. Niekam nešovė į galvą pasakyti, kad Marco Polo atrado Kiniją, tačiau visuose geografijos vadovėliuose parašyta, kad Vaezas de Torresas atrado Australiją, o Abelis Janzoonas Tasmanas – Naująją Zelandiją, ką jau kalbėti apie Coloną (Kolumbą). Europiečio akimis žiūrint, atrandamos tik tos kultūros, apie kurias jis iki tol nežinojo, jos tarsi ir neegzistavo, neturėjo istorijos tol, kol neatsidurdavo europietiškos kultūros akiratyje.

Konkistadorų mąstymą iliustruoja Hernano Corteso, vadovavusio actekų imperijos užkariavimui, laiškai. Jis rašė Ispanijos karaliui, tikėdamasis už nuopelnus gauti gubernatoriaus titulą. Konkistadoras atvirai pripažino, kad prieš jo akis plytinti žemė yra „kitas pasaulis“ ir kad šios akys į jį žvelgia su „aštriu pavydu“[1]. Dar Cortesas rašė: „[Vietinių gyventojų] elgimasis tarpusavyje bei gyvenimo būdas yra beveik kaip Ispanijoje, jame tiek pat tvarkos ir darnos. Žinant, kokie šie žmonės barbarai ir kaip labai nutolę nuo Dievo pažinimo bei bendravimo su kitomis protingomis tautomis, šis dalykas nepaprastai stebina“[2]. Tokiais žodžiais Cortesas atsisakė pripažinti, kad gali egzistuoti krikščioniškajai „lygiagreti“ ir jai lygiavertė civilizacija. Netgi tie misionieriai, kurie rinko ir užrašinėjo etnografinę medžiagą, tai darė anaiptol ne iš noro išsaugoti šį palikimą ateities kartoms. Tokie ikikrikščioniškos praeities reliktai nebuvo vertinami, maža to, jie buvo laikomi pavojingais. Štai Cristobalo de Molinos prisipažinimas: „Labai svarbu žinoti kultus ir ceremonijas, kuriuos kiekvienoje provincijoje turėjo inkai. Čia juos užrašiau, kad būtų galima naikinti ir išrauti [inkus] iš stabmeldystės ir nelaimių“[3].

Ispanų poziciją paaiškina žvilgsnis į jų tautos istoriją. Tais pačiais metais, kai Colonas išsilaipino naujose žemėse, baigėsi 700 metų trukęs ispanų karas su musulmonais, kurie buvo išstumti iš jų paskutinės priebėgos – Granados karalystės. Ispanija buvo suvienyta kardu ne tautiniu, kalbiniu ar kultūriniu pagrindu, o religiniu[4]. Tuo pat metu popiežius

[1] Cortes H. *Cartas de relacion a Carlos V.* – Madrid, 1992. – P. 108.

[2] *Ibid.* – P. 63.

[3] Molina C. *Ritos y fabulas de los incas.* – Buenos Aires, 1947. – P. 152.

[4] Ispanijoje iki šiol kalbama net keturiomis skirtingomis kalbomis. Iki suvienijimo ten klestėjo net trys tikėjimai: krikščionybė, judaizmas ir islamas. Vadinamieji „Katalikiškieji ka-

suteikė karaliui *Globos teisę* (El Patronato), kitaip tariant, karalius galėjo atkovotose Granados karalystės žemėse skirti vyskupus bei rūpintis kitokiais Bažnyčios reikalais. Taip buvo savotiškai grįžta į imperatoriaus Konstantino laikus, kai jis laikydavo savo teise ir pareiga dalyvauti visuotiniuose Bažnyčios susirinkimuose. 1508 m. popiežius Julijonas III tokius pačius įgaliojimus Ispanijos karaliui suteikė ir „atrastose" žemėse. Po šešerių metų rūmų teologas sukūrė dokumentą, pavadintą „Reikalavimu" (žr. „Priedą" straipsnio pabaigoje), kuris turėjo būti skaitomas indėnams. Jame popiežius vadinamas visatos valdovu, šia teise remdamasis jis dovanojąs „naująsias žemes" Ispanijos karaliams. Dokumente reikalaujama pripažinti popiežiaus vietininkus Ispanijos karalius šių žemių šeimininkais bei grasinama indėnams: „Jei to nepadarysite ir piktavališkai delsite, jus užtikrinu, kad su Dievo pagalba aš galingai išeisiu prieš jus ir paskelbsiu jums karą iš visų kraštų ir jus pajungsiu tarnauti ir paklusti Bažnyčiai bei Jų Aukštybėms. Suimsiu jus pačius, jūsų moteris ir vaikus, padarysiu vergais ir parduosiu"[5].

*Vietinių gyventojų reakcija*

Misionierius Toribio de Motolinia apie actekus pasakojo: „Šie čiabuviai indėnai savo metų skaičiavimuose gerai įsidėmėjo laiką, kai į šią žemę įžengė ispanai, nes įvykis buvo labai žymus ir iš pradžių sukėlė daug baimės bei nuostabos. Tie žmonės atėjo vandeniu (niekad nematytas ir negirdėtas dalykas), itin keistai vilkėdami, buvo tokie ryžtingi ir energingi. Jų buvo tik saujelė, bet jie perėjo daugybę šios žemės provincijų su tokia valdžia ir narsa, tarsi visi ten gyvenantys būtų jų vasalai [...]. Juos vadino *teteuh*, tai reiškia dievais"[6].

Turbūt žodis raktas, padedantis suprasti stebinančią konkistos sėkmės mįslę, kai saujelė įsibrovėlių, nežinančių nei šalies dydžio, nei gamtos sąlygų, nei kalbos, nei gyventojų papročių, per trumpą laiką užėmė dvi klestinčias imperijas, yra „su tokia valdžia ir narsa". Stebina ispanų įžūlumas

*Meksikiečių kodeksas.* 1575–1582. Paryžiaus Nacionalinė biblioteka

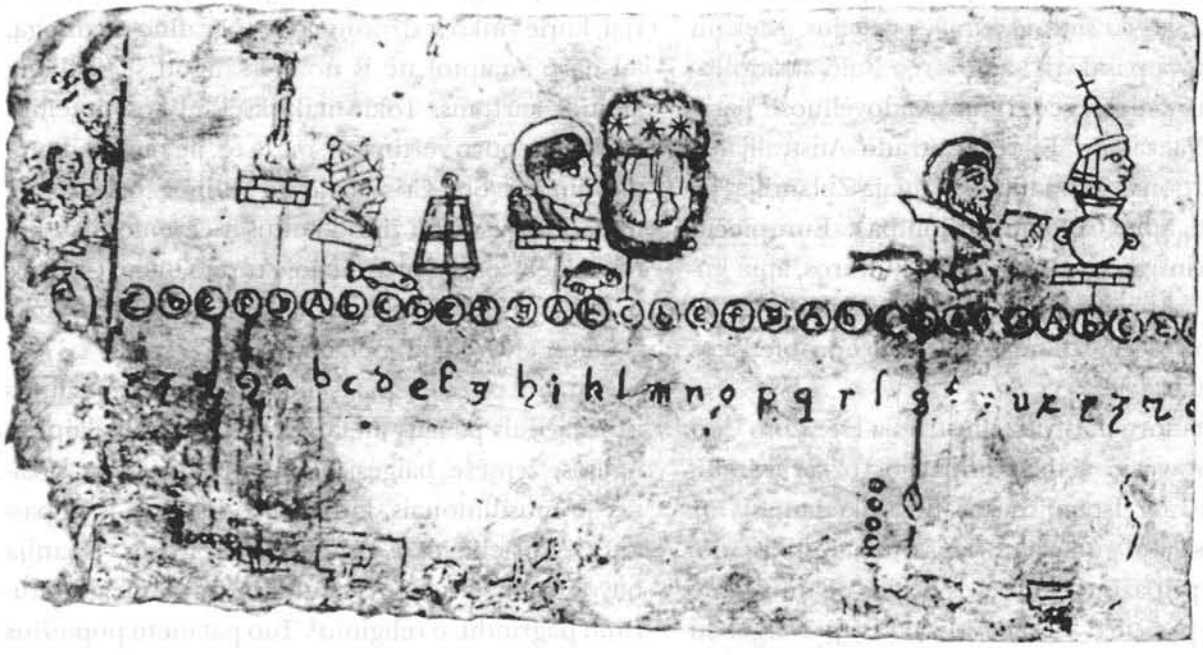

raliai" Fernandas ir Izabelė XV a. pabaigoje suvienijo šalį po katalikybės vėliava. Todėl ir ispanų valdžios opozicija protestantizmui buvo tokia griežta – juk pastarasis ėjo per Olandiją ir Angliją, kurių interesai kolonijose nuolat kirtosi su ispanų.

[5] *Requerimiento* // Botey F. La iglesia de Mexico en sus origenes. – Mexico, 1988. – P. 38.

[6] *Vision de los vencidos.* – Mexico, 1989. – P. 160–161.

(jie ėjo kaip „turintys galią“) bei vietinių gyventojų pasyvumas. Pastarąją poziciją gerai išreiškė actekų išminčių atsakymas į pranciškonų bandymą juos atversti: jų dievai mirę, todėl metas ir jiems mirti drauge su jais.

Vienintelis masinis paprastų gyventojų religinis pasipriešinimas užfiksuotas buvusios inkų imperijos teritorijoje. Jau minėtas misionierius Cristobalas de Molina pasakojo: „Kai Markizas Pizaras įžengė į šią žemę, Dievas nugalėjo *huakas* [dvasias, dievybes], o ispanai indėnus. Bet dabar pasaulis esą apsivertė, Dievas ir ispanai pralaimės, ispanai būsią negyvi [...]. Iš indėnų tarpo išėjo daug pamokslininkų, kurie mokė gyvenvietėse. Jie vaikščiojo skelbdami *huakų* prisikėlimą, sakydami, kad jos sklandančios oru, sudžiūvusios ir merdinčios iš bado, nes indėnai joms neaukoję [...]. Jos pykstančios, kad indėnai pasikrikštijo [...]. Jau grįžę Inkos laikai, *huakos* jau nebeįeinančios į akmenis, debesis ar šaltinius. [Jos įeinančios] į indėnus ir juos verčiančios kalbėti. Visi namai turį būti iššluoti ir papuošti, jei kuri nors *huaka* ten sumanytų apsistoti. Buvo daug indėnų, kurie drebėjo, krito kniūbsti, mėtėsi akmenimis, šokinėdami lyg apsėsti. Po to jie nurimdavo, ir pas juos ateidavo su baime, klausdavo, kas jiems darosi ir ką jie jaučia. [Jie] atsakydavo, kad tūla *huaka* įėjusi į jų kūną. Tuomet juos imdavo už rankų, vesdavo į išrinktą vietą, kur jiems iš šiaudų ir apklotų padarydavo sostą. Indėnai ateidavo jų pagerbti, nešini avinėliais ir vaisiais, rengdavo šventes. Anie sakydavo pamokslus, grasindami liaudžiai, kad netarnautų Dievui [...]. Šiuo šlamštu [indėnai] tikėjo, pasninkavo ir nemažai jų šitaip save pasmerkė [...]. Tai truko 7 metus“[7]. Kai kurie tyrinėtojai mano, kad šį reiškinį išprovokavo krikščioniškas mokymas apie įsikūnijimą bei pasakojimai apie apsėstuosius.

Įdomu, kad toks kultūrų susidūrimas sukėlė asmeninio tikėjimo proveržį labai formalizuotoje[8] inkų religijoje. „*Huakų sugrįžimas*“ buvo savita pasipriešinimo judėjimo išraiška. Bet ji buvo vienintelė.

## *II. MISIONIERIAI MEKSIKE*

### *Pirmieji žingsniai*

Dauguma misionierių neabejotinai buvo „aukštos kokybės“. Prisiminkime, kad popiežius pats asmeniškai atrinko dvylika pranciškonų, kurie turėjo vykti į Meksiką praėjus trejiems metams po jo užkariavimo. Kardinolas Cisneros, asmeninis karalienės nuodėmklausys, neleido įžengti į „Indijas“ nė vienam vienuolių ordinui, kuris dar nebuvo reformuotas. Iš siunčiamų misionierių reikalauta „gyvenimo ir doktrinos“. „Šio pasiruošimo kokybę liudija pirmųjų evangelizuotojų išleistų katekizmų gausa [...] bei lingvistinės studijos (ypač nahujų, kečujų, gvaranių kalbomis) ir etnografiniai darbai, parašyti Bernardino de Sahaguno, Ruizo de Montoyos, Jose de Anchietos ir kt. Iš 1524–1572 m. laikotarpio išliko 109 kūriniai apie indėnus, parašyti misionierių, o kiek dar dingo ar liko neišspausdinti.“[9]

Vyskupas de Zumarraga (1528–1548, Meksikas) bandė įkurti seminariją actekų kilmingiesiems jaunuoliams Tlatelolke, bet tai baigėsi nesėkme, nes 1555 m. Meksike įvykęs pirmasis bažnytinis susirinkimas paskelbė, kad draudžiama teikti indėnams aukštesniuosius kunigų šventimus. Tik keli seminaristai juos gavo, nes buvo pristatyti kaip „metisai“. Pastarasis „nesusipratimas“ liudija apie susidūrimus tarp civilinės ir bažnytinės valdžių. Pastarosios nešėjai, turėdami pakankamai gilų teologinį pasiruošimą, dažnai buvo pasirengę tam tikram kompromisui su vietinėmis kultūromis, pavyzdžiui, vyskupas norėjo paruošti kunigų indėnų. Bet civilinė valdžia tarė savo „ne“.

[7] Molina C. *Op. cit.* – P. 145–148.

[8] Inkų valstybė – tai tobulas biurokratijos pavyzdys. Viskas buvo nepaprastai centralizuota – nuo darbų iki užmokesčio paskirstymo. Dievams būdavo aukojamas tam tikras griežtai apskaičiuotas aukų kiekis – tiek, kad nė viena dievybė nepasijustų pamiršta ar nuskriausta, t. y. kultas buvo aiškiai sureguliuotas. Žinoma, niekam neatėjo į galvą drausti aukoti asmeniškas aukas, tik turbūt nedaugelis galėjo sau tą leisti, nes inkų biurokratija lygiai taip pat tiksliai apskaičiuodavo kiekvienos šeimos poreikius ir paskirdavo atitinkamo dydžio maisto produktų bei bendrai gaminamų daiktų „davinį“.

[9] Ballan R. *Misioneros de la primera hora.* – Mexico, 1992. – P. 16.

*Dviejų galių susidūrimas*

1511 m. misionierius Antonio de Montesinos vienoje iš Antilų salų pasakė garsų pamokslą, nukreiptą prieš ispanų žemvaldžius, išnaudojančius vietinius gyventojus: „Ar jie nėra žmonės? Ar neturi protingų sielų? Ar neprivalote jų mylėti kaip savęs pačių? To nesuprantate? To nejaučiate? Taip giliai skendite svajonėse ar miegate letargo miegu? Būkite tikri – tokioje padėtyje, kaip dabar esate, negalėsite išsigelbėti, lygiai kaip [nepatirs išganymo] maurai ar turkai, kurie neturi tikėjimo ar nenori tikėti Jėzumi Kristumi“[10]. Žinoma, toks kaltinimas labai įžeidė tuometinius žemvaldžius, tvirtai įsitikinusius, kad eina tiesiu keliu į išganymą vien dėl to, kad juridiškai priklauso Bažnyčiai. O juos, teisuolius, sulygino su netikėliais maurais, amžinais ispanų priešais, ir net stabmeldžiais indėnais! Šis misionieriaus žingsnis nominalistinių krikščionių Bažnyčioje buvo nepaprastai drąsus ir netikėtas. Kilo nemažas skandalas, ir 1512–1513 m. buvo sudaryti *Burgoso įstatai*, gynę indėnų teises. Beje, kolonijose jų nepaisyta.

*J. de Tovaro kalendorius*. 1585. Providence, R. I. Jolin Carter Brown biblioteka

1537 m. popiežius Paulius III išleido bulę *Veritas Ipsa*. Joje pripažino, kad indėnai *pajėgia* būti krikščionimis, turi žmogiškąjį orumą, kuriam priklauso ir teisė į laisvę bei nuosavybę. Tačiau tai nesutrukdė 1555 m. Meksiko susirinkimui suabejoti, ar indėnams galima priimti šv. Komuniją.

1542 m. buvo priimti *Naujieji Indijų įstatymai* (Valjadolidas), kuriuose karalius vadino indėnus savo vasalais ir už jų įžeidimą skyrė didesnes bausmes nei už pasikėsinimą į ispano orumą. Deja, šie įstatymai taip pat liko popieriuje. Įdomu tai, kad juos priimti paskatino kitas garsus kovotojas už indėnų teises brolis dominikonas Bartolomėjus de las Casas, 1539 m. išplaukęs į Ispaniją asmeniškai papasakoti karaliui apie apverktiną indėnų būklę. Ši trintis atsirado dėl jau minėtos *Globos teisės*, popiežiaus suteiktos karaliui. Pastarasis tvarkė Bažnyčios reikalus iki pat XIX a., kai Lotynų Amerikos šalys ėmė kovoti dėl savo nepriklausomybės. Vyskupai prisiekdavo karaliui, korespondencija su Šventuoju Sostu irgi eidavo tik per karališkąją kanceliariją. Misioniериški Bažnyčios interesai nuolat kirsdavosi su ekonominiais, beje, ir patys dvasininkai dalijantis žemes bei indėnus nelikdavo nuskriausti.

Ekonominę-socialinę krašto padėtį lėmė *enkomiendų* sistema. *Enkomienda* – tai teisė į žemę su joje gyvenančiais indėnais. Atvykėliai ispanai gaudavo valdyti sklypą ir teisę naudoti jame gyvenančius indėnus tai žemei kultivuoti. Mainais ispanai prisiimdavo pareigą „savo“ indėnus katekizuoti, rūpintis jų religiniu lavinimu bei krikščionišku gyvenimu. Tuo neretai piktnaudžiauta, ir uolesni misionieriai piktindavosi, kad net šventą dieną jų „avelės“ yra verčiamos dirbti, apskritai laikomos kone vergais.

Įtemptą dviejų galių – pasaulinės ir bažnytinės – samplaiką Jonas Paulius II 1984 m. Santo Dominge įvertino taip: „Bažnyčia neapsimeta nematanti, kad pirmųjų misionierių skverbimosi laikotarpiu kryžius ir kardas buvo labai susiję. Tačiau taip pat ji nepamir-

[10] *Ibid.* – P. 69. Minėto pamokslo tekstą žinome iš Bartolomėjaus de las Caso atpasakojimo.

šta, kad iberiškosios krikščionybės išplitimas naujosioms tautoms atnešė dovaną, kuri buvo vienas iš gimstančios Europos šaltinių – krikščionių tikėjimą su jame slypinčia humanizmo, išgelbėjimo, orumo, broliškumo, teisingumo ir meilės galia"[11].

Viena aišku: dviejų pasaulių susitikimas Tenočtitlane – Meksike neturi būti vertinamas remiantis šių dienų kriterijais, kuriuos, beje, giliai paveikė „juodoji legenda", prieš du tris šimtmečius skleista iš protestantiškų Olandijos bei Anglijos, nukreipta prieš katalikišką Ispaniją. Nesunku suprasti, kad ji buvo sukurta anaiptol ne sielovadiniais tikslais – minėtos valstybės pretendavo į Ispanijos įtakos sferas, jos kaupiamą auksą bei kolonijas. Kai Ispanija nusilpo ir nebevaidino jokio vaidmens pasaulio politikoje, „juodoji legenda" apie Amerikos „sugriovimą ir apiplėšimą" tapo parankiu ginklu kovojant prieš Katalikų Bažnyčią... Tačiau istoriją, anot poeto, rašo ne tik juodasis, bet ir baltasis metraštininkas. Turbūt anuos skaudžius įvykius geriausiai apibendrina tekstas, iškaltas Meksiko Trijų tautų aikštėje stovinčioje steloje: „Tai nebuvo nei triumfas, nei pralaimėjimas. Tai buvo tik skausmingas naujos tautos gimimas".

## *III. JĖZUITŲ REDUKCIJOS GVARANIŲ GENTIES TERITORIJOJE*

*Sumanymas ir sąvoka*

Jėzuitų misijos buvo vadinamos žodžiu *reducciones*. Ispanų kalboje veiksmažodis *reducir* reiškia *grąžinti, apriboti, sutramdyti, susiaurinti.* Sąvokos prasmė yra gili ir iškalbinga: šį žodį jau minėtoje bulėje *Veritas Ipsa* vartojo popiežius Paulius III, teigdamas, kad pasiklydusias aveles (t. y. indėnus) reikia sugrąžinti (*reducir*) pas Dievą. Pirmasis Bažnyčios susirinkimas Meksike 1555 m. paskelbė, kad indėnai turi tapti tikrais krikščionimis bei politikais, kaip ir dera racionaliems žmonėms, nes jie tokie ir yra. Tam juos reikia sutelkti ir apriboti (*reducir*), t. y. paversti tautomis. Taigi ši sąvoka išreiškė pačią sumanymo esmę: burti ir socialiai organizuoti klajokliškai gyvenančias gentis, kad jos taptų tautomis ir būtų lengviau jas evangelizuoti.

*Istorija ir misijų sankloda*

Geriausiai žinomos jėzuitų įkurtos redukcijos[12], kurių mūrinių pastatų griuvėsiai iki šiol džiugina turistų akis Paragvajuje ir Argentinoje – tai seniausi šių valstybių architektūriniai paminklai. Iki jėzuitų atėjimo minėtose teritorijose gyveno vien klajoklių gentys, nepalikusios jokių savo materialiosios kultūros pėdsakų.

Jėzuitai atvyko į Lotynų Ameriką gana vėlai – tik 1570 m. Iš pradžių jie dirbo sielovadinį darbą miestuose. Bet jau 1610 m. jų suburtose redukcijose Rio de La Plata rajone gyveno 20 000 gvaranių.

*J. de Tovaro kalendorius.* 1585. Providence, R. I. Jolin Carter Brown biblioteka

[11] *Ibid.* – P. 12.

[12] Būta pranciškonų įkurtų redukcijų dab. Kalifornijos ar Niu Meksiko teritorijose, bet jos anaiptol nebuvo nei garsios, nei klestinčios.

Apie tai liudija išlikęs laiškas karaliui Filipui III[13]. 1641 m. prie Paranos ir Urugvajaus upių buvo apie 30 redukcijų (8 dab. Paragvajuje, 15 Argentinoje ir 7 Brazilijoje), jose gyveno virš 120 000 gvaranių. Civilinė Ispanijos valdžia skatino steigti redukcijas apgyvendintų teritorijų pakraščiuose. Taip pagerėdavo valdymas, be to, susikurdavo natūrali apsauga nuo dabartinės Brazilijos teritorijoje įsikūrusių portugalų kolonistų, mielai medžiodavusių vergus. Redukcijoms būdavo suteikiama plati autonomija, jėzuitai net turėjo teisę laikyti ginklus bei išmokyti indėnus jais naudotis. Į redukcijų teritoriją be jėzuitų leidimo negalėjo įžengti joks baltasis. Savo iniciatyva tėvai vienuoliai leisdavo indėnams iš savo tarpo išsirinkti seniūnus, valdytojus, teisėjus, vėliau juos pristatydavo patvirtinti vietos gubernatoriui. Pirmųjų misionierių vizija buvo gana utopiška – jie troško įkurti bendruomenes, panašias į pirmųjų krikščionių bendrijas, aprašytas *Apaštalų darbuose*. Tai, kas rodėsi beviltiška sustabarėjusioje Europoje, misionierių manymu, turėjo pasisekti Amazonės džiunglėse, kur klajokliai gvaraniai dar neturėjo susikūrę tokios griežtai fiksuotos socialinės sistemos.

Redukcijos gyvenimo ašis buvo religinės praktikos: dienos ritmą žymėjo pamaldos, gyvenvietės centre stovėdavo puošni barokinė ispaniško stiliaus bažnyčia. Kadangi misijos buvo jėzuitų, šalia stovėdavo dar ir mokykla. Viskam vadovavo padrės (tėvai jėzuitai): skirstydavo dienos darbus, davinius, valdė bendruomenės turtą, parinkdavo sklypus ir trobeles atskiroms šeimoms, mokydavo. Privačios nuosavybės nebuvo. Seni ir sergantys žmonės būdavo išlaikomi iš bendro turto. Jėzuitai mokė ir amatų – net tapyti, drožinėti, mūryti, spausdinti.

Aplink redukcijas kūrėsi ispanų ūkiai, kur pagal *enkomiendų* (isp. *įpareigojimas, protekcija*) įstatymą indėnai būdavo paverčiami vergais. Gvaraniai masiškai kraustėsi į jėzuitų gyvenvietes, nes ten rasdavo daug žmoniškesnes gyvenimo sąlygas. Tai, žinoma, nedžiugino aplinkinių žemvaldžių. Be to, jiems buvo nelengva be pavydo stebėti redukcijų klestėjimą. Jos buvo praktiškai nepriklausomos, veikė natūrinio ūkio principu, parduoti augindamos nebent matę (arbatą).

Pirmasis smūgis „jėzuitų valstybėms" buvo suduotas 1750 m., kai Ispanija 7 klestinčias redukcijas perdavė Portugalijai mainais už El Sakramento provinciją (dab. uostamiestis ir Urugvajaus sostinė Montevidėjas). Ten gyvenantys indėnai pasipriešino ginklu. Tai laikoma viena iš priežasčių, kodėl jėzuitai buvo išvaryti iš kolonijų 1767 m. Tuo metu iš Lotynų Amerikos išvyko 2 200 jėzuitų – praktiškai visas religinis ir intelektinis to meto elitas. Redukcijos pavestos globoti pranciškonams, tačiau jas puldinėjo ir grobstė tiek portugalų, tiek ispanų žemvaldžiai, ir jos greitai nyko. 1802 m. 30-yje redukcijų tebuvo likę 30 000 gyventojų – ketvirtadalis iš gyvenusių ten prieš pusantro šimto metų. Indėnai traukėsi atgal į džiungles.

Sunku pasakyti, kokia šiandien būtų socialinė-ekonominė Lotynų Amerikos padėtis, jei trumpare-

*J. de Tovaro kalendorius*. 1585. Providence, R. I. Jolin Carter Brown biblioteka

[13] *Ibid.* – P. 216; Ballan R. *Op. cit.* – P. 243.

giška Ispanijos civilinės valdžios politika nebūtų sugriovusi klestinčios redukcijų sistemos. Jėzuitai pajėgė užčiuopti ir įprasminti esminį klajoklių gvaranių genčių pasaulėžiūros principą – bendruomenės svarbą. Apie jo gyvybingumą liudija netgi šių dienų gvaraniai, jau keletą metų besibylinėjantys su Argentinos vyriausybe, pagaliau nusprendusia duoti jiems džiunglių teritorijas, pakankamai dideles, kad jie išsimaitintų. Gvaraniai pareikalavo, kad ši nuosavybė būtų ne privati, bet bendruomeninė, o Argentinos konstitucijoje, kaip ir visame demokratiškame pasaulyje, yra numatyta vien privati nuosavybės forma... Vertinant religiniu požiūriu, ši misija nepaprastai svarbi dėl to, kad Lotynų Amerikoje ji buvo pirmoji evangelizacija be kardo. Esama ir negatyvaus vertinimo: jėzuitai įvedė tikrą paternalizmą, t. y. laikė savo rankose viską taip stipriai, kad jiems išvykus, misijos suiro – indėnai nebuvo pasiruošę tvarkytis savarankiškai. Čia galima įžvelgti ir jėzuitų kaltę.

## *IV. LOTYNŲ AMERIKOS KRIKŠČIONYBĖ*

### *„Logoso sėklos" actekų, inkų ir gvaranių tikėjimuose*

Visose trijose kultūrose yra likę liudijimų, kad bent tam tikruose gyventojų sluoksniuose jau gyvavusios monoteistinės idėjos. Actekų tarpe šis sluoksnis buvo „išminčiai" – šalies intelektinis-religinis elitas. Dvylikai pranciškonų su jais kalbantis, pastarieji minėjo taip pat tikį vieną dievą, kurį vadino Dievu Kūrėju, Gyvybės davėju, Tuo, Kuris Išrado Pats Save. Jis turėjo du veidus – vyrišką ir moterišką. Anot išminčių, paprasti žmonės šiuos vienam dievui duodamus vardus laikydavo atskiromis dievybėmis. Taip ir gimusi daugiadievystė[14].

Peru misionierius Cristobalas de Molina paliko užrašytą maldą, kuria inkai kreipdavęsi į Kūrėją: „O Kūrėjau! Esi už pasaulio [ribų] ir neturi sau lygaus. Tu davei ryžtą ir būtį žmonėms ir pasakei: tebus šitas vyras, o moterims – tebus ši moteris. Tai sakydamas juos sukūrei, suformavai ir leidai būti. Sergėk savo sukurtuosius, kad gyventų sveiki ir saugūs, be pavojų, taikoje. Kur esi? Aukštai danguje ar apačioje, žaibuose ir audrų debesyse? Išgirsk, atsakyk ir teikis būti su manimi, duok mums amžinąjį gyvenimą, visuomet laikyk mus savo rankoje, priimk šią auką, kad ir kur tu būtumei. O Kūrėjau!"[15] Toliau dar pridedamas epitetas: „Gailestingasis Kūrėjau!" Šioje maldoje galima įžvelgti asmeninį santykį, o ne maginius bandymus norima linkme pakreipti tikrovę (ar ją valdančią dievų valią). Jei būtent tokią Aleksandro Menio akcentuotą perskyrą tarp magijos ir religijos pasirinksime atspirties tašku, galėsime teigti, kad minėtos kultūros ir net religinės sistemos buvo pasiruošusios atsiverti krikščioniškai asmeninio Dievo–Meilės idėjai ir nebuvę reikalo jų griauti.

### *Gvadalupės Marija – metisų tautos simbolis*

Lotynų Amerikoje nebent didžiausiuose miestuose ar džiunglių glūdumoje galima aptikti grynų baltaodžių, raudonodžių ar juodaodžių rasių atstovų. Daugumai gyventojų būdingas daugiau ar mažiau maišytas kraujas. Trijų tautų susitikimo pagimdyta rasė liudija ne vien apie genetinę samplaiką. Tas pat nutiko ir su kultūromis, kalbomis etc. Ši rasė kone nuo pat pirmųjų savo gyvavimo dienų turėjo simbolį. Tai Gvadalupės Marija, apsireiškusi praėjus vos dešimčiai metų po kruvino Meksiko užkariavimo (1531 m.). Jos atvaizdas, išryškėjęs vargšo indėno apsiauste, yra labai iškalbingas. Šios Marijos veido bruožai nėra nei ispaniški, nei indėniški. Greičiau jie liudija apie maišytą kraują. Jos juoda juosta sumegzta ypatingu būdu – iki šiol taip susijuosia atokiuose kaimeliuose nėščios indėnės. Marijos apsiausto spalva yra melsvai žalsva, o tai buvo simbolinė priešiškus gaivalus jungiančio tolimojo Dievo Kūrėjo spalva. Apsiaustas nubertas žvaigždėmis, iš už Marijos nugaros sklinda saulės spinduliai – Ji „sulaikė" net kruvinai kariaujančius dienos ir nakties šviesulius. Marija apsireiškė ant Tepejako kalvos šalia Meksiko miesto, kur iki ispanų atėjimo stovėjo nepaprastai garbinama šventykla Dievų Motinai. Marijos apsireiškimą lydėjo rožės ir giesmės. Pagal senąją actekų simboliką tai yra teisybės ženk-

[14] *Vision de los vencidos.* – P. 190.

[15] Molina C. *Op. cit.* – P. 82.

las. Kitaip tariant, kad perduotų žinią savo pasirinktam tarpininkui, vargšui indėnui Juanui Diegui, apsireikšdama Marija pasinaudojo actekų tikėjimais ir simboliais. Per ženklus ji teigė suvienijusi priešybes (baltą indėno skraistę simboliškai kerta siūlė – ji eina per patį Marijos atvaizdo vidurį). Šis simbolis primena Lotynų Amerikos Bažnyčią, kurios ortodoksalumu niekas neabejoja, nors dažnai stebisi egzotišku apdaru.

*„Kvazikrikščioniškas" paribys*

Evangelinę žinią Lotynų Amerikoje supa daug mums, europiečiams, keistai atrodančių liturginių, kultūrinių, religinių bruožų. Pirmiausia visos šventės – ir linksmos, ir liūdnos – yra bendruomeniškos. Tai ypač išryškėja per šventųjų globėjų pagerbimą (atitiktų lietuviškus Atlaidus). Kiekvienas kaimas, miestelis, miestas ar net atskiras miesto rajonas turi savo šventąjį globėją. Dažniausiai šis svarbus vaidmuo patikimas Mergelei Marijai, vadinamai įvairiais vardais (Vienatvės Marija, Rasos Marija, Kandeliarijos Marija ir pan.), arba kitiems šventiesiems, kurie tokiu atveju yra garbinami net labiau už Dievą Tėvą. Gana retai šios pareigos patikimos pačiam Kristui. Globėjo garbei rengiama procesija išpuoštomis rajono, miestelio ar kaimo gatvėmis, vėliau – Šv. Mišios, šventė su muzika, šokiais ir dainomis. Išneštas iš savo bažnyčios šventasis turi progą „aplankyti" savo globotinių namus, sodybas. Kartais toks lankymas užtrunka 7–9 dienas ir šventojo statula „apsinakvoja" vienuose ar kituose namuose, ligoninėje, mokykloje. Kitos dienos pavakarę ji vėl iškilmingai su maldomis ir giesmėmis pernešama į kitą vietą, kol šitaip apeina visą savo teritoriją. Kartais panašių švenčių proga rengiamos piligrimystės, kai maldininkai „lydi" savo šventąjį „į svečius" pas kitą šventąjį į greta esantį miestelį už kokių 30–70 kilometrų. Tokius ritualus supa daugybė papročių, tikėjimų, įžadų ir pan.

Kitas savotiškas reiškinys yra atviros šventovės – aikštelės džiunglėse ant upės kranto ar dengtos pašiūrės be sienų, kur tam tikromis dienomis susirenkama aukoti Šv. Mišių.

Esama nemažai „liaudies šventųjų", kurių niekaip negali kanonizuoti oficialioji Bažnyčia, nes neranda jokių ypatingų nuopelnų. Viena jų yra Velionė Correa, paprasta kareivio žmona, kuri, nešina naujagimiu, sekė paskui į kitą vietą perkeliamą vyro pulką. Vieną naktį ji pasiklydo dykvietėje ir mirė iš troškulio, bet savo berniuką mirdama pasidėjo ant krūtinės. Žįsdamas negyvos motinos krūtį šis išgyveno, kol jį surado žmonės. Dabar ši moteris Argentinoje ir Paragvajuje garbinama kaip keliautojų globėja – visur pakelėse pamatysi metro dydžio jos šventyklėlių, kurias gali atpažinti iš daugybės aplinkui sustatytų butelių su gėrimais.

Gausu beveik maginių tikėjimų – pavyzdžiui, vaiko pašventimas kuriam nors šventajam, ritualinis vaikščiojimas kryžmai per žarijas Joninių naktį, laidotuvių maldos, užtrunkančios po keliasdešimt dienų ir pan.

Bendruomeninis tikėjimo pobūdis išryškėja ir tada, kai religinėmis procesijomis ar Mišiomis protestuojama prieš socialines neteisybes – gyventojų iškeldinimą, fabrikų uždarymą, žemių atiminėjimą.

## *V. KRIKŠČIONIŠKOJI ŽINIA IR KULTŪRŲ TARPININKAVIMAS*

Susitinkant dviem religinėms sistemoms – krikščionybei ir Naujojo pasaulio religijoms – buvo galimi du santykio tipai:

a) krikščionybė galėjo priimti kai kuriuos ritualinius elementus iš primityvesnių religijų (kaip, beje, ir buvo pasielgta), bet tuomet jai grėsė pavojus tapti mišriu, sinkretišku tikėjimu. Užbėgant už akių galima pasakyti, kad toks maišymasis buvo akceptuotas tik priemonių lygmenyje;

b) *tabula rasa* metodas, apsaugantis nuo sinkretizmo, bet drauge ir užkertantis kelią giluminei evangelizacijai, kadangi krikščioniškasis augalas, vaizdžiai kalbant, atsinešamas iš užjūrių su gėlių puodu (kultūriniu apvalkalu). Jį diegiant sunaikinami vietinių kultūrų simboliai, galintys padėti perteikti žinią.

Konkistos metu plačiausiai naudotas antras metodas. Todėl buvo sunaikinti etiniai-mitiniai senųjų

kultūrų branduoliai ir prarasta galimybė normaliai, autentiškai evangelizuoti, t. y. lėtai, pamažu pereiti (žodis, primenantis turtingą žydiško Pascha-Perėjimo simboliką) dvi kultūras skyrusią jūrą[16]. Jau pirmųjų misionierių laikais būta antro evangelizacijos tipo pavyzdžių. Pasakojama, kad brolis Pedro de Gante, apsilankęs pagonių šventėje, „Dievo malone suvokė", kad jie garbina savo dievybes dainuodami ir šokdami. Tuomet jis sukūrė giesmes apie Dievo įstatymą. Pamatęs, kad džiaugsmą ir liūdesį šokdami jie išreiškia spalvomis, padarė pagrindines kalėdines figūras, davė jas savo parapijiečiams nuspalvoti ir surengė nedidelį vaidinimą[17]. Tačiau tokių pavyzdžių tebuvo vienetai.

Ispanai nepaprastai vengė bet kokio maišymosi. Jie buvo ką tik suvieniję savo šalį religiniu pagrindu, tebesapnavo šimtmečius trukusias kovas su „netikėliais" musulmonais. Ir jau buvo pradėję kovą su anglais bei olandais, kurie irgi sparčiai virto „kitatikiais" – protestantais. Todėl tiek civilinė, tiek bažnytinė valdžios, kurių įtakos sferos buvo neatsiejamai persipynusios, kratėsi bet kokio sąlyčio su vietos kultūromis, net trukdė rinkti etnografinius duomenis, kad tokie rinkiniai netaptų paklydimų šaltiniu silpnesnio tikėjimo žmonėms. Tai, ką šiandien pavadintume religiniu neišprusimu, būdavo apšaukiama pagonybe, buvo reikalaujama formalių priklausymo Bažnyčiai įrodymų – tikslaus Jos nustatytų ritualų ir idėjų laikymosi.

Šitaip atsisakyta įžvelgti ir ugdyti didžiosiose Lotynų Amerikos kultūrose išbertas „Logoso sėklas", bevelijant mechaniškai perkelti iberiškosios krikščionybės modelį. Toks *tabula rasa* elgesys paliko nemažai „paribio tuštumų", kurias žmonės netruko užpildyti kvazikrikščioniškais tikėjimais, papročiais. Vis dėlto, filosofo Enrique Dusselio manymu, ši būklė yra visai teisėta, ją galima palyginti su savotišku katekumenatu, nes, augant religiniam išprusimui, žmonėms vis mažiau reikia griebtis panašių pusiau maginių priemonių[18].

Sunku pasakyti, kur baigiasi evangelinė žinia ir prasideda jos kultūrinis įsikūnijimas. Senasis ir Naujasis Testamentai jau buvo tokio įsikūnijimo pavyzdžiai. Vėliau juo tapo ir krikščioniška Europa, dar vėliau – kitos tautos. Gal tikrai šis slėpinys gali tapti gyva pulsuojančia vykstančio naujo įsikūnijimo tikrove, jei Evangelijoje ar Senajame Testamente neieškoma suformuluotų atsakymų ir elgesio modelių? Gal tikrai, kaip teigia Lotynų Amerikos teologai, Šv. Raštas pateikia būtent liudijimus, kaip Kristus išgyveno konkretų Jam tekusį istorinį momentą ir kaip Išrinktoji tauta stengėsi (sėkmingai ar ne) surasti bei atpažinti savo kelyje slypinčius Dievo iššūkius bei į juos reaguoti? Tik tokia – gyva, klausianti ir provokuojanti, o ne teigianti žinia gali būti persodinta į kitą dirvą, drauge nepernešant ir jos „gėlių puodo".

[16] Dussel E. *Hipotesis para una historia de la Iglesia en America Latina.* – Barcelona, 1967. – P. 79.

[17] Ballan R. *Op. cit.* – P. 65. Dar ir šiandien Lotynų Amerikoje labai populiarios „prakartėlės", kuriose vaidina gyvi žmonės bei gyvūnai. Atitinkami vaidinimai rengiami ir per Didįjį Penktadienį.

[18] Dussel E. *Op. cit.* – P. 87.

**PRIEDAS**

**REIKALAVIMAS**

*Popiežiaus dovanojimo aktas, kuriuo jis, patikėjęs Indijos žemes Ispanijos karaliui, po ilgų ginčų buvo pripažintas teisėtu Valjadolido susirinkime. Šis susirinkimas priminė karaliui, kad jis gali siųsti žmones ir įtikinėti indėnų kasikus minėtas „žemes atiduoti, o jei jie atsisakytų, skelbti jiems karą ir atimti žemes jėga..." Dokumentą* Requerimiento *(„Reikalavimas") sukūrė rūmų teologas dr. Palacio Rubios, pirmąsyk jį perskaitė indėnams laivo kapitonas Chuanas de Ajora prie Santa Marijos krantų 1514 m. birželio 12 dieną.*

I. Atvykstu labai aukšto ir galingo bei labai katalikiško Bažnyčios gynėjo, kuris visuomet nugalėdavo ir niekuomet nebuvo nugalėtas, vardu. [Tai] Didysis Karalius Donas Fernandas, karaliaujantis abiejose Ispanijose, abiejose Sicilijose, Jeruzalėje ir Indijos salose bei Tvirtoje Okeano jūros žemėje, barbarų genčių tramdytojas. Bei [atvykstu] labai aukštos ir galingos Karalienės Donjos Joanos, jo brangios ir karštai mylimos dukters vardu.

Aš (*kapitono vardas*), jo tarnas, pasiuntinys ir kapitonas, kaip galėdamas geriau jums pranešu, kad Dievas, mūsų Viešpats, vienas trijuose asmenyse, sukūrė dangų ir žemę bei vieną vyrą ir vieną moterį, kurių palikuonys esame mes, jūs ir visi pasaulio žmonės, taip pat tie, kurie jau buvo ar dar tik ateis. Per penkis tūkstančius metų, praėjusius nuo pasaulio sukūrimo, gimė tokia daugybė

žmonių, kad daliai jų reikėjo išeiti į vieną pusę, daliai – į kitas, išsiskirstyti daugybėje karalysčių ir provincijų, nes vienoje negalėjo išsimaitinti ir išgyventi.

II. Vieną iš šių genčių, vardu Šventas Petras, Dievas, mūsų Viešpats, įgaliojo būti visų pasaulio žmonių valdovu, Senjoru ir Vyresniuoju, kuriam visi turėjo paklusti ir pripažinti jį visos žmonių giminės galva, kad ir kur [tie žmonės] gyventų ar būtų, kad ir kokio įstatymo ar tikybos laikytųsi. Jam davė karaliauti, valdyti ir tvarkyti visą pasaulį.

III. Jam įsakė sostą pasistatyti Romoje, nes ši vieta geriausiai dera pasauliui valdyti. Be to, jam leido būti ar pasistatyti sostą bet kurioje kitoje pasaulio vietoje, teisti ir valdyti visas gimines: krikščionis, maurus, žydus, pagonis bei kitų religinių grupių ar tikybų žmones.

IV. Jį pavadino Popiežiumi, tai reiškia įstabusis – didžiausias tėvas ir globėjas, nes jis yra visų žmonių tėvas ir globėjas.

V. Šiam Šventam Petrui pakluso, jį pripažino senjoru ir karaliumi bei visatos vyriausiuoju visi, kurie tuo metu gyveno. Taip pat [pripažino] ir kitus, kurie po jo buvo išrinkti valdyti. Šitaip buvo iki šiol ir tęsis iki pasaulio pabaigos.

VI. Vienas iš Pontifikų, soste pakeitusių tą, kurio kilnybę minėjau, karalius ir pasaulio valdovas, padovanojo šias salas ir Tvirtą Okeano jūros žemę su viskuo, kas jose yra, minėtiems karaliui ir karalienei bei jų atstovams šiose karalystėse. Taip rašoma tam tikruose raštuose, kuriuos, jei norite, galite pamatyti. Taigi dovanojimo dėka Jų Aukštybė dabar yra šių salų ir Tvirtos Okeano jūros žemės Karaliai bei Senjorai. Todėl kai kurios arba beveik visos salos (kuriose apie tai buvo pranešta) priėmė Jų Aukštybes, jiems pakluso ir jų tebeklauso, ėmė jiems tarnauti ir tebetarnauja, kaip ir turi daryti pavaldiniai. Gera valia, nesipriešindami ir nedelsdami, išgirdę visa, ką minėjau, jie nusilenkė ir priėmė karius bei dvasininkus, kuriuos Jų Aukštybės siuntė pamokslauti ir mokyti mūsų švento katalikų tikėjimo. Jie laisva valia, nereikalaudami užmokesčio, be jokių sąlygų tapo krikščionimis ir jais tebėra. Jų Aukštybės juos džiugiai ir maloningai priėmė ir liepė su jais elgtis taip pat kaip ir su kitais savo pavaldiniais bei vasalais. Jūs privalote padaryti tą patį.

VII. Galų gale kaip galėdamas geriau jus meldžiu ir reikalauju, kad teisingai suprastumėte tai, ką jums sakiau, ir tam suprasti bei apsvarstyti skirtumėte pakankamai laiko. [Reikalauju], kad pripažintumėte Visatos Senjora ir Vyresniąja Bažnyčią bei Jos vardu [valdantį] Pontifiką, vadinamą Popiežiumi. [Reikalauju, kad pripažintumėte] Jo vietininkus Karalių ir Karalienę šių salų bei Tvirtos Okeano jūros žemės senjorais, vyresniaisiais bei Karaliais minėto dovanojimo dėka. [Reikalauju], kad sutiktumėte priimti ir leisti, kad šie tėvai vienuoliai jums skelbtų ir pamokslautų apie tai, ką sakiau.

VIII. Jei taip padarysite, gerai atliksite savo pareigą, ir Jų Aukštybių vardu jus priimsime su meile ir gailestingumu. Jums bus paliktos jūsų moterys, vaikai bei ūkiai, jums nereikės tarnauti, kad jie ir jūs laisvai darytumėte viską, ką norite, ir tuo džiaugtumėtės. Niekas jūsų nevers tapti krikščionimis, nebent jūs patys, sužinoję apie tiesą, panorėtumėte atsiversti į mūsų šventą Katalikų Tikėjimą, kaip padarė beveik visi jūsų kaimynai kitose salose. Atsižvelgdami į tai, Jų Aukštybės suteiks jums daug privilegijų ir malonių.

IX. Jei to nepadarysite ir piktavališkai delsite, jus užtikrinu, kad su Dievo pagalba aš galingai išeisiu prieš jus ir paskelbsiu jums karą iš visų kraštų taip, kad jus pajungsiu tarnauti ir paklusti Bažnyčiai ir Jų Aukštybėms. Suimsiu jus pačius, jūsų moteris ir vaikus, padarysiu vergais ir parduosiu, elgsiuosi su jais taip, kaip Jų Aukštybės lieps. Paimsiu jūsų turtą ir jums kiek galėdamas kenksiu, kaip vasalams, kurie nepaklūsta ir nenori priimti Senjoro, jam priešinasi ir prieštarauja. Pareiškiu, kad kaltė dėl mirčių ir nuostolių, kurių dėl to daugės, kris ant jūsų, o ne ant Jų Aukštybių, ne ant manęs ir šių bajorų, atvykusių su manimi. Prašau čia esantį Raštininką, kad antspauduotu raštu paliudytų tai, ką sakau ir ko reikalauju.

**ATITAISYMAS**

Nuotraukos *Tingmulio bažnyčia Skridalure*, reprodukuotos „Naujojo Židinio-Aidų“ 1998 m. 7–10 numeryje (p. 399) autorius yra Pállas Stefánssonas.

*Redakcija*

# LIETUVOS XVI A. HUMANISTŲ LAIŠKAI: EUROPOS TRADICIJA IR SAVITUMAS

EUGENIJA ULČINAITĖ

Laiško, kaip ir daugelio kitų žanrų, tradicija siekia Antiką, tačiau ji buvo tęsiama ir vėliau: Viduramžių, Renesanso, Baroko epochose. Mus yra pasiekę Cicerono, Plinijaus Jaunesniojo, Senekos, šv. Jeronimo, šv. Augustino, Petrarkos, Justo Lipsijaus laiškų korpusai. Tiesa, iš karto kyla klausimas, ar tie laiškai „tikri", t. y. ar jie yra realaus žmonių bendravimo rezultatas, ar fiktyvūs, laikytini tam tikra literatūrinio žanro forma? Sunku vienprasmiškai į šį klausimą atsakyti, nes ir „tikruose" laiškuose visada egzistavo tam tikra dalis „netikrumo": realią informaciją lydėjo vienokio ar kitokio pobūdžio digresijos, apmąstymai, svarstymai, o kai kurie intarpai tapdavo savarankišku pasakojimu, atitinkančiu šiuolaikinio esė ar novelės žanrą.

Šiaip ar taip, laiškas visada atliko tris funkcijas: informacinę, komunikacinę ir ekspresinę. Pirmoji funkcija ilgainiui suformavo laiško kaip dokumento formą ir turinį. Likusios dvi funkcijos susiejo laišką su literatūrine kūryba ir jos raiškos formomis. Tiesa, čia taip pat negalima nubrėžti griežtų ribų. Sakysime, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių laiškuose[1] aiškiai matyti, kaip nuo žodžio ir papročio kultūros einama prie rašto kultūros, kaip informatyvų, objektyvų, valstybės reikalams aptarti skirtą Gedimino laiškų stilių laipsniškai keičia ekspresyvesnis, labiau inidividualizuotas ir meniškesnis kalbėjimas Vytauto laiškuose. Tai rodo, kad laiško raidai turėjo reikšmės ne tik pati žanro specifika, bet ir epochų pokyčiai, naujų literatūrinių, kultūrinių, estetinių idėjų formavimasis. Epistolografijos tyrinėtojai yra išskyrę keturis laiškų tipus: 1) laiškas-kalba, 2) laiškas-pusiau dialogas, 3) laiškas-pokalbis, 4) laiškas-išpažintis[2]. Žinoma, būta ir kitokių skirstymų bei apibūdinimų. Reikia pasakyti, jog laiško struktūros, titulatūros, turinio ir formos dalykai buvo aptariami retorikos ir poetikos vadovėliuose. Vėlyvosios Antikos autorius Gajus Julijus Viktoras (Caius Julius Victor, IV a.) veikale „Retorikos menas" (*Ars rhetorica*) skyrė dvi laiškų rūšis: *oficialius* (*epistolae negotiales*) ir *privačius* (*epistolae familiares*)[3]. Pažymėjo, jog oficialiuose laiškuose galima vartoti daugiau svarių sentencijų, retorinių figūrų ir kitų meninių priemonių, tuo tarpu privatūs laiškai turį būti trumpi, aiškiai suformuluoti. Kaip pavyzdį nurodo Cicerono „Laiškus Atikui" (*Epistolae ad Atticum*). Viduramžiais susiformavo vadinamasis *ars dictaminis* – „diktavimo menas", aiškinęs laiškų rašymo bei tvarkymo principus, skirtas daugiausia vyskupų, didikų, karalių dalykinės korespondencijos reglamentavimui.

Nestokota laiškų rašymo vadovėlių ir Renesanso epochoje. Jų yra parašę beveik visi žymiausi to meto humanistai: Konradas Celtas (Conradus Celtes), Jonas Ursinas (Joannes Ursinus), Jonas Liudvikas Vivesas (Joannes Ludovicus Vives), Kristoforas Hegendorfinas (Christophorus Hegendorphinus) ir kt. Ypač populiarus buvo Erazmo Roterdamiečio veikalas „Apie laiškų rašymo meną" (*Opus de conscribendis epistolis*, 1521), perspausdintas keliasdešimt kartų. Erazmas Roterdamietis skirstė laiškus pagal retorinių kalbų rūšis: 1) patariamieji (*suasoriae*), 2) vaizdingieji (*demonstrativae*) ir 3) sprendžiamieji (*iudi-*

[1] Plg. *Senoji Lietuvos literatūra*. – V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996. – Kn. 4: Metraščiai ir kunigaikščių laiškai.

[2] Skwarczyńska S. *Teoria listu*. – Lwów, 1937. – S. 21.

[3] Julius Victor C. *Ars rhetorica* / Ed. R. Giomini, M. S. Celentano. – Lipsiae, Teubner, 1980. – P. 105.

*ciales*)[4], tačiau pridėjo ir ketvirtą – privačių laiškų grupę (*epistolae familiares*), kuriuose išskyrė pasakojimą, pranešimą, sveikinimą, paguodą, pavedimą, padėką, pagyrimą, jausmingumą, juokavimą.

Laiško struktūroje buvo skiriamos tokios dalys: 1) pasveikinimas (*salutatio*), 2) apostrofa – kreipinys, pratarmė, dažniausiai reiškė titulų išvardijimą, 3) adresato palankumo įgijimas (*captatio benevolentiae*), 4) pasakojimas, reikalo išdėstymas (*narratio*), 5) prašymas (*petitio*) ir 6) pabaiga (*conclusio*)[5]. Kiekviena iš šių dalių turėjo savitą kalbos, stiliaus, minčių dėstymo, formuluočių specifiką. Aišku, ne visada tokios struktūros buvo griežtai laikomasi, nevienodos buvo dalių proporcijos, tačiau bendrieji reikalavimai iki XVI a. Europoje buvo gana vieningi[6].

Renesanso epocha, skatinusi atskiro žmogaus kaip asmenybės raišką, itin išpopuliarino laiškų rašymo meną. Laiškas tapo humanistų bendravimo ir veiklos dalimi, laisvu pokalbiu per atstumą, priartėjo prie filosofinio traktato, poleminio disputo, literatūrinio esė.

Turėdami prieš akis šiuos bendruosius laiško raidos bruožus Europoje, pažvelkime, kokios laiško tradicijos gyvavo Lietuvoje. Neanalizuosime čia didžiųjų Lietuvos kunigaikščių laiškų, apsiribosime tik XVI a. humanistų laiškais. Turime iš karto pasakyti, jog tarp jų nėra skirtų literatūros, Antikos kultūros ir filosofijos, universaliems žmogiškosios egzistencijos klausimams, tokių kaip Petrarkos, Erazmo Roterdamiečio, Justo Lipsijaus laiškai. Lietuvos humanistų laiškai skirti beveik be išimčių tikybos problemoms, katalikų ir protestantų santykiams, Šv. Rašto vertimo ir interpretavimo klausimams.

Valstybė, tikėjimas, laisvė – šis trikampis apibrėžia XVI a. Lietuvos humanistų mąstymo ir veiklos lauką, nusako jų siekių motyvus, asmeninių išgyvenimų priežastis.

Štai Abraomas Kulvietis (Abrahamus Culvensis) 1543 m. rašo laišką Lenkijos karalienei Bonai Sforcai, pavadinęs jį „Tikėjimo išpažinimu" (*Confessio fidei Abrahami Culvensis, scripta ad serenissimam reginam Poloniae*)[7]. Parašęs įprastinę sveikinimo formulę („Siunčiu sveikinimą, nuolankiausiai pareikšdamas savo atsidavimą") ir pagarbų kreipinį („Šviesiausioji Karaliene ir Maloningiausioji Ponia") Kulvietis imasi karštai aiškinti dalyko esmę. O ji tokia: priešai jį puola, jo mokykla uždaryta, daromos skriaudos šeimai, jam neleidžiama mokyti. Jeigu puolimas nesiliaus, jis bus priverstas persikelti į Karaliaučių.

Įžeistas ir įskaudintas, bet nepraradęs žmogiško orumo Kulvietis rašo: „Mūsų tėvų laikais, Maloniausioji Ponia, nebuvo girdėta, kad kas nors nenusikaltęs ir be teismo sprendimo būtų pasmerktas. O mano priešai ne tik mane pasmerkė, bet ir diena iš dienos per pamokslus šmeižia, pajuokia, plūsta ir niekina". Kulviečio įsitikinimu, teisingumas turi būti aukščiau už tikybos skirtumus: „Teprisimena Jūsų Didenybės, kad visi valdovai sėdi Dievo soste kaltiesiems bausti, nekaltiesiems ginti". Kad įrodytų, jog liuteroniškasis tikėjimas iš esmės nesiskiria nuo apaštalų tikėjimo išpažinimo, Kulvietis išdėsto pagrindinius jo principus. Čia jis remiasi Senuoju ir Naujuoju Testamentu, cituoja Antikos juridines sentencijas („Niekas savo byloje negali būti teisėjas"), vartoja retorines figūras, laikosi *argumentum ad rem* principo.

Tai ankstyviausias katalikų ir protestantų idėjinio susidūrimo liudijimas Lietuvos lotyniškoje literatūroje. Kaip žinoma, Vilniaus vyskupas Povilas Alšėniškis privertė Kulvietį uždaryti savo mokyklą Vilniuje ir išvykti iš Lietuvos. Prūsijos kunigaikščio Albrechto kvietimu 1544 m. jis tapo ką tik įsteigto Karaliaučiaus universiteto graikų ir hebrajų kalbų profesoriumi, tačiau netrukus (1545) mirė.

Laiškas buvo išspausdintas Karaliaučiuje 1543 m., tikintis palankaus karalienės Bonos Sforcos sprendimo. Iš laiško matyti, jog dirbti Didžiojoje Lietuvoje Kulviečiui buvo gerokai svarbiau nei tarsi tremtiniui

[4] Plg. retorinių kalbų rūšis: *genus demonstrativum, deliberativum, iudiciale* (Quint, *Inst. Orat.* III, 6, 1–9, 1).

[5] Skwarczyńska S. *Op. cit.* – S. 225.

[6] Curtius E. R. *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze.* – Kraków, 1997. – S. 82–83, 157–159.

[7] Lotyniškas tekstas: *Urkundenbuch zur Reformationsgeschichte des Herzogthums Preusen* / Hrsg. von Paul Tschackert. – Leipzig, 1890. – T. 3. – S. 54–57 (cituojama iš šio leidinio); lietuviškas vertimas: *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija. Feodalizmo epocha* / Red. K. Korsakas ir J. Lebedys. – V., 1957. – P. 476–478 (vertė Benediktas Kazlauskas).

vykti iš jos į Prūsiją (Mažąją Lietuvą). Atrodo, jog tokių žmonių kaip Kulvietis buvo ir daugiau. Laiško pabaigoje autorius rašo: „Yra daug Jūsų Didenybių pavaldinių lietuvių, labai išsimokslinusių, kurie galėtų būti naudingi valstybei. Bet, mano likimo įbauginti, jie apsigyveno Vokietijoje. [...] Bet, Maloningiausioji Ponia, skaudu, kaip Dievą myliu, mums visiems, kad, trokšdami dirbti saviesiems, dabar dirbame svetimiesiems". Taigi laiške atsispindi ne tik asmeninė Kulviečio drama. Jame pateikta daug faktų, liudijančių Kulviečio mokyklos veiklą, atskleidžiančių esmines protestantiško tikėjimo nuostatas, rodančių pirmųjų Reformacijos veikėjų pasiryžimą tarnauti Lietuvai ir priežastis, neleidusias to pasiryžimo realizuoti.

Dar aštresnę tikybinę konfrontaciją atspindi popiežiaus legato Aloizijaus Lipomano ir Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos Juodojo (Nicolaus Radvilus Niger, 1515–1565) korespondencija. Ji buvo išspausdinta viename rinkinyje bendru pavadinimu: „Du laiškai: vienas Venecijos piliečio Aloizijaus Lipomano, Veronos vyskupo, Romos popiežiaus legato Lenkijoje, šviesiausiam kunigaikščiui ponui Mikalojui Radvilai, Vilniaus vaivadai ir t. t., o antras – to paties šviesiausio pono Radvilos tam vyskupui ir legatui" (*Duae epistolae. Altera Aloysii Lipomani Veneti, episcopi Veronae Rom: Pontificis in Polonia legati, ad illustrissimum principum D. Nicolaum Radivilum, Palatinum Vilnensem etc. Altera vero eiusdem illustrissimi D. Radivili ad episcopum et legatum illum.* Regiomonti, 1556).

Mikalojaus Radvilos Juodojo superekslibrisas. *Knygos „Commentariorum Caesaris Elenchus..." viršelis.* 1546. Leningrado mokslo akademijos biblioteka

Aloizijaus Lipomano laiškas rašytas 1556 m. vasario 21 d. Popiežiaus pasiuntinys, atsiųstas į Lenkiją ir Lietuvą tirti tikybos situacijos, kaltina žymiausią protestantizmo atramą Lietuvoje Mikalojų Radvilą Juodąjį dėl to, kad šis atkritęs nuo tikrojo tikėjimo ir tapęs eretiku. Nors laiškas pradedamas įprastine diplomatine retorika: „Šviesiausiasis kunigaikšti" (*Illustrissime princeps*), „Didžiai gerbtinas pone" (*Domine mi colendissime*), „Didžios šlovės pone" (*Amplissima Dominatio Tua*), tačiau greitai jos atsisakoma. Pirmiausia prikišami formalūs Radvilos „eretiškumo" požymiai: penktadieniais ir šeštadieniais jis nesilaikąs pasninko, skaitąs ir kitiems duodąs skaityti eretiškas knygas, nepripažįstąs Romos Katalikų Bažnyčios primato ir popiežiaus nelaikąs Kristaus vietininku žemėje. Vėliau pereinama prie abstraktesnių ir agresyvesnių kaltinimų: Radvila esąs „eretikų vadovas" (*antesignanus ereticorum*), „pražūtingas šventvagis" (*sacrilegus pestilens*), „pragaištingų naujovių ieškotojų prieglauda" (*asylum pestilentium novatorum*), „šmeižikų ir klaidingų pamokslininkų globėjas" (*receptator blasphemorum et falsorum concionatorum*). Vienu žodžiu, Radvila esąs blogas žmogus, neištikimas krikščionis, visokių nenaudėlių globėjas, eretikas ir netikėlis, ir už tai nesą nieko baisiau (*quid potest atrocius*). Laiško tonas yra išdidus ir piktas, formulavimai užgaulūs.

Mikalojus Radvila Juodasis į šiuos priekaištus atsakė laiške, rašytame Vilniuje 1556 m. rugsėjo

1 d. Kaip ir jo oponentas, Radvila išsaugo epistoliniam žanrui būdingus kreipinius ir titulatūrą. Į aukštą Bažnyčios dignitorių Aloizijų Lipomaną jis kreipiasi žodžiais: „Didžiai gerbiamas pone" (*Reverendissimus domine*), „brangus ir godotinas drauge" (*Amice charissime et honorande*), „sveikinu ir linkiu krikščioniškos palaimos" (*salutem et christianam felicitatem*). Tačiau, skirtingai nei Lipomanas, kuris, pradėjęs mandagiais kreipiniais, netrukus perėjo į atvirą plūdimąsi, Radvila visame laiške išlaikė pabrėžtinai mandagų, ramų, dalykišką toną. Tiesa, keliose vietose ir jis nesusilaikė nuo stipresnių pasakymų, katalikų kunigus pavadindamas „melagingais pranašais" (*falsis prophetae*), „aukojimo vaidintojais" (*sacrificarii histriones*), o pačią Katalikų Bažnyčią – „Babilonijos paleistuve" (*meretrix Babilonica*). Tačiau šie jo pasakymai yra nukreipti prieš Katalikų Bažnyčią kaip instituciją, o ne asmeniškai prieš Lipomaną. Kaip tik šis dalykiškumas, asmeninių įžeidinėjimų vengimas ir lėmė Radvilos pergalę, amžininkų pripažintą dispute prieš Lipomaną[8]. Laiško stiliaus paprastumas turėjo pademonstruoti pačios Reformacijos paprastumą, artimumą liaudžiai, pateikti priešstatą Katalikų Bažnyčios puošnumui ir išdidumui.

Svarbus atrodo mokslininkų pastebėjimas, jog kalbos ir stiliaus požiūriu Radvilos laiškas yra panašus į Mykolo Lietuvio (Michalo Lituanus) veikalą „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius" (*De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum*, parašytas apie 1550, išleistas Bazelyje 1615), kuris taip pat, kaip manoma, buvo rašytas laiško forma; į Abraomo Kulviečio „Laišką Bonai Sforcai" (1543), į Venclovo Agripos (Venceslaus Agrippa) „Laidotuvių kalbą mirus Jonui Radvilai" (*Oratio funebris de Johannis Radzivili vita et morte*, 1555), t. y. atitinka Philippo Melanchthono propaguotą paprasto ir natūralaus kalbėjimo bei rašymo būdą, būdingą Reformacijos atstovams[9]. Kartu Radvilos laiškas parodo mums XVI a. Lietuvos literatūros ir kultūros lygį, atitinkantį Vakarų Europos bendravimo bei etiketo normas.

Su aptartaisiais Kulviečio ir Radvilos Juodojo laiškais artimai siejasi kalvinisto Andriaus Volano (Andreas Volanus, 1530–1610) laiškas Kijevo vyskupui Mikalojui Pacui, rašytas 1565 m. balandžio 1 d.[10] Jame dėstomas LDK evangelikų reformatų bažnyčios požiūris į švč. Trejybės dogmą, siekiama nubrėžti ribą tarp kalvinistų ir jau susiformavusios arijonų srovės. Volanas čia remiasi Jono Kalvino, Melanchthono veikalais, gretina juos su senųjų Bažnyčios Tėvų Tertulijono, Augustino ir kt. raštais. Laiškas rodo, jog autorius puikiai išmano teologijos problemas, sugeba jas interpretuoti, polemizuoti, o kartu pats formuluoja tam tikrus apibrėžimus, kuria originalų teologinį tekstą. Kaip yra pastebėjusi Ingė Lukšaitė, „tai ankstyviausi neverstinės teologinės literatūros kūriniai Lietuvoje"[11].

Augustino Rotundo superekslibrisas. *Knygos „De missa evangelica..." viršelis.* 1559. Varšuvos universiteto biblioteka

[8] Ročka M. *Poleminis M. Radvilos Juodojo laiškas ir jo literatūrinė aplinka* // Literatūra. – 1973. – T. 15 (1). – P. 115.

[9] *Ibid.* – P. 124.

[10] *Epistola ad Reverendissimum Dominum Nicolaum Pacium Episcopum Kioviensem ab Andrea Volano scipta* // Volanas A. Rinktiniai raštai. – V., 1996. – P. 312–328.

[11] Volanas A. *Op. cit.* – P. 309.

Reformacijos atstovams labai svarbi buvo Šv. Rašto vertimo į nacionalines kalbas problema. Ji siejosi ne tik su geru senųjų kalbų – lotynų, graikų, hebrajų – mokėjimu, bet ir su teisingu Šv. Rašto tiesų perteikimu gimtąja kalba, su terminologiniais sunkumais. Ši problema gvildenama Stanislovo Rapolionio (Stanislaus Rapagelanus) laiške vyskupui Pauliui Speratui, rašytame 1545 m. sausio 4 d. Čia aptariamas Jano Sekluciano katekizmo vertimas į lenkų kalbą (1545), svarstoma, kaip teisingiau išversti į gimtąją kalbą pirmąjį Dekalogo įsakymą: „Neturėk kitų dievų". Tam pasitelkiama hebrajiška šio įsakymo frazė ir jos atitikmenys lenkų bei vokiečių kalbomis[12]. Atsakydamas Rapolioniui, vyskupas Speratas labai aiškiai suformulavo, kokio vertimo jis norėtų: „Katekizmas turėtų būti parašytas kuo paprastesniais žodžiais, tokiais, kuriuos žmonės vartoja kasdien, ir jų be būtino reikalo nekaitalioti"[13].

Neabejotina, kad šiuos svarstymus žinojo ir su šia problema susidūrė pirmojo lietuviško katekizmo (1547) autorius Martynas Mažvydas.

Daug platesnį problemų ratą apima Augustino Rotundo laiškai. Žymus XVI a. humanistas (Augustinus Rotundus, apie 1520–1582), kilęs iš Lenkijos, studijavęs Vitenbergo, Paduvos universitetuose teisės mokslus, tapo Vilniaus vaitu (burmistru), karaliaus Žygimanto Augusto sekretoriumi, dalyvavo rengiant antrąjį (1566) ir trečiąjį (1588) Lietuvos statutus, parašė istorinių, publicistinių, teologinių veikalų. Kai Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu 1576 m. buvo išrinktas vengrų didikas Steponas Batoras (Stephanus Batory), Rotundas tais pačiais metais parašė jam laišką, kuriame išdėstė svarbų ir aktualų pasiūlymą: LDK teisinėje sistemoje, valstybės reikalų raštvedyboje, karaliaus kanceliarijoje įteisinti lotynų kalbą vietoj tuo metu vartotos kanceliarinės slavų kalbos (kartais vadinamos rusų ar baltarusių kalba). Tam jis nurodo dvi priežastis. Pirma ta, kad lotynų kalba lietuviams esanti „įgimta ir pirmoji kalba" (*nativa et primigenia*). Čia Rotundas trumpai išdėsto lietuvių kilmės iš romėnų legendą, nuo XVI a. įsitvirtinusią LDK istoriografijoje. Antroji priežastis – tai lotynų kalbos tradicija teisėje. Nuo senovės Romos laikų susiformavo teisinė terminologija, kurios laikomasi visuose Europos kraštuose. Todėl ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje „lotynų kalba parašyti įstatymai, senato nutarimai, sprendimai, visi valstybiniai aktai bus lengviau suprantami ir atneš lietuvių tautai didesnę garbę ir šlovę" (*ad laudem et gloriam huius praeclarae gentis*). Tuo tarpu parašyti rusų kalba (*Russico sermone, Russice scriptae*), jie daugeliui yra nesuprantami ir įvairiai aiškinami.

Taigi Rotundas kelia naują principinę idėją: kurti lotynišką teisminę terminologiją, kuri LDK įstatymus leistų derinti su Europos tradicija[14]. Tarsi patvirtindamas savo idėjų realumą, Rotundas II Lietuvos Statutą išvertė į lotynų kalbą ir 1576 m. pabaigoje įteikė karaliui Steponui Batorui. Prie vertimo pridėjo trumpą „Lietuvos kunigaikščių kilmės apybraižą" (*Epitome principum Lituaniae*), kur dar kartą priminė apie lietuvių kilmę iš romėnų.

Augustino Rotundo laiškas parašytas sklandžia lotynų kalba, elegantišku stiliumi, saikingai vartojant retorines figūras, derinant ilgas ir trumpas sakinio konstrukcijas, laikantis ritminių periodo klauzulių, pvz.: *Spes itaque nos certissima tenet, si Tua Maiestas paululum adniti uoluerit, ad idque iuventutis in Latinae linguae cognitione se in Lituania exercentis studium, auctoritatem suam adhibuerit, fore ut cito Latina lingua, Lituanorum nativa ac propria, Lituanis restituatur...* („Taigi jei Tavo Didenybė panorės bent kiek prisidėti ir Lietuvoje lotynų kalbos besimokančios jaunuomenės troškimus savo valdžia paremti, mes turėsime kuo tvirčiausią viltį, jog lietuviams bus su-

[12] *Stanislovas Rapolionis.* – V., 1986. – P. 159–161.

[13] *Ibid.* – P. 203, 206.

[14] Čia verta paminėti, jog karaliaus Žygimanto Augusto jurisconsultas ir žymus XVI a. poetas Petras Roizijus (Petrus Roiz de Moros) lotynų kalba parašė veikalą „Sprendimai svarstant aukščiausiame Lietuvos Tribunole apeliacines bylas" (*Decisiones... de rebus in sacro auditorio Lituanico ex appellatione iudicatis*), kuris už LDK ribų buvo išleistas keturis kartus: Krokuvoje 1563, Frankfurte 1570, Venecijoje 1572, Lijone 1588. Veikalo populiarumas aiškinamas lotyniškosios tarptautinės terminologijos vartojimu. Žr. Goštautas S. *Roizijaus jurisdinė veikla Lietuvoje* // Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija. Suvažiavimo darbai. – Roma, 1987. – T. 11. – P. 255–263.

grąžinta gimta ir jiems sava lotynų kalba...")[15]. Rotundas kalba su karaliumi pagarbiai, vartodamas tradicines kreipinių titulatūras, tačiau išsaugodamas ir savąjį vertės bei orumo suvokimą.

Kitas Rotundo laiškas, rašytas 1581 m., adresuotas Vilniaus vyskupui Jurgiui Radvilai. Rotundas džiaugiasi, kad aktyvaus kalvinisto Mikalojaus Radvilos Juodojo sūnus ne tik perėjo į katalikybę, bet ir tapo žymiu Katalikų Bažnyčios dignitoriumi. Tačiau Vilniaus vaitas Rotundas rašo šį laišką ne tam, kad pasveikintų Jurgį Radvilą, užėmusį garbingas pareigas, o tam, kad jį įspėtų ir apsaugotų. Mat kažkoks anonimas parašė „Kalbą" (*anonymi nescio cuius... Oratio*), kurioje ragina Jurgį Radvilą nusigręžti nuo Romos Katalikų Bažnyčios ir grįžti į protestantizmą. Rotundas pateikia palyginimą, kas būtų, jeigu taip įvyktų: „Man atrodo, kad būtų lygiai tas pat [...], jei kas nors karius, kurie dabar Šviesiausiojo mūsų karaliaus stovykloje kariauja prieš maskvėną, kurstytų pereiti į priešo maskvėno pusę"[16]. Taigi Jurgio Radvilos grįžimas protestantizman prilyginamas Tėvynės išdavimui, kuris veda į pražūtį. Šventoji ir tikroji Romos Katalikų Bažnyčia priešinama „Velnio stovyklai" (*castra Diaboli*), o anoniminės knygelės autorius vadinamas „išdaviku ir niekingiausiu perbėgėliu" (*desertor, proditor et perfuga nequissimus*). Toliau „Laiško" autorius bando nubrėžti ribas tarp katalikų ir protestantų tikėjimo, nusakyti esminius jų požymius bei skirtumus. Tuo tikslu Rotundas remiasi Bažnyčios Tėvų (Grigaliaus Didžiojo, Ambraziejaus, Augustino) teiginiais, jėzuitų apologeto Petro Skargos raštais. Pabrėžiami „tikrosios Katalikų Bažnyčios" privalumai. Siekdamas parodyti protestantų mokymo klaidingumą ir nenatūralumą, Rotundas pateikia gana savitą žodžio „superintendentas" etimologijos aiškinimą. *Superintendere* (*lot.*) tolygu *inflare* („išpūsti"), *tumere* („pasipūsti"). Kitaip sakant, protestantų provincijų valdytojai – superintendentai – prilyginami pasipūtusiems, įžūliems, ambicingiems žmonėms. Rotundas primena, jog Katalikų Bažnyčios Tėvai buvo vadinami graikišku žodžiu *episcopus*, atitinkančiu lotynišką žodį *speculator*, t. y. „prižiūrėtojais", „sergėtojais". Kodėl toks pavadinimas? Rotundas paaiškina: „Juk prižiūrėjo ir sergėjo, kad tai, kas jiems buvo perduota protėvių, išsaugotų ir skelbtų". Jurgiui Radvilai „Laiško" autorius linki būti tikru vyskupu: „... pakreipki gyvenimą ir mokymą pagal anų švenčiausiųjų senojo amžiaus vyskupų pavyzdį, sergėk jų patikėtą turtą, skelbk pats ir liepk, kad būtų skelbiama šventovėse tai, ką jie skelbė: kad altoriuje yra tikrasis Kristaus kūnas, kad tikrai Kristaus kūnas yra tikinčiųjų priimamas [...], kad apaštališkoji Bažnyčia yra viena, šventa, katalikiška ir matoma, kurios nematoma galva yra Kristus, matoma – Petro įpėdinis Romos mieste, yra ir iki amžiaus pabaigos bus, be kurios nė vienas negalės pasiekti amžinosios gerovės"[17].

Taigi kaip Kulvietis „Laiške karalienei Bonai Sforcai" (1543) bandė pagrįsti ir pateisinti protestantiško tikėjimo principus, taip Rotundas „Laiške vyskupui Jurgiui Radvilai" (1581) išdėsto katalikų tikėjimo privalumus, brėždamas aiškią takoskyrą tarp Romos katalikų ir protestantų Bažnyčių. Pasitelkdamas lingvistinius, retorinius, politinius, teologinius argumentus Rotundas aukština Romos Katalikų Bažnyčią ir smerkia reformuotąją protestantų Bažnyčią. Pirmoji vadinama „tikrąja", o reformuotoji protestantų bažnyčia – „velnio karalyste ir tironija". Abu autorius jungia ir suvienodina tik renesansinis *humanitas* – geras lotynų kalbos ir antikinės literatūros, Senojo bei Naujojo Testamento išmanymas, rėmimasis Bažnyčios Tėvų autoritetu (Rotundas cituoja Ciceroną, Augustiną, Ambraziejų, Grigalių Didįjį, Graciano „Dekretus", Bazilijų, Joną Auksaburnį, šv. Bernardą ir kt.). Įdomi Rotundo laiško ypatybė yra ta, kad jis bando lyginti krikščionybės įvedimo Lenkijoje ir Lietuvoje skirtumus. Tikruoju krikščionybės platintoju Lietuvoje Rotundas vadina Jogailą, tuo tarpu Mindaugas, anot jo, „iš pradžių buvo krikščionis, o po to išdavikas ir atkritėlis".

Kaip jau buvo minėta, absoliuti dauguma Lietu-

[15] Lotyniškas tekstas publikuotas: *Archivum Komisyi Prawniczej*. – Kraków, 1900. – T. 8. – S. XV–XXII; lietuviškas vertimas: Sietynas. – 1989. – T. 5. – P. 113–125 (vertė Rasa Jurgelėnaitė).

[16] *Epistola Augustini Rotundi Mieleyski* [...] *ad Illustris. et Reverendiss: Dominum D. Georgium Radivilum.* – Vilnae, 1581. – P. 1.

[17] *Ibid.* – P. [5].

vos XVI a. humanistų laiškų skirti valstybės ir tikybos problemoms. Juose labai mažai autobiografinių detalių, asmeniškų išgyvenimų, literatūrinių, kultūrinių, filosofinių digresijų. Bene labiausiai individualizuoti yra Martyno Mažvydo laiškai. Jų yra išlikę trylika, rašyti 1548–1561 m. ir adresuoti arba Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui, arba Karaliaučiaus universiteto rektoriui Jurgiui Sabinui (Georgius Sabinus). Juose Mažvydas skundžiasi sunkiomis gyvenimo sąlygomis, drabužių, malkų, javų stoka, nederlingomis žemėmis, parapijiečių abejingumu reformacijos religinėms tiesoms.

Informatyvus ir jaudinantis yra 1549 m. laiškas kunigaikščiui Albrechtui. Jame Mažvydas sakosi negalįs dirbti Karaliaučiuje ir prašosi perkeliamas dirbti pastoriumi į Labguvą ar Ragainę. Kaip svarbiausios priežastys nurodomas oro nepastovumas, silpna sveikata, menka stipendija ir ypač tai, kad „visai nemokąs vokiečių kalbos" (*non calleo aliquantulum Germanice*). Tuo tarpu puikiai mokąs „savo gimtąją lietuvių kalbą" (*meam nativam linguam Lituanicam* [...] *perfectissime scio*). Tvirtina, jog žmogui yra būtinos elementarios materialinės sąlygos: „Juk jeigu tų dalykų neturi mokslams atsidavęs žmogus, labai greitai palūžta jo dvasia" (*Haec enim si non adsunt studioso homini, facillime frangitur animus ipsius*)[18].

Šis Mažvydo prašymas buvo patenkintas, jis buvo paskirtas į Ragainę, ir 1549 m. kovo 18 d. rašytame laiške kunigaikščiui Albrechtui dėkojo už parodytą malonę. Kartu prašo pinigų kelionės išlaidoms bei skoloms apmokėti, audeklo pastoriaus rūbams įsigyti. Mažvydas mano, kad tai yra ne vien materialinė, bet ir dvasinė, ideologinė problema. Mat iš rūbų žmonės sprendžia apie žmogų: „tie esą mokyčiausi, kurie dėvi kunigišką drabužį" (*Dicunt enim illos esse omnium doctissimos, qui vestes sacerdotales ferunt*)[19]. Mini savo turimas knygas, kurias pardavęs šiek tiek savo padėtį pagerintų. Tačiau knygų jam reikėsią, „kai mokysiąs Kristaus avis" (*quibus opus habebo ad docendas oves Christi*).

Daug įdomių faktų randame 1551 m. kunigaikščiui Albrechtui rašytame laiške. Mažvydas čia skundžiasi savo parapijiečių tamsumu: jie nelanko sekmadieniais bažnyčios, nemoka poterių, nesikrikštija ir nepriima kitų būtinų sakramentų. Viena tokio tamsumo priežasčių Mažvydas laiko pasidavimą „pragaištingam popiežininkų mokymui" (*inveni multos pestifera doctrina Papistarum sic obstinatos*)[20], abejingumą bet kokiam tikėjimui, laikymąsi tradicinių pagoniškų kultų. Apie juos plačiau Mažvydas kalba „Katekizmo" pratarmėje: „... daugelis dar ir dabar visų akivaizdoje atlieka stabmeldiškas apeigas ir viešai išpažįsta stabmeldystę: vieni medžius, upes, kiti žalčius, kiti dar ką kita garbina, šlovindami kaip dievus"[21].

Taigi iš Mažvydo laiškų ir iš „Katekizmo" galime susidaryti vaizdą, kokiomis sąlygomis Mažojoje ir Didžiojoje Lietuvoje plito reformacijos idėjos, kas stabdė jų plitimą, koks buvo naujų religijų santykis su tradiciniais tikėjimais.

Lietuvos humanistų laiškai įsikomponuoja į bendrą Lietuvos XVI a. literatūros kontekstą, jį papildo ir praplečia. Kartu jie parodo, jog Lietuvoje XVI a. buvo žinomos ir puoselėjamos tradicinės epistolografijos žanro formos, papildytos aktualiomis Europos ir Lietuvos realijomis.

[18] Cit. iš: Mažvydas M. *Pirmoji lietuviška knyga.* – V., 1974. – P. 252–254.

[19] *Ibid.* – P. 256, 259.

[20] *Ibid.* – P. 267, 276.

[21] *Ibid.* – P. 92–93.

# TARPUKARIO LIETUVOS DAILĖ IR „TAUTINĖS DVASIOS“ KEBLUMAI

JOLITA MULEVIČIŪTĖ

Ar jau viskas pasakyta apie Lietuvos tarpukario dailę? Šis laikotarpis Lietuvoje neretai laikomas aukso amžiumi. Žvilgsniai į jį krypsta kaip į visokeriopą gėrį ūkine, tautine ir menine prasme. Antra vertus, dailėtyrai pamažu atsisakant centralizuoto bei hierarchiško meno istorijos supratimo, šis metas tampa ypač įdomus – imama domėtis nebe vien modernistiniais reiškiniais ar iškiliausiais estetiniais ir meniniais objektais: straipsnio autorės žvilgsnis sklinda po Europos periferiją, analizuojama modernumo ir tautiškumo įtampą tarpukario Lietuvos dailės raidoje.

Modernumas ir tautiškumas – tai du principai, nulėmę tarpukario Lietuvos kultūros plėtotę. Modernumas – tai pažanga, gyvenimo dinamizmas, ieškojimų polėkis ir nuolatinis kūrybinis atsinaujinimas. Ši modernumo vizija traukte traukė laisvės oro įkvėpusį lietuvį, ketinusį tapti pilnateisiu naujo, Versalio sutartimi sutverto, pasaulio nariu. Tačiau kaip nesutirpti, nepražūti daugiakalbėje tautų minioje? Kaip pažinti Europą ir pačiam būti jos pažintam? Kaip priversti ją išgirsti jaunos valstybės kūrėjo balsą? Tautinio tapatumo paieškos buvo suvoktos kaip opus uždavinys, šalies integracijos į politinį ir kultūrinį pokario žemėlapį sąlyga.

Tautinės kultūros apibrėžimas buvo aktualus ir kituose po Pirmojo pasaulinio karo nepriklausomybę iškovojusiuose kraštuose. „Šaknų“ ieškojimu susirūpino netgi didžiosios valstybės. Politikoje, ekonomikoje, socialinėje veikloje, meninėje kūryboje – visur regėta tautinių vertybių svarba. „Žodžiu, tautinis pradas šiandien įgyja tokios pat reikšmės, kokios viduriniais amžiais turėjo religija, o renesanso metu žmogiškasis individas. Tatai atsistojo vietoj Dievo ir vietoj asmens. [...] Tauta darosi centras viso žmogaus mąstymo, viso jo veikimo ir jautimo. Šiandien jau galima kalbėti apie etnocentrinę doktriną, apie etnocentrinę praktiką ir apie etnocentrinius jausmus“, – teigė Antanas Maceina, apibendrindamas tarpukario dvasios būvį[1].

Etninė savistaba vertė gręžtis į praeitį, amžių labirintuose ieškoti tautiškumo lyčių – individualių, esminių kultūros struktūrų. Štai italai „itališkumo“ kvintesencijos žvalgėsi renesanso epochoje, prancūzai „prancūziškumo“, o vokiečiai „vokiškumo“ – gotikos laikuose. Tuo tarpu lietuviai tarėsi neturį kuo pasiremti. Pradėdami naujo gyvenimo tarpsnį, jie pasijuto tarytum istorijos pagairėje – vieniši, smelkiami atšiauraus realybės dvelksmo, be tradicijų ir be aiškios ateities. „Mes palikom tuščiomis rankomis, – rašė literatūros tyrinėtojas Petras Juodelis. – [...] Nė vienoj srity pas mus nėra precedentų, niekas pas mus nepradėta dirbti, ir niekas net nežinoma, kaip pradėti. Įspūdis neliesto skynimo-

JOLITA MULEVIČIŪTĖ (g. 1961) – 1985 m. LTSR valst. dailės institute baigė Dailės istorijos ir teorijos specialybę. Dirbo Istorijos instituto Menotyros skyriuje, Filosofijos, sociologijos ir teisės institute, nuo 1990 m. – Kultūros ir meno instituto Dailės istorijos skyriaus mokslinė bendradarbė, nuo 1999 m. – vedėja. 1994 m. apgynė menotyros disertaciją „Atsinaujinimo sąjūdis Lietuvos tapyboje 1956–1970“. Rašo apie XX a. Lietuvos dailę. Domisi parkais ir dolomito namais. Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 1998 m. spalio mėn. 23–24 d. Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje vykusioje konferencijoje „Modernumas ir identiškumas: dailė 1918–1939 m.“.

Plačiau apie konferenciją ir parodą „*Art deco* Lietuvoje“ žr. šio numerio P. 503.

[1] Maceina A. *Nacionalizmo pagrindai* // Židinys. – 1934. – Nr. 5–6. – P. 481, 484.

pūdymo, kurio vargšas naujakurys bijo eiti žiūrėti"[2].

Nesantaika su sava istorija buvo giliai įsirėžusi į inteligentų sąmonę. Pirmu tautiškumo požymiu laikydami kalbą, lietuviai atkakliai neigė „lenkiškąjį" Lietuvos kultūros periodą, iš savo praeities išbraukdami pustrečio šimto metų[3]. Jų istoriniam pasaulėvaizdžiui trūko pilnatvės. Iš vienos pusės jį rėmino ūkanotos krivių, vaidilučių ir kunigaikščių šalies apybraižos, iš kitos – XIX–XX a. pradžios nacionalinio išsivadavimo vaizdiniai. Iš vienos pusės – mitas, pasaka, legenda, iš kitos – romantizmo ir pozityvizmo nuotaikomis nuspalvinti rūpesčiai. O naujaisiais laikais, laikotarpyje, kai daugelyje Europos kraštų buvo padėtas šiuolaikinės civilizacijos pamatas, – ten driekėsi apytuštės plynės („XVIII amžiuj nyku ir gūdu lietuviškos dvasios gyvenime"[4]).

Tokia nutrūkusio, suskilusio laiko samprata išoriškai buvo artima modernizmo ideologijos propaguotam *tabula rasa* principui. Lietuviai jautėsi esą jauna tauta – savotiški europinės civilizacijos barbarai, nesaistomi susiklosčiusių kultūrinių konvencijų bei stereotipų, pilni nerealizuotos pirmapradės kūrybinės jėgos. Tačiau iš tikro jų antiistorizmas (tiksliau – a-istorizmas) gerokai skyrėsi nuo modernistinės koncepcijos, pagrįstos opozicija praeičiai, konfliktu, neigimu, kova. Ką neigti? Tarpukario lietuvio istorijos regėjimuose nebuvo konkretaus neigimo objekto. Atvirkščiai, tuštumos pojūtis kėlė aiškių, nuolatinių vertybių ilgesį ir skausmingai aštrino tautinių tradicijų problemą. Dailė šiuo atžvilgiu buvo ne išimtis.

Kas yra tautinė dailės tradicija ir kur jos ieškoti? Į šį klausimą atsakyti pasirodė labai nelengva. „Jei ateičiai gairės nustatomos iš praeities prityrimo, tai lietuvių, vadinamasis, aukštasis menas savo praeities neturi. Viskas, kas šioj srity Lietuvoje padaryta nuo krikščionybės įvedimo, buvo daroma svetimųjų", – 1932 m. teigė muziejininkas Paulius Galaunė, išreikšdamas vyraujančią nuostatą[5].

Meninio identiteto krizę dar gilino ir Vilniaus netektis. Lietuva tuomet buvo vienintelė Europos valstybė be sostinės. Juk Kauno niekas nelaikė tikru valstybės centru, pripažino jam tik laikiną, priverstinę garbę. Kaunas rodėsi kaip miestas be istorijos. Viskas tarytum buvo likę ten – anot amžininko, „mūsų sielų Jeruzalėje". „Garsios pasiilgęs tėvų praeities, / Važiuoju in Vilnių. Tenai Gedimino / Pilis, Aušros Vartai – paguoda širdies! / Tiek kartų vaizduotę kilnojo, graudino..." – rimavo poetas Motiejus Gustaitis[6].

Tarpukario inteligento mentalitetą ženklino dramatiškas Kauno ir Vilniaus supriešinimas. Pirmasis miestas tapatintas su striuka buržuazine morale, neišsilavinusių biurokratų savivale ir pragmatišku kapitalo interesu, o antrasis vaizduotas tautos širdimi, istoriniu sostapiliu, kur kiekviename žingsnyje juntamas prakilnios senovės alsavimas. Viename matytos tarp apgailėtinų lūšnynų kylančios beveidės, šaltos modernių pastatų sienos, o kitame – barokinių formų žaismas ir klasicizmo didybė. Kaune peiktas estetinėms vertybėms abejingas miesčionis, sielotasi dėl skurstančio kūrybinio gyvenimo ir ilgėtasi nepasiekiamų šimtamečių Vilniaus meno turtų. Vilnius buvo ne dinamiškos, prieštaringos, daugiatautės kultūros miestas, ne gyvybingos tradicijos lopšys, o nutolęs miražas, mitinis įvaizdis, dar labiau ryškinęs lietuvių susvetimėjimą savo praeičiai ir nepasitenkinimą dabartimi.

Vienintelis tikras tautinių tradicijų šaltinis regėtas liaudies mene. Laisvės slenkstį lietuviai peržengė tebepuoselėdami romantizmo laikais susiklosčiusią sampratą: liaudies menas esąs tautos dvasios išraiška, todėl yra vertintinas ir saugotinas, bet savo estetinėmis savybėmis jis neprilygstąs profesionaliajai dailei. Panoręs juo pasiremti profesionalas privaląs „šiurkščias" liaudiškas formas pritaikyti „aukštosios" estetikos principams, t. y. jas sutaurinti, perkurti, stilizuoti. Meninės formos stilizacija buvo pagrindi-

[2] Juodelis P. *„Romantiškas idealizmas grįžta"...* // Piūvis. – 1929. – Nr. 2. – P. 78.

[3] Lietuvių įsitikinimu, „prarastasis" laikotarpis tęsėsi nuo Liublino unijos, 1569 m. sujungusios Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę ir Lenkiją į federacinę valstybę ir atvėrusios kelius lenkų kultūros ekspansijai lietuviškose žemėse, iki XIX a. pradžios, kai išryškėjo lietuvių nacionalinio judėjimo užuomazgos.

[4] Maciūnas V. *Lietuvybė XIX a. pradžioje* // Vairas. – 1936. – Nr. 1. – P. 13.

[5] Galaunė P. *Lietuvių meno keliai* // Ars. – K., 1932. – P. 7.

[6] Gustaitis M. *Vilniuje* // Baras. – 1925. – Bal. – P. 5.

nis kriterijus, kurio laikėsi vyresnės kartos dailininkai Petras Rimša, Antanas Jaroševičius, Kazys Šimonis bei kiti, raginę naudoti liaudies tekstilės, baldų puošybos, medžių drožinių ornamentus.

Nuo trečio dešimtmečio vidurio ėmė tvirtėti mintis, kad ne stilizacija, o įsijautimas ir liaudies kūrybos dėsnių perėmimas turįs pagrįsti modernaus lietuvių dailininko ieškojimus, nes bemokslių meistrų kūriniai išraiškingumu nenusileidžia profesionaliojo meno šedevrams. Kartu dailininkų ir kritikų dėmesys iš liaudies amatų srities vis labiau slinko į vaizduojamosios dailės – skulptūros, medžio raižinių ir tapybos problemų akiplotį. „[...] ypač mūsų skulptūra turi būti laikoma ne etnografiniu reiškiniu, bet meno objektu, – įrodinėjo Galaunė. – Gvildenant ją bei vertinant, turi būti taikomi tokie pat dėsniai, kokie yra taikomi, „aukštąjį" meną vertinant bei gvildenant"[7].

Tautodailę pakelti į „aukštojo" meno rangą skatina ir entuziastingas tarptautinis pripažinimas, kurį atnešė lietuvių liaudies meno parodos svečiose šalyse[8]. Kaskart sužavėta užsienio publika primityviosios kūrybos pavyzdžius gretindavo su dailės istorijos garsenybių kūriniais. Tad ir patys lietuviai savo nacionaliniame pasididžiavime suskato ieškoti klasikinio meno žymių. Išraiškos monumentalumas, paprastumas, aiškumas, vientisumas, formų architektonika, pusiausvyra ir darna – šios iš esmės klasikinės estetikos kategorijos imtos sieti su sodžiaus menininkų darbais. Net išdrįsta savąjį liaudies meną prilyginti ištisoms istorinėms dailės epochoms. „Jis [liaudies menas – *J. M.*] turėjo mūsuose tokią reikšmę, kokią Italijoj renesansas ar Vokietijoje gotikas", – tvirtina tapytojas Adolfas Valeška[9].

Toks požiūris buvo svetimas Vakarų modernistams, primityvizme ieškojusiems išsilaisvinimo iš estetinių normų. Vakariečių pastangose įsikūnijo modernizmui būdinga išcentrinė aksiologinė kryptis:

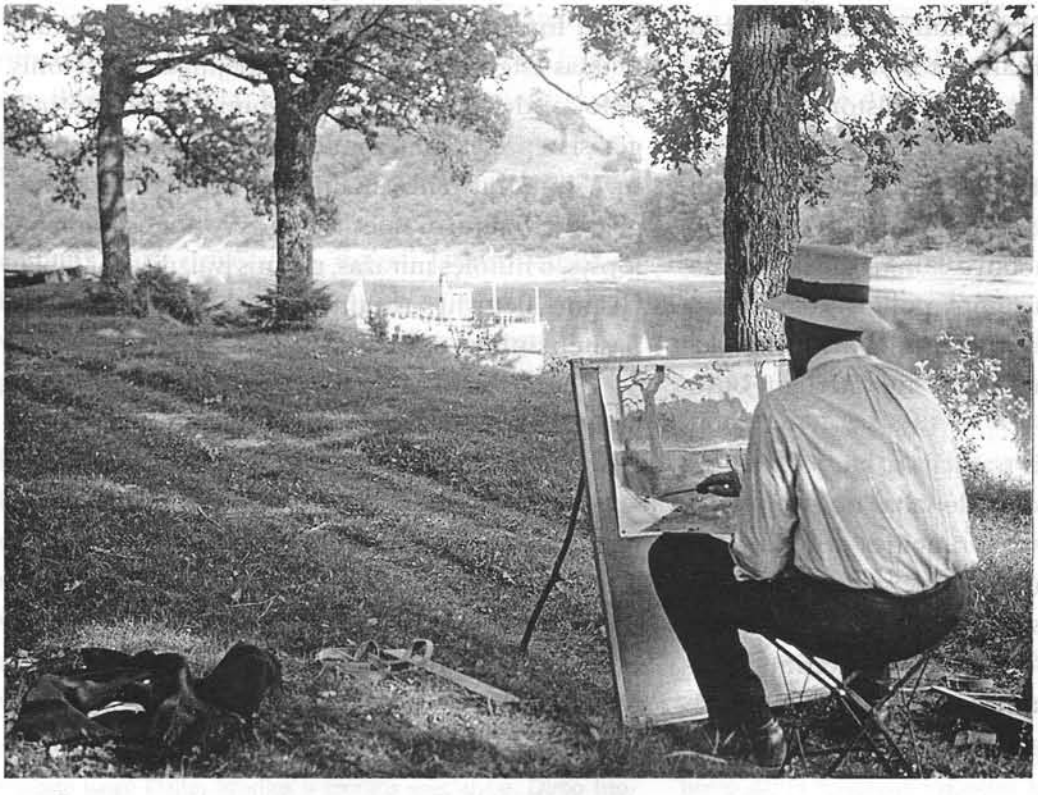

*Antanas Žmuidzinavičius tapo Punios piliakalnį.* 1927. Stepono Kolupailos nuotrauka. Kauno Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

[7] Galaunė P. *Lietuvių liaudies skulptūros problemos* // Vairas. – 1932. – Nr. 2. – P. 185–186.

[8] Šiuo požiūriu paminėtina lietuvių liaudies dirbinių skyrius II tarptautinėje dekoratyvinio meno parodoje Moncoje (1925), lietuvių liaudies meno paroda Stokholme, Osle, Kopenhagoje, Geteborge ir Malmėje (1931), lietuvių ekspozicija Pabaltijo liaudies meno parodoje Paryžiuje (1935).

[9] Valeška A. *Lietuvių meno keliai* // Užsienių spaudos atsiliepimai apie lietuvių dailės parodą Rygoje ir Taline. – K., 1937. – P. 9.

iš centro į periferiją, iš europinės kultūros į egzotinius pakraščius, iš vertybių hierarchijos į anarchiją, iš įprasto pasaulėvaizdžio į nepatirtas dvasines sferas. O lietuviai, aplinkui regėję vien tuštumą, savo krašto tautodailėje žvalgėsi tvirto kūrybinio pamato, tvirtų principų, patikimų tradicijų. Tai buvo savotiška kultūrinė sublimacija – tariamą istorinių stilių ir klasikinės dailės palikimo stoką bandyta kompensuoti, pakeisti liaudies meno patirtimi.

Kita vertus, buvo aišku, kad šiuolaikiniam dailininkui neužtenka remtis vien praeitin tolstančiu sodžiaus menu ir garbstyti archajišką žemdirbišką pasaulėjautą. Nuo pat nepriklausomybės pradžios akcentuotas poreikis semtis kitų kultūrų patyrimo. Bene tiksliausiai jį įvardijo filosofas Vosylius Sezemanas: „Tautos kultūrinio brendimo procese taip pat, kaip ir paskiros asmenybės plėtotėj, svarbiausias momentas yra [...] paties savęs pažinimas. Bet pažinti save galima tiktai santykiaujant su kitais ir juos pažįstant. Todėl ir tautiška kultūra beaugdama negali apsieiti jokiu būdu be svetimų kultūrų įtakos"[10].

Pažinti save per kitus, be baimės atsiverti pasauliui! Tarpukario Europoje plintant rasinės diskriminacijos idėjoms, ryškėjant kultūrinės saviizoliacijos ir provincializmo tendencijoms, ši nuostata suskambo itin aktualiai ir prasmingai.

Tačiau į kokį pasaulį lygiuotis? Kur ieškoti tautos kūrybiškumo paskatų? Trečią–ketvirtą dešimtmečiais Lietuvoje rutuliotos kelios kultūrinės orientacijos koncepcijos, veikusios ir dailininkų pažiūras. Seniausia iš jų, plitusi nuo XIX–XX a. sandūros, savo užuomazgomis siekusi dar tolimesnius laikus, rėmėsi romantine prielaida apie rytietišką lietuvių tautos kilmę. Lietuviškumo ištakų žvalgytasi senovės Rytų šalių, ypač Indijos, civilizacijose („Inleiskite mane maldyklon savo, / Aš jūsų vedose girdžiu mano tėvynės raudas"[11]). Iš dailininkų orientalistinę teoriją labiausiai gynė Šimonis, lietuvių liaudies raštuose regėjęs lotoso, papiruso, palmetės motyvus, rytietiškai tekstilei būdingas spalvas ir smerkęs svetimą Vakarų, pirmiausia klasikinio, meno įtaką, anot autoriaus, užgožusią lietuviškos dailės autentiškumą[12].

Kita koncepcija, kurią dar 1916 m. iškėlė Stasys Šalkauskis, savo ruožtu pasirėmęs Vladimiro Solovjovo bei įvairių amžiaus pradžios mąstytojų mintimis, siūlė Lietuvos kaip Vakarų ir Rytų sintezės viziją. „Du skirtingu veidu turi žmonija-pasaulis, – rašė dailininkas, teatralas ir visuomenės veikėjas Vytautas Bičiūnas. – Vieną – kupiną mistinio susitelkimo, amžių buities savęspi viliojimo – tai Rytai; kitą – raiškų ir išdidų, kupiną pasigėrėjimo savimi ir regimuoju pasauliu – tai Vakarai."[13] Bičiūno nuomone, abi šios priešybės lemtingai paveikusios kūrybines lietuvių galias, ką liudijanti Mikalojaus Konstantino Čiurlionio tapyba – genialus tokios sąveikos rezultatas.

Vis dėlto dauguma meno žmonių nebuvo linkę į plačius filosofinius samprotavimus. Jie ieškojo konkrečių orientyrų anuometinės Europos kraštuose. Lietuvių geokultūrinius prioritetus stipriai veikė tarptautinės politikos lūžiai bei tuo metu populiarios rasių psichologijos teorijos. Ypač domėtasi XIX a. prancūzų pozityvistinės mokyklos autoriteto Hyppolyte'o Taine'o pažiūromis. Jo „aplinkos" idėja, pabrėžianti regioninių sąlygų įtaką tautos būdui, jos kultūrai ir menui, darė įspūdį netgi karščiausiems pozityvizmo kritikams. Beje, tarpukariu visoje Europoje Taine'o mokymas pergyveno atgimimą. Jis sulaukė gausių sekėjų bei interpretatorių, kurių veikaluose tautos skirstytos į maskulinizuotas ir feminizuotas, individualizuotas ir kolektyvizuotas, reflektyviąsias ir veikliąsias, kūrybiškąsias ir sistemiškąsias ir t. t.

Lietuviai taip pat atidavė duoklę tautiniams stereotipams. Vienas ryškiausių tokio pobūdžio bandymų – 1934 m. pasirodžiusi Pauliaus Slavėno knyga „Vokiečių kultūra", Vokietijoje sukėlusi teisėtą pasipiktinimą. Joje autorius išsijuosęs peikė vokiečių mąstyseną: „Vokiečių fantazija netoli siekia; jos vie-

[10] Sezemanas V. *Tautinės kultūros klausimu* // Akademikas. – 1934. – Nr. 15 (32). – P. 343.

[11] Santvaras S. *Indijos pakrantėse* // Baras. – 1925. – Bal. – P. 7.

[12] Šimonis K. *Liet[uvių] meno istoriniai bruožai (Studijos metmens)* // Sekmoji diena. – 1921. – Rugs. 25; Šimonis K. *Mūsų audiniai* // Kultūra. – 1925. – Nr. 4. – P. 207–210.

[13] Bičiūnas V. *M. K. Čiurlionis* // Židinys. – 1927. – Nr. 9 (33). – P. 138.

nintelis maistas – tai niauri bei skurdi germanų mitologija ir viduramžių atsiminimai. Atmetus visokias šmėklas, slibinus, velnius, gnomus, riterius, užburtas pilis ir t. t., vokiečių psichologijoje lieka tik prozajiškas kasdieninis gyvenimas – kiekvienam pagal jo luomą ir pagal kišenės išgalę"[14]. Slavėnas germaniškajai tradicijai prikaišiojo neoriginalumą, peikė būtas ir nebūtas jos ydas, kartu liaupsindamas kitų, pirmiausia romanų, tautų nuopelnus. Jo veikalas buvo tuometinės politinės situacijos išraiška: agresyvi nacionalsocialistinės Vokietijos laikysena kurstė Lietuvos šviesuomenės protestą, vertė traukyti senus kultūrinius ryšius.

Trečio–ketvirto dešimtmečių sankirtoje išryškėjo lietuvių kultūrinės orientacijos pokyčiai. Susikomplikavus santykiams su Vokietija, Rusija ir Lenkija, buvo atsigręžta į Skandinavijos valstybes, Čekoslovakiją, aukščiausiai kelti Prancūzijos ir Italijos pavyzdžiai. Romanofilinį patosą ypač palaikė 1931 m. pradėtas leisti „Naujosios romuvos" žurnalas ir jo sutelktas jaunosios kartos dailininkų, rašytojų bei mokslininkų sambūris. Žurnalas publikavo Prancūzijos ir Italijos meninio gyvenimo apžvalgas, spausdino senąją ir naująją dailę nušviečiančius straipsnius, reprodukavo klasikų ir modernistų kūrinius. Lietuviai atidžiai sekė šių dviejų valstybių įvykius, svajojo Paryžiuje surengti reprezentacinę dailės parodą, Romoje įkurti nacionalinę akademiją, panašią į tas institucijas, kurias turėjo daugelis Europos šalių. Ir vėl šios jų nuostatos buvo priešingos esminei modernizmo tendencijai, kurią 1928 m. „MUBA" žurnale, vieninteliame ryžtingame lietuvių bandyme įsiterpti į internacionalinį avangardo kontekstą, vaizdžiai išreiškė Paulis Dermée. Prancūzų modernistas rašė: „Aš skelbiu Naująją Dvasią einant iš Šiaurės! Tik iš Šiaurės! Tik ten ji renkasi sau kovotojų! [...] Ir šalia tų svarbių vaisių [V]idužemio šalys – nieko. Štai baisus žodis, deginąs mums lūpas – [V]idužemio jūra – mirties jūra. [...] Kas yra [V]idužemio šalyse iš gyvų žmonių šiandie, kas jų Naujosios Dvasios pranašai, kas rėmėjai? Mažojoj Azijoj, Egipte, Šiaurės Afrikoj – nieko. Turkijoj? Nieko. Bulgarijoj? Nieko. Italijoj? Futūristų šiurkščios pastangos, Marinetti, Milano žmogus, dar ir šiandie nesuromėjęs. Visa protėvių Italija, kaip bažnyčia ant Goliato, užgriuvo Marinetti ir sulaužė jam nugarkaulį. Tapybos ir muzikos griežtam naujinimui Italija tedavė tokius Puccini, margintojus ir meliodininkus. [...] Šiaurė, Pietūs – čia tekalbu apie moralinius klimatus, kurie keičiasi pagal vėjo civilizacijos pūtimą. Šiandien tas vėjas pučia į Šiaurę – tai mums ir svarbu!"[15]

Modernizmo kompaso rodyklė buvo nukreipta iš centro į periferiją, iš „Pietų" į „Šiaurę", iš klasikinės tradicijos į akiplėšiškus „laukinius" eksperimentus. Lietuviai, save laikę paskutiniais Europos pagonimis, Šiaurės mistikais, ūksmingų, neįžengiamų girių tautos ainiais, žvelgė į vidužemišką Maillolį ir Bourdelle'į, Cézanne'ą ir Picasso, Veronese'ę ir Michelangelo... Tarsi į Meką jie vyko į Paryžių, Veneciją, Florenciją, Romą. Vytautas Kairiūkštis, Adomas Galdikas, Antanas Gudaitis, Juozas Mikėnas, Jonas Steponavičius, Adolfas Valeška – ten pabuvojo didžioji dauguma tarpukario dailininkų. Ne vieno jų kompozicijose šmėkščiojo antikizuotas tipažas ir melancholiškos harmonijos ilgesys. Jie svaiginosi „mirties jūros" dvelksmu ir garbstė lotyniškos kultūros nuopelnus.

Lietuvių dvasia keliavo į „Pietus". Lietuviams „Pietūs" – tai, kas piečiau Didžiosios Britanijos, Lenkijos ir Vokietijos. Tai konstruktyvumas, aiškumas, darna. Tai saulė, giedra ir putojančios spalvos. Tai *art deco* ir neoklasicizmo stilistika, realizmo proveržiai ir ekspresionizmo sutramdymas. Tai krizės slogučio priešnuodis, „didžiosios praeities" pajautos galimybė. Tai būdas apčiuopti tautinės dailės epicentrą – surasti kažką absoliutaus, didingo ir pastovaus, kažką, nuo ko atsispyrus būtų galima leistis kelionėn po neramius modernaus pasaulio vandenis.

[14] Slavėnas P. *Vokiečių kultūra.* – „Naujosios romuvos" leidinys, 1934. – P. 67.

[15] Dermée P. *Naujoji dvasia eina iš Šiaurės* // MUBA. – 1928. – Nr. 1.

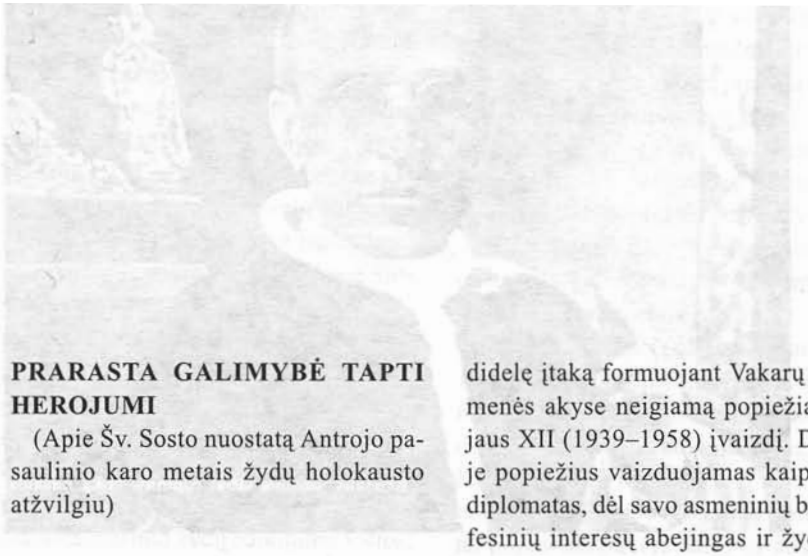

# Apžvalga

## Religija

### PRARASTA GALIMYBĖ TAPTI HEROJUMI

(Apie Šv. Sosto nuostatą Antrojo pasaulinio karo metais žydų holokausto atžvilgiu)

Artėjant trečiam krikščionybės tūkstantmečiui, popiežiaus Jono Pauliaus II apaštališkuoju laišku *Tertio millenio adveniente* paraginta atgaila apsivalyti nuo praeities klaidų, Bažnyčia bando atvirai pažvelgti į savo praeitį. Viena iš prieštaringiausių netolimos praeities problemų – Bažnyčia ir nacių vykdytas žydų genocidas. 1998 m. spalio 8 d. Vilniuje įvykusi mokslinė konferencija *Katalikų Bažnyčia ir lietuvių–žydų santykiai XIX–XX a.*, kurios viena iš pagrindinių krypčių ir buvo Bažnyčios nuostatos žydų holokausto atžvilgiu istorinė analizė, – tai akivaizdus faktas, liudijantis, jog ši problema jaudina ir Lietuvos Katalikų Bažnyčią. Tačiau jos pozicijos holokausto atžvilgiu išsami istorinė analizė neįmanoma nežinant, koks ir kaip motyvuotas buvo Vatikano požiūris šiuo klausimu.

Šv. Sosto pozicijos holokausto atžvilgiu vertinimui reikia paminėti, kad nuo septinto dešimtmečio pradžios istoriografijoje ir publicistikoje įsitvirtino du priešingi požiūriai. Jų išsiskyrimo atskaitos tašku galima laikyti 1963 m. pasirodžiusį vokiečių rašytojo Ralpho Hochhutho draminį veikalą *Stellvertreter* („Vietininkas“), kuris susilaukė didžiulio pasisekimo scenoje ir turėjo didelę įtaką formuojant Vakarų visuomenės akyse neigiamą popiežiaus Pijaus XII (1939–1958) įvaizdį. Dramoje popiežius vaizduojamas kaip šaltas diplomatas, dėl savo asmeninių bei konfesinių interesų abejingas ir žydų tragedijai karo metais. Jau 1964 m. išėjo dviejų žydų kilmės istorikų Guenterio Lewy ir Sauliaus Friedländerio darbai[1], kuriuose, remiantis daugiausia Vokietijos archyvų dokumentais, bandyta moksliškai pagrįsti Hochhutho sukurtą Pijaus XII paveikslą ir demaskuoti Šv. Sosto „tylą“ žydų holokausto akivaizdoje. Šie moksliniai veikalai tapo savotišku iššūkiu ir paskatino Vatikaną atskleisti savo karo metų archyvus: 1967–1981 m. buvo išleistas 11 tomų Vatikano Antrojo pasaulinio karo metų archyvinių dokumentų rinkinys[2]. Tai leido istorikams kitaip pažvelgti į Šv. Sosto veiklą karo metais ir paneigti bent jau Hochhutho sukurtą ,,karikatūrinį“ popiežiaus Pijaus XII paveikslą[3]. Tačiau įtarinėjimai dėl dokumentų rinkinio sudarymo objektyvumo bei patys rinkinio dokumentai nepanaikino prieštaringų Šv. Sosto karo metų politikos vertinimų ir diskusija tęsiasi iki mūsų dienų. Naują impulsą jai davė 1998 m. kovo 16 d. paskelbtas Vatikano Religinių santykių su judaizmu komisijos dokumentas *Mes atsimename: Šoa apmąstymas*.

Vienas esminių Vatikano politikos Antrojo pasaulinio karo metais komponentų buvo neutraliteto kariaujančių šalių atžvilgiu laikymasis. Tokią poziciją visų pirma lėmė sunkiai įsivaizduojama galimybė, kad Visuotinės Bažnyčios galva taptų jos dalies priešu, nes abiejose kariavusiose pusėse buvo nemažai katalikų. Tačiau tik išlikdamas neutralus popiežius galėjo tikėtis išsaugoti taikdario vaidmenį, neatsiejamą nuo jo pareigos vienyti Bažnyčios vaikus. Po Sovietų Sąjungos įsitraukimo į antihitlerinę koaliciją užimti provakarietiškas pozicijas Vatikanui neleido ir komplikuoti santykiai su šiuo agresyviai ateistiniu ir ne mažiau nusikalstamu režimu. Kita vertus, jau 1940 m. popiežius gana aiškiai apibrėžė neutralumo sampratą: „neutralitetas nereiškia abejingumo ir apatijos, kai moraliniai ir žmogiški sumetimai reikalauja tiesaus įvertinimo“[4]. Taip popiežius pasiliko sau moralinio teisėjo prerogatyvą, kurią stengėsi suderinti su neutraliteto laikymusi. Ryškiausias tokių pastangų pavyzdys – Šv. Sosto reakcija į JAV specialaus pasiuntinio M. Tayloro raginimus 1942 m. rudenį, kad popiežius viešai pasmerktų nacių vykdomą žydų genocidą. Anot pasiuntinio asistento H. Tittmanno, Romos kurijoje aiškinantis Vatikano pozicijos motyvus, jam, be kita ko, buvo pasakyta, kad tokiu atveju popiežius, būdamas nešališkas, negalėtų nutylėti ir apie sovietinio totalitarizmo žiaurumus, kas būtų neparanku antihitlerinės koalicijos dalyviams. Be to, nacizmo pasmerkimas būtų labai apsunkinęs katalikų padėtį vokiečių okupuotuose kraštuo-

[1] Lewy G. *The catholic church and nazi Germany*. – New York, 1964; Friedländer S. *Pius XII and the Third Reich*. Documentation. – New York, 1966 (antras leidimas).

[2] *Actes et Documents du Saint Siege relatifs a la Seconde Guerre Mondiale* / Ed. Libreria Editrice Vaticana. – Vol. 1–11.

[3] Vienas labiausiai argumentuotų šios grupės darbų Rhodes A. *The Vatican in the Age of the dictators (1922–1945)*. – New York, 1973. Taip pat paminėtina buvusio Izraelio konsulo Italijoje P. E. Lapide'o knygoje *The last three Popes and the Jews*. – Souvenir Press, 1967.

[4] Lewy G. *Op. cit.* – P. 305.

se. Išeitis iš tokios padėties buvo pademonstruota Pijaus XII 1942 m. kalėdiniame kreipimesi, transliuotame per Vatikano radiją. Popiežius, neįvardydamas konkrečių vykdytojų, pabrėžė, kad jis su nerimu stebi, kaip „šimtai tūkstančių žmonių be jokios asmeninės kaltės, kartais vien dėl savo tautybės ar kilmės pasmerkiami mirčiai ar laipsniškam merdėjimui“[5]. Turint omenyje neutralią Vatikano laikyseną, sunku įsivaizduoti aiškesnį oficialiai pareikštą nepritarimą bet kokiai genocido formai. Tokia nesukonkretinanti Šv. Sosto kalbėjimo maniera yra klasikinė tradicinio Bažnyčios principo – kalbėti ne apie klystančius, o apie klaidas – išraiška. Todėl kaltinimai „tylėjimu“ iš esmės yra priekaištai Vatikanui dėl to, kad jis nesivėlė į konkrečios politikos labirintus ir neparėmė vienos iš kariaujančių pusių. Taigi neutraliteto politika nemaža dalimi apibrėžė popiežiaus reakcijos į žydų genocidą būdą.

Tačiau ne vien tai vertė Šv. Sostą būti atsargų. Kaip jau buvo minėta, popiežius nesirengė dėl neutraliteto atsisakyti pareikšti savo nuomonę tais atvejais, kai žmonių veiksmai prieštarauja Kristaus mokymui. Kad tai nebuvo vien tuščios deklaracijos, parodė minėtas kalėdinis kreipimasis, taip pat 1940 m. gegužės mėn. Šv. Sosto išsiųstos užuojautos telegramos ką tik hitlerinės Vokietijos okupuotų neutralių šalių suverenams. Be to, Romos kurija griežtai necenzūravo Vatikano radijo laidų bei *l'Osservatore Romano* turinio, kur neretai daug atviriau buvo vertinama totalitarinių režimų vykdoma politika. Atsargumą visų pirma lėmė asmeninis popiežiaus įsitikinimas griežtos politikos nacistinio režimo atžvilgiu neefektyvumu, o ne tradicinio Katalikų Bažnyčios antisemitiškumo sąlygotas abejingumas, kaip teigia kai kurie autoriai[6]. Įsitikinimą, kad viešas protestas nesustabdys *Endlösung'o*, o tik dar labiau pablogins žydų padėtį, popiežius karo metais išreiškė ne vieną kartą ir įvairiais būdais. 1943 m. birželio 2 d. slaptame kreipimesi į Šv. Kardinolų kolegiją, atkreipęs dėmesį į persekiojamųjų dėl rasės ar tautybės padėtį, Pijus XII pažymėjo: „Kiekvienas Mūsų kreipimasis į kompetentingas įstaigas šiuo klausimu ir visi Mūsų vieši pareiškimai turi būti rūpestingai pasverti pačių aukų labui, idant, priešingai Mūsų intencijoms, Mes nepablogintume jų padėties“[7]. 1943 m. balandžio 30 d. Pijus XII laiške artimam bičiuliui Berlyno vyskupui K. von Preysingui, išreiškęs pagarbą už viešą protestą prieš žydų persekiojimą nukentėjusiam prel. B. Lichtenbergui, pažymėjo: „Dėl vyskupų deklaracijų mes paliekame pačių vietos vyskupų atsakomybei nuspręsti, ar – ir kokiu mastu – represijų bei kitokių priemonių keliamas pavojus reikalauja santūrumo. Nepaisant gerų motyvų už Mūsų atvirą intervenciją, egzistuoja lygiai geri motyvai už nesikišimą, išvengiant didesnių blogybių. Mūsų patirtis 1942 m., kai mes leidome skelbti tam tikrus Šv. Sosto dokumentus, skirtus Tikintiesiems, patvirtina tokią poziciją“[8]. Paskutinuoju sakiniu Šv. Tėvas padarė užuominą į įvykius Olandijoje, kai vokiečiai, reaguodami į Utrechto vyskupo viešą protestą prieš žydų deportacijas, represavo ir iki tol neliestą gausią pakrikštytų žydų grupę. Utrechto vyskupas ganytojiškame laiške protestą prieš žydų genocidą pagrindė popiežiaus rodomu pavyzdžiu. Teigiama, kad, sužinojęs apie įvykius Olandijoje, popiežius sudegino jau parengtą protesto prieš nacizmo žiaurumus tekstą, kurį planavo paskelbti *l'Osservatore Romano*[9]. Viešų Bažnyčios protestų poveikio nacistiniam režimui ribotumu Šv. Sostas galėjo įsitikinti ir tiesiogiai. 1937 m. kovo mėn. buvo paskelbta popiežiaus Pijaus XI enciklika *Mit brennender Sorge*[10], kurioje atitinkamai įvertintos nacistinės rasės ir kraujo teorijos. Nepaisant hitlerinio režimo pastangų užkirsti kelią jos skelbimui Vokietijoje, ji pasiekė daugelio šios šalies katalikų ausis, tačiau neturėjo didesnio poveikio tolesniam nacizmo įsigalėjimui ir agresyviam jo antisemitizmui. Reikia nepamiršti ir to fakto, kad, prieš prasidedant Trečiojo Reicho ekspansijai, jo teritorijoje katalikai nesudarė gyventojų daugumos: oficialios statistikos duomenimis, 1933 m. Vokietijoje katalikai sudarė 32,5% visų tikinčiųjų[11]. Tam tikro krašto gyventojų konfesinė sudėtis neabejotinai turėjo

*Popiežius Pijus XII.* Nuotrauka iš žurnalo „Žvaigždė“ (1939, Nr. 12)

[5] Cit. iš Lewy G. *Op. cit.* – P. 299.
[6] *Ibid.* – P. 305.
[7] Friedländer S. *Op. cit.* – P. 143.
[8] Cit. iš Rhodes A. *Op. cit.* – P. 348.
[9] Woodward K. L. *In defense of Pius XII* // Newsweek 1998. – Kovo 30. – P. 35.
[10] Ją parengė tuometinis Vatikano valstybės sekretorius Pacellis, vėliau popiežius Pijus XII.
[11] Hehl von U. *Die Kirchen in der NS-Diktatur. Zwischen Anpassung, Selbstbehauptung und Widerstand* // Deutschland 1933–1945. Neue Studien zur nationalisti-

nemažą įtaką Bažnyčios veiksmų efektyvumui. Tai gerai suprato ne tik Romos kurija, bet ir nacistinio režimo politikos vadovai, ką patvirtina skirtinga Reicho reakcija į Bažnyčios kišimąsi į žydų klausimą. Jau minėtu Olandijos, kur katalikai sudarė mažumą, atveju vokiečiai į Bažnyčios protestą atsakė išplėsdami represijas. Tuo tarpu katalikiškose Slovakijoje ir Vengrijoje popiežiaus perspėjimai šių nacistinės Vokietijos satelitinių valstybių vadovams pastebimai pagerino žydų padėtį, nes Reicho emisarai gavo instrukcijas vengti politinių komplikacijų[12]. Deja, Lenkijoje, Baltijos šalyse bei Ukrainoje, kur buvo svarbiausios masinio žydų naikinimo vietos, popiežius tokių efektyvių „poveikio priemonių" neturėjo, nes čia buvo įvestas tiesioginis okupacinis vokiečių valdymas.

Kompromiso vokiečiai ieškojo ir incidento dėl Romos žydų metu. 1943 m. spalio 16 d. prasidėjus Romos žydų areštams, Vatikano įgalioti asmenys kreipėsi į karo komendantą generolą H. Stahelį ir Vokietijos ambasadorių E. von Weizsäckerį, reikalaudami sustabdyti šią akciją. Tik sumanaus Weizsäckerio tarpininkavimo dėka pavyko išvengti aštraus konflikto tarp Vatikano ir Reicho, galėjusio pasibaigti popiežiaus deportacija į Vokietiją[13]. Ambasadoriui pavyko įtikinti abi puses, kad konfliktas nebus naudingas nei vienai iš jų. To dėka pavyko išgelbėti didžiąją dalį Romos žydų, kurie rado prieglobstį vienuolynuose ar net pačiame Vatikane. Galimos alternatyvios įvykių eigos atveju – vokiečiai nepaisydami kliūčių tęsia žydų suėmimus, Vatikanas viešai protestuoja, – nebūtų išgelbėtas nė vienas žydas bei būtų prarasta galimybė jiems padėti ateityje, nors tai gal būtų ir priartinę Vokietijos pralaimėjimą. Taip pat situaciją vertino ir pats popiežius: „Be abejonės, protestas būtų suteikęs man civilizuoto pasaulio pagarbą ir šlovę, tačiau vargšus žydus tai būtų pasmerkę dar didesniam persekiojimui"[14].

Įsidėmėtina, kad Šv. Sosto taktikos – padėti žydams diplomatinėmis priemonėmis, nesiimant oficialių protestų – naudingumu buvo įsitikinę ir patys žydai. Dar karo metu ne kartą žydų bendruomenių atstovai patarė tiek vietos vyskupams, tiek popiežiui susilaikyti nuo viešų protestų[15]. Bažnyčios ir popiežiaus pastangas gelbėjant žydus ir jais rūpinantis pokario metais įvertino ne viena žydų organizacija ir oficialūs asmenys. 1958 m. mirus popiežiui Pijui XII, tuometinė Izraelio ministrė pirmininkė Golda Meir atsiuntė užuojautos telegramą, kurioje, be kita ko, buvo teigiama: „Kai mūsų tautą užklupo siaubinga kankinystė, popiežius pakėlė balsą už aukas"[16].

Kai kurie autoriai teigia, kad popiežius Antrojo pasaulinio karo metais leido vietos vyskupams patiems nuspręsti, ar ir jei taip, tai kokių priemonių imtis gelbėjant žydus[17]. Tačiau minėtame popiežiaus laiške vyskupui von Preysingui aiškiai kalbama tik apie viešus protestus. Tuo tarpu visi gerai žinojo popiežiaus Pijaus XII norą ir nurodymus, kad žydams būtų padedama visomis įmanomomis priemonėmis, jeigu tik jos dar labiau nepablogins pastarųjų padėties. Nėra tikslių duomenų, kiek Katalikų Bažnyčios pastangomis Antrojo pasaulinio karo metais buvo išgelbėta žydų. Buvęs Izraelio konsulas Italijoje Pinchas E. Lapide teigė, kad „Katalikų Bažnyčia karo metu išgelbėjo daugiau žydų gyvybių negu kitos bažnyčios, religinės ir pagalbos organizacijos kartu sudėjus, t. y. apie 700 000"[18]. Tai sudaro apie 70% visų per karą išsigelbėjusių Europos žydų. Jeigu šie skaičiai ir kiek padidinti, po Vatikano karo metų diplomatinių dokumentų publikacijos beveik neliko abejonių, kad Šv. Sostas nepraleido nė vienos galimybės padėti holokausto aukoms. Todėl visai suprantama, kad minėtame 1998 m. kovo 16 d. Vatikano dokumente pagrindinis dėmesys skiriamas ne popiežiaus Pijaus XII elgesio karo metais įvertinimui, o gilesnių istorinių modernaus antisemitizmo šaknų apmąstymui, apgailestaujant dėl tų Bažnyčios vaikų, kurių „dvasinis pasipriešinimas ir konkretūs veiksmai nebuvo tokie, kokių būtų buvę galima laukti iš Kristaus sekėjų"[19]. Tiesa, užtikrintai teigti, kad Vatikano pasirinktos priemonės buvo geriausios, mes irgi negalime, nes tai galima būtų patikrinti tik eksperimentu, bet istorijos mokslas tokios galimybės neturi.

*Arūnas Streikus*

schen Herrschaft. – Düsseldorf, 1993. – S. 155.

[12] Lewy G. *Op. cit.* – P. 300.

[13] Rhodes A. *Op. cit.* – P. 344.

[14] Dulles A. S. J. *The Church and the Shoa* // America. – 1998 04 04. – P. 4.

[15] Woodward K. L. *Op. cit.*

[16] Vatikano Religinių santykių su judaizmu komisijos 1998 m. kovo 16 d. dokumentas *Mes atsimename: Šoa apmąstymas* // Bažnyčios žinios. – 1998. – Nr. 13–14. – P. 6.

[17] Friedländer S. *Op. cit.* – P. 144.

[18] Cit. iš Rhodes A. *Op. cit.* – P. 339.

[19] *Doc. cit.* – P. 5.

## DABAR JŲ JAU YRA IR BRIUSELYJE

### Michaelis Kuhnas: Europos savasties link

Straipsnio (pateikiamas sutrumpintas vertimas) autorius Kuhnas nuo 1997 m. kovo vadovauja Austrijos Vyskupų Konferencijos Sekretoriato biurui Briuselyje. Kuo šis austro rašytas tekstas yra įdomus ar, kaip šiuo metu mėgstama sakyti, aktualus Lietuvos žmogui?

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, jog tai – tik Europos vienijimosi proceso *pro* ir *contra* enumeracija bei jau kažkur girdėtų samprotavimų apie Europos institucijų ir bažnyčių tarpusavio santykius perpasakojimas. Tačiau taip nėra. Straipsnis ir unikalus, ir vertingas daugeliu požiūrių.

Visų pirma apie tai, ko čia nesama. Kun. Michaelis Kuhnas neplevena svaiginančiame abstrakčių teologinių sąvokų aukštyje bei, kas dar svarbiau, nesistengia sociopolitinei šiandienos Europos realybei primesti „to, kaip turėtų būti" schemų. Straipsnis nėra ir technokratiškai mechaniškas besivienijančiai Europai iškylančių sunkumų ar jų sprendimo būdų sąvadas. Nerasime čia ir nepagrįsto „valio" šiandien Europoje vykstantiems procesams.

Straipsnyje nagrinėjama tema tikrai nėra nuvalkiota – Bažnyčiai iškylantys uždaviniai

*vis-a-vis* ES ir ryšiai su ja bei vieta „Briuselio politikos kasdienybės" žemėlapyje lig šiol (santykinai) nedaug svarstoma ir Vakarų Europos akademiniame socialiniame diskurse.

Autorius save vadina „Bažnyčios lobistu" Briuselyje. Tai netikėtas, paradoksalus, tačiau itin tikslus veiklos apibūdinimas. Visame tekste matomos pastangos nesubanalinti šiandienos europiečiams iškilusio uždavinio – suvokti savo tapatybę ir prisiimti atsakomybę prieš pačius save ir visą pasaulį. Tačiau kaip tai pasiekti? Nuolat kovojant su kasdieninėmis problemomis, ekonominiais sunkumais ir t. t. išties nelengva nepasiduoti skepsiui – ne kiekvienas nori matyti ar galvoti apie Europos identitetą, istoriją ar paskirtį kaip savus. Kuhnas puikiai jaučia iškilusį tikrai didaus „projekto" rutinizacijos pavojų. Taigi Bažnyčios ir ES santykių ar Bažnyčios vietos ir uždavinių šiandienos Europos politinėje erdvėje klausimas nėra abstraktus ir/ar „prabangos" klausimas; jis vienodai svarbus tiek lietuviui, tiek austrui.

Kasdien besigrumdami dėl savo darbo vietos ar atostogų *Cote d'Azur* turime nepamiršti, jog tai nebeteks prasmės, jei Europa taps besielė. Ne be reikalo Kuhnas cituoja Delorso ir Santero raginimą suteikti Europai sielą. Šie du naujosios Europos architektai ne blogiau nei jos krikštatėviai Monnet, Schumanas ir Adenaueris suvokia, jog Europa – ne vien ekonominis projektas. Kaip ir Bažnyčia – ne vien plytų krūva, pridurtų Kuhnas. Taigi Bažnyčiai (Bažnyčioms) iškylantis uždavinys yra užtikrinti Europos vienybę įvairovėje, suteikti jai „stuburą". Kuhnas nesiūlo jokių ekstravagantiškų projektų. Jo įsitikinimu, svarbiausia neišklysti iš kelio, kuriuo einame jau du tūkstantmečius, – taigi laikytis tradicijos.

Ne vien trumpalaikėmis „aktualijomis" žmogus gyvas. Ir ne vien kasdieniai „gyvybiškai svarbūs" klausimai lemia pasaulio (taigi ir Tamstos) veidą. Tūkstantmečiais žmonės dėl idėjų mirdavo. Atėjo laikas dėl idėjos gyventi – tokia, mano manymu, pagrindinė Kuhno straipsnyje išsakoma mintis.

*Hansas Gruenas*

**Keliaujant labirintu**

Beveik kiekvienas, pirmą kartą atvykęs į Briuselį – aplankyti Europos Parlamento ar Europos Komisijos ar pateikti projektą kokiai nors tyrimų programai – pasijunta pamestas ir bejėgis. Austrijoje egzistuoja politinė kultūra, kalba ir būdai politikams prakalbinti, prašyti valstybės finansinės paramos, reikalauti susipažinti ir įtakoti teisės kūrimo procesą. Briuselyje daug kas, jei ne viskas, yra kitaip. Tai prasideda nuo kalbos. Visų ES valstybių narių kalbos yra oficialios darbo kalbos, tačiau tiesiogiai bendraujant su tarnautojais anksčiau ar vėliau bus pereita prie anglų ar prancūzų kalbos.

Prašant finansinės paramos, reikia ne tik paruošti ilgus tyrimų programos vadovėlius ir *vademecum*, bet ir po atsakymo į kartais net kelis šimtus klausimų santykinai ilgai laukti projekto patvirtinimo arba atmetimo. Atrinkti projektai išsamiai įvertinami ir juos įgyvendinant, ir įgyvendinus. Todėl dažnai susidaro įspūdis, jog sugretinus kaštus ir naudą, pastaroji ne visai pateisina pirmuosius. Dažnai net ir pašvęstasis į eurakalbę [*Eurotalk*] sunkiai verčiasi bandydamas visiems suprantama kalba paaiškinti „kodecizijos mechanizmo pagal 189b par." prasmę.

Ar mums reikia šios „Europos pertvarkos"? Ar nebūtų galima daug paprasčiau, greičiau ir efektyviau tvarkytis ir vadovautis dvišaliu pagrindu? Daugelis tarnautojų ir politikų Briuselyje sutinka, kad daug kas galėtų vykti greičiau, paprasčiau ir pigiau – ir be paliovos darbuojasi procedūrų ir taisyklių supaprastinimo srityje. Tačiau turėtų būti užduotas ir kitas klausimas – kokia būtų alternatyva pastarųjų 45 metų Europos vienijimuisi, prasidėjusiam Paryžiaus sutartimi dėl *Europos anglies ir plieno bendrijos* (EAPB) įkūrimo. Argi abu Europos vienijimosi varikliai – Prancūzija ir Vokietija – tarpusavyje nekariavo net du kartus per šį amžių? Tai, kas mums iš pirmo žvilgsnio atrodo nereikšminga ir ceremoninga, atidžiau pažvelgus pasirodo esąs rezultatas labilaus balanso tarp bendrųjų ir nacionalinių interesų, Briuselio institucijų ir Europos politikos centrų – Bonos, Paryžiaus ir Londono. Tai kompromisas tarp visuomeninės ar socialinės geidžiamybės, techninių galimybių ir politinio realizmo.

**K(J)okia vieta Bažnyčioms?**

Kokį vaidmenį Europos vienijimosi procese atlieka Bažnyčios? Ar Sąjungos krikštatėviams nepavyko išvengti karo ir įtvirtinti taikos Europos ekonominio vienijimosi dėka? Ar iš esmės ekonomiškai orientuotoje, laicistinėje visuomenėje apskritai yra vietos Bažnyčiai?

**Noras išlaikyti tai, kas pasiekta, ar aktyvus dalyvavimas procese?**

Iš tiesų, pradedant Romos susitarimais (1957), kuriais buvo įkurta *Europos ekonominė bendrija* (EEB), ir baigiant Europos Sąjungos pagrindu – Mastrichto sutartimi (1991), visas Europos susitarimų masyvas nė žodžiu neužsimena apie Bažnyčias. Šiuo požiūriu Amsterdamo sutartis įneša pokyčių po atitinkamų EAPB ir EECS nutarimų, 1996 m. rugsėjo 5 d. Austrija ir Italija, o 1996 m. spalio 16 d. Vokietija pateikė pasiūlymą į Europos Sutarties tekstą įtraukti ir straipsnį „dėl Bažnyčių":

*Sąjunga gerbia pagal valstybių narių teisės normas veikiančias Bažnyčias ir religinius susivienijimus ar bendruomenes bei jų statusą ir nesikiša į jų veiklą.*

*Taip pat Sąjunga gerbia pasaulietinių ir nekonfesinių organizacijų statusą.**

Tačiau užtikrinti Europos Sutartyje Bažnyčiai teisėtai priklausančią vietą nereiškia atsakyti į klausimą, ar Bažnyčios turi kokį vaidmenį Europos vienijimosi procese bei koks jis galėtų būti. Dažnai kartojamas teiginys, kad Europa be krikščionybės ir be Bažnyčios, be šventųjų Benedikto, Kirilo ir Metodijaus nebūtų Europa, iš esmės teisingas, tačiau tuo pat metu ir ambivalentiškas – juk lygiai tiek pat šiandienos Europą formavo ir prieštaravimai tarp imperatoriaus ir Popiežiaus, schizmos, religinės kovos ir Naujųjų laikų karai, nesutarimai tarp Bažnyčios ir valstybės iki jų atskyrimo. Teigti, kad Europos idėjos krikštatėviai – Adenaueris, Monnet ir Schumanas – taip pat buvo įkvėpti krikščionybės, yra sąlygiška. Ar tai reiškia, jog Bažnyčioms nenumatytas joks aktyvesnis vaidmuo šioje Europos Sąjungos Europoje? Ne. Juk kalbama ne

*Amsterdamo sutarties priedas *Declarations adopted by the conference (11), Declaration on the status of churches and non-confessional organisations.*

apie tai, kaip, apibrėžus Bažnyčių vietą Europos vienijimosi procese, ją institucionalizuoti, idant būtų galima aktyviai jame dalyvauti. Priešingai – Bažnyčios gali šiam vienijimosi procesui suteikti kažką nepakeičiamo ir esmingo, todėl jos įtakos ir vienijimosi proceso baigtį.

**Ieškoma: siela Europai**

Jacques'o Delorso posakis, jog Europos vienijimosi sėkmė per artimiausius dešimt metų (nuo 1992) esmingai priklausys nuo to, ar pavyks Europai suteikti „sielą", įrodo, kad šiam politiniam procesui trūksta esminio matmens. Neišvengiamas vienijimosi susitelkimas prie ekonominių ir techninių klausimų neatsižvelgė į du esminius aspektus: klausimą apie vienijimosi proceso tikslą ir klausimą apie šio vienijimosi pagrindą, bendras vertybes, suteikiančias daugiau turinio nei ekonominis tikslingumas ir būtinybė. Kaip Vokietijos Bundestage teigė [buvęs] Lenkijos užsienio reikalų ministras Bartoszewskis, Europa yra daugiau negu ekonominė bendrija. „Europa – vertybių bendrija, ne vien geografinė sąvoka; tai veikiau apmąstymų apie žmonių likimą ir paskirtį, vertę rezultatas, įkūnytas žydų-krikščionių tradicijoje".

Žydų-krikščionių tradicija kalba ne apie bažnytinę „restauraciją", ne apie sugrįžimą prie visa apimančios krikščioniškosios kultūros (jei ji apskritai yra buvusi tokia), bet primena ir padeda įsivaizduoti tą Europos kultūros pagrindą, iš kurio ir kilo žmogiškojo asmens orumo ir unikalumo, individų ir grupių solidarumo, visų žmonių lygybės – nepriklausomai nuo jų rasės, lyties, įsitikinimų, religijos – vertybės.

Bažnyčia čia yra ne „pa-vaduotoja", funkciškai atliekanti tai, kas nėra leista kitoms institucijoms, bet iš savojo pašaukimo ir savaip suprastos užduoties, kurią Vatikano II Susirinkimas pastoracinėje konstitucijoje *Gaudium et spes* formuluoja taip: „Šiandienos žmonių, ypač visų neturtingųjų ir pažemintųjų, džiaugsmas ir viltis, liūdesys ir baimė yra ir krikščionių džiaugsmas ir viltis, liūdesys ir baimė. Ir nėra nieko tikrai žmogiško, kas nerastų atsako jų širdyse. [...] Todėl ši bendrija jaučiasi iš tiesų kuo tampriausiai susijusi su žmonija ir jos istorija" (*GS* 1).

Kas šiandien yra „žmonių viltys ir rūpesčiai", kuriuos Bažnyčios turėtų paversti savais „Briuselio politikos kasdienybėje"?

Keli pavyzdžiai, kur reikalinga neatidėliotina Bažnyčių globa:

– aukštas ES nedarbo lygis (visoje ES – 16 mln.) bei vis tebesiplečianti ekonomikos globalizacija drauge su nepelningų įmonių perkėlimu į valstybes su mažesniais kaštais kituose žemynuose verčia žmones ne tik nuogąstauti dėl savo darbo vietų, bet ir reikalauti naujų protekcionistinių priemonių įvedimo. Kelias į valiutų sąjungą šią baimę tik stiprina – kriterijų atitikimas siekiant dalyvauti pirmajame EMU etape užgoš tiek užimtumo politiką, tiek ir socialinės apsaugos pasiekimus;

– veržliai plintantis pasaulinis kompiuterinis tinklas ir įvairiausios komunikacijos priemonės – kompiuteris, televizorius, telefonas, radijas – ne tik suartina informacinę visuomenę, bet ir kelia baimę, jog kiekvienas, nepajėgus įvaldyti įvairiausių informacijos srautų bei praktiškai taikyti naujausią techniką, bus galiausiai izoliuotas nuo informacinės civilizacijos;

– sumanymas išplėsti Sąjungą priimant naujas nares iš Vidurio ir Rytų Europos kelia ne tik dabartinių ES narių gyventojų, bet ir daugelio funkcionierių abejones. Ar šis projektas įgyvendinamas ir, jei taip, kokiomis sąlygomis bei

*Naujasis Europos Parlamentas ir senoji Liuksemburgo stotis.* Jean Guyaux nuotrauka

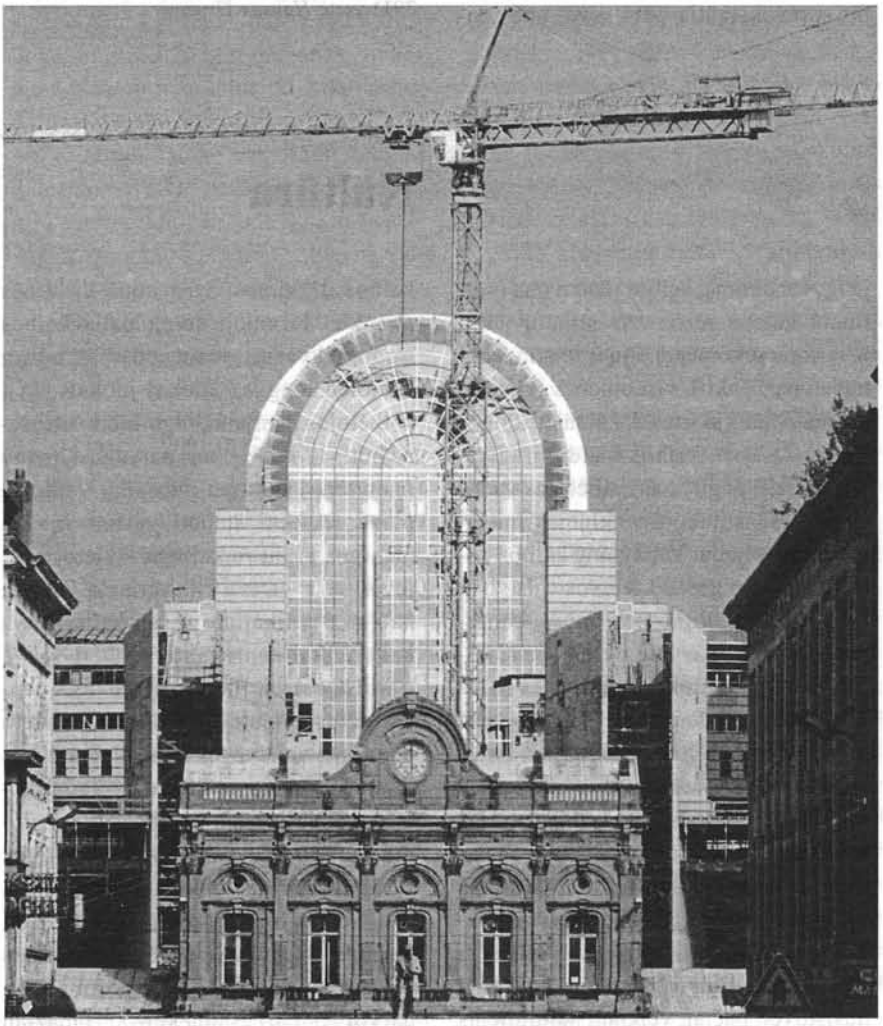

kokias (akivaizdžiai neišvengiamas) aukas darant?

Šį sąrašą galima papildyti dar ir kitomis temomis: bio- ir genų technologija, migracijos ir prieglobsčio klausimai, ES kultūros ir švietimo politika, šeimos vieta, Europos vystymo politikos ateitis ir kt.

Sprendžiant kai kuriuos iš šių klausimų Bažnyčios jau aktyviai veikia. Pavyzdžiui, komisijos kvietimu grupė skirtingų konfesijų Bažnyčių ekspertų analizavo skurdo ir socialinės marginalizacijos klausimą ir 1997 m. sausį pateikė pasiūlymus kovai su skurdu ir „dviejų trečdalių" visuomene. Panašus darbas atliekamas ir bendradarbiavimo plėtimo, informacinės visuomenės ar žiniasklaidos politikos srityje. Kitose – etiškai leistinų bio- ir genų technologijų ribų ir galimybių ar medicininės etikos – srityse Bažnyčios reikalauja išsamaus svarstymo. Lyginant su „Europos projekto" mastais, tai gali atrodyti kukliai. Ar tai viskas, ką konkrečiai Bažnyčios gali pasiūlyti? Tiesą sakant, rezultatai nėra tokie įspūdingi, kaip kad kai kurie tikisi. Antra vertus, dažnai „Briuselio kasdienybėje" daug svarbiau yra ne matomas rezultatas, bet diskusija, galimybė išklausyti, pasitikėjimas, argumentų neatremiamumas.

**Ne-išvengiama: naujas impulsas Europos vizijai**

Taip mes priartėjame prie antrojo uždavinio. Pastaruoju metu Europos vienijimosi projektas praranda savo galią įtikinti, visų pirma jaunajai kartai. Suvienytosios Europos viziją, po Antrojo pasaulinio karo teikusią žmonėms įkvėpimą, ima užgožti daugybė dalinių ekonominių ir technologinių klausimų. Kaip išlaikyti šį „Europos projektą", kas toji galinga vizija, kas tasai idealas, pranokstantis pats save, sudvasinantis ir pajėgus išlikti? Į šį klausimą norėčiau atsakyti vyskupo Ado van Luyno citata: „Besikalbant su jaunuomene, aiškėja naujų idealų, naujo dvasinio gyvenimo įprasminimo poreikis. Tai užtikrinti galima tęsiant Europos bendrijų įkūrėjų idealistinius motyvus. Teisingumas ir susitaikymas, dvasingumas ir solidarumas, grindžiami žmogiškojo asmens nelygstama verte ir jo pilnatve santykyje su Kitu, yra neabejotinas atramos taškas kuriant Europą kaip vertybių bendruomenę, kuri, remdamasi tuo, kas vertingiausia jos tradicijoje, siūlytų viltingą perspektyvą, galinčią įkvėpti ir suteikti motyvaciją tiek šiandienos, tiek ateinančiai kartai".

Iš vokiečių k. (Kuhn M. *Jetzt sind die auch schon in Bruessel?* // Theologisch-praktische Quartalschrift. – 1997. – Nr. 4. – S. 384–391) vertė *Hansas Gruenas*.

# Kultūra

## NAUJI KALBOS REIŠKINIAI IR JŲ VERTINIMAS

Šį – šeštąjį – kartą tradicinė, Lietuvių kalbos instituto organizuojama, Vilniaus universitete rengiama Jono Jablonskio konferencija buvo pavadinta būtent taip. Kasmetinis ne vien Vilniuje dirbančių kalbininkų susibūrimas viliojo klausytojus aktualiomis lietuvių kalbos naujovėmis – aptarsimais ir įvertinsimais naujais kalbos reiškiniais. Taigi kas nauja lietuvių kalbos padangėje?

Kad konferencija tradiciškai prasidėjo dabar jau Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkės Danguolės Mikulėnienės teoriniu, ne visai su numatytąja tema susijusiu pranešimu apie kalbos kultūrą ir kalbos ekologiją, neturėtų labai stebinti. Valdžia yra valdžia. Juolab kad ir pranešimas buvo visai įdomus: apie kalbos ir kalbėtojų įsipareigojimus valstybei, kalbos normų nustatymą ir jų įgyvendinimą, kalbos planavimą (vertinant kalbos reiškinius reikėtų teikti keleriopų rekomendacijų ir leisti visuomenei pasirinkti), visuomenės švietimą (žurnalistams skirtus dažniausių kalbos klaidų sąrašus, kalbos klaidų gradaciją). Iš tiesų pagirtinas kalbėtojos vadovaujamos institucijos veiklumas, iniciatyva, tolerancija. Valstybinė kalbos komisija nedaro gėdos Lietuvos valstybei.

Na, bet grįžkime prie mūsų konferencijos reikalų ir kalbos naujovių, kurių, pasak kito pranešimo autorės Ritos Miliūnaitės, mūsų kalboje dabar ypač gausu. Svetimų įtakų palaikoma lietuvių kalbos vartosena šiandien vis labiau stichiškėja. Atsirandant vis daugiau kalbos variantų, vartotojai ima nebepasitikėti savo kalba, kurios „normaliomis sąlygomis turi būti išmokstama mokykloje". Tad ką gi daryti? Čia pranešėja mato dvi galimybes: leisti vartosenai nusistovėti pačiai, veikiant natūraliems kalbos dėsniams, arba imtis dirbtinės atrankos. Pirmuoju atveju daliai kalbos sargų, sakyčiau, grėstų nedarbas, o kam šiandien lengva? Juokai juokais, bet, kalbėtojos manymu, reguliuoti vartoseną būtina, ir tam ji turi parengusi, mano manymu, ganėtinai nuosaikų veiksmų planą: fiksuoti, stebėti, vertinti ir – jei manoma esant reikalinga – vietoj naujovės teikti vartoti kitą variantą. Tik va, kad to pasitikėjimo mūsų kalba patys kalbininkai nepritrūktų...

Mūsų kalbos žodyno naujoves – naujažodžius Vytauto Didžiojo universiteto kompiuteriniame tekstyne – aptarė Jurgita Mikelionienė. Pasirodo, kad tradiciškai į skolinius ir naujadarus skirstomų naujažodžių daugumą sudaro būtent skolinti žodžiai – medicinos, ekonomijos, teologijos, muzikos, sporto ir pan. terminai, o naujadarų (iš mūsų kalbos medžiagos ir darybos priemonių pasidarytų žodžių) esama keliskart mažiau

(išvadas autorė darė automatizuota paieška peržiūrėjusi 20 mln. žodžių). Pranešimo autorės tyrimo tikslas, be kita ko, ir praktinis – pateikus statistinių duomenų apie naujų žodžių plitimą, pasiekti, kad šie būtų įtraukti į naujus lietuvių kalbos žodynus. Ir dar vienas, nors ir netiesioginis, pranešimo privalumas – kuo dažniau ir garsiau jaunųjų kalbininkų lūpose skambantis naujažodis *tekstynas* nori nenori ima skverbtis ir pro vyresnės kartos kolegų kabinetų duris, kaskart palikdamas vis didesnį plyšelį vilties gauti pritarimą tirti kalbą šiuolaikiniais metodais.

Leksikos skoliniams – ko gero, labiausiai į akis krintančiai mūsų kalbos naujovei – konferencijoje skirta dar keletas pranešimų.

Štai viename iš jų buvo aptarti nekaitomi lietuvių kalbos žodžiai (*video*, *ekstra*, *eko* ir pan). Kaip teigė pranešimo autorė Asta Ryklienė, dabar ypač plinta nelietuviški žodžių dėmenys, linkstama trumpinti žodžius iki nekaitomų, daromasi daug nekaitomų simbolinių pavadinimų. Tačiau nekaitomi žodžiai didesnio poveikio nedarą, nes jų iš naujųjų svetimybių esą *tik* 3%. Šio šventvagiško teiginio sukeltas teisėtas ne vieno klausytojo pasipiktinimas („kas bus, kai toks skurstančiu mūsų kalbos likimu nesirūpinantis jaunimas kada nors perims kalbos tvarkybą į savo rankas“) beveik užgožė pranešėjos daromą išvadą, kad lietuvių kalbos polinkį kaityti žodžius vis dėlto reikėtų palaikyti (juk dauguma nekaitomų skolintinių žodžių ilgainiui vis dėlto imami kaityti) ir, kiek įmanoma, stabdyti plintančią nekaitymo madą. Ir vis dėlto įdomu: kiek procentų „rūpinimosi“, o kiek objektyvaus tyrimo turėtų būti doro kalbininko darbe?

Šios apžvalgos autorės pranešimas buvo skirtas skolinių vertinimui, tačiau čia domėtasi ne kalbininkų, o kalbos vartotojų požiūriu. Vasarą atlikta kalbos vartotojų nuomonės apklausa parodė, kad Lietuvoje požiūris į svetimus žodžius yra palyginti neigiamas, taigi oficialiąją mūsų kalbos politiką kalbos vartotojai iš esmės palaiko. Tačiau nuostatos labai priklauso nuo žmonių lyties, išsilavinimo ir ypač amžiaus: neigiamiausio svetimybių vertinimo galima tikėtis iš vyresnio amžiaus žmonių – augant amžiui svetimi žodžiai vis mažiau toleruojami viešojoje kalboje, jų apskritai linkstama nepripažinti niekur; be to, tarp vyresniųjų daugiausia manančių, jog svetimybes visada reikia keisti lietuviškais žodžiais. Kita vertus, neigiamas požiūris į svetimybes pasirodė taip pat esąs būdingas aukštąjį išsilavinimą turintiems lietuviams, ypač prasčiau ar visiškai nemokantiems anglų kalbos ir ypač moterims.

Kalbant apie svetimybes ir jų norminimą, neišvengiamai tenka susidurti su pakaitų problema. Nors tai nebuvo pagrindinis anksčiau minėto tyrimo klausimas, iš komentarams skirtos skiltie matyti, kad respondentams jis atrodė ganėtinai aktualus: pakaitai, kalbos vartotojų nuomone, turėtų būti parenkami ypač apgalvotai, būti skambūs, logiški, paprasti, adekvatūs keičiamajam žodžiui, nebūti juokingi. Paplitusių, įprastų, „visame pasaulyje“ vartojamų svetimų žodžių esą nevertėtų keisti, o ypač nepriimtinas kalbos vartotojams atrodo mechaniškas lietuvinimas. Na, o štai ką šiuo klausimu mano aptariamosios konferencijos pranešėja Jurga Girčienė. Pasak jos, kalbininkų siūlomi pakaitai toli gražu ne visi yra naujai sudaryti žodžiai (pvz., Lietuvių kalbos komisijos patvirtintame „Nevartotinų naujųjų svetimybių sąraše“ tik ketvirtadalis teikiamų pakaitų yra nauji dariniai). Neretai svetimybės keičiamos įprastiniais, senais lietuviškais žodžiais arba žodžių junginiais (pvz., *šopas – parduotuve*, *miusliai – dribsniais su priedais*, *hostelis – nakvynės namais*). Na, o iš tikrai naujų pakaitų populiariausi priesagų vediniai, ypač visi „-ainiai“, kalbininkų pasitelkiami maisto gaminiams įvardyti (senieji *sausainis*, *saldainis*, pradėję plisti *dešrainis* ir pan.). Ir nors kai kuriems vartotojams tokie nauji žodžiai gali atrodyti pernelyg neįprasti, keisti ar nepriimtini, išpopuliarinti netipiškos darybos pakaitai, pranešimo autorės nuomone, gali sėkmingai plisti ir įsitvirtinti mūsų kalboje.

Šituo pačių naujųjų reiškinių lietuvių kalboje apžvalgą, ko gero, galima būtų ir baigti, o konferencijoje būta ir daugiau įdomių pranešimų. Pavyzdžiui, dar galima buvo pasiklausyti apie kalbos taisymų klasifikaciją: „draudžiama“, „nevartotina“, „rekomenduotina“, „patartina“ (Vitas Labutis), apie skyrybos naujoves poetinėje kalboje, pvz., „naujus“ (? – *L. V.*) tris brūkšnius daugtaškio vietoje, vietoj taško dedamą brūkšnį ir „nebe naujus“ tekstus be skyrybos (Juozas Abaravičius). Beje, tarp publikos buvo manančių, jog ir poetinę kalbą reikėtų norminti reikalaujant iš poetų atsakomybės. Šiuo atžvilgiu į poetinę kalbą būtų panaši kanceliarinė, mat ji, pasak Rasuolės Vladarskienės, taip pat neturi skyrybos standarto. Kalbėta ir apie periodikoje beatgyjantį ir todėl nelaikytiną išnykusiu, o gaivintiną vidaus einamąjį vietininką (iliustruotą dažna šių dienų realija „Ar sės *kalėjiman* nelegalus vadovas“) (Ramunė Vaskelaitė). Be kitų, konferencijoje aptarti netoleruotini šnekamosios kalbos *a la* „sviestas sviestuotas“ žodžių junginiai: *gana stiprokas*, *labai gigantiškas*, *labai nuostabus* (Egidijus Zaikauskas). Bet juk tokie junginiai atsiranda iš kalbos spontaniškumo ir kad ir kokie neteiktini jie rodytųsi griežtiems kalbos sistemintojams, jie galėtų būti tiriami kaip įdomūs psicholingvistiniai reiškiniai panašiai kaip sociolingvistikos objektu galintys būti Kazimiero Župerkos pranešime minėti metakomentarai *kaip dabar sakoma* arba koks *teatleidžia kalbininkai*, sako, pakeitęs ankstesnį *teatleidžia Pupkis* ir pan.

Nesant griežtesnės atrankos dėl pranešimų gausos pamažėjo laiko; mažokai jo skirta ir diskusijoms. Kam, be paties kalbėtojo įdomūs su konferencijos tema nesusiję pasvarstymai, pvz., apie *darybos* ar *darybinę* reikšmę (Pranas Kniūkšta)? Verčiau galima buvo padiskutuoti ir apie kalbos vadovėlius, iliustruojamus pasenusia leksika ir neįtraukiančius, pvz., žodžio *kompiuteris*, apie visuomenę ir kalbininkus (savamokslių tyrėjų „studijos“, kuriose *temperatūrą* siūloma keisti į *karštį*, *meškutę* – į *lokiuką*, rodo, jog vi-

suomenė, ko gero, nori padėti).

Be to, Jono Jablonskio – kalbos praktiko – vardu pavadintoje konferencijoje konkretiems sprendimams laiko, rodos, taip pat nebuvo numatyta: supratus, kas kaltas, nepasiūlyta, ką daryti. Gal todėl ji, nors ir reklamuota per radiją, platesnės nei pačių kalbininkų auditorijos, deja, nesutraukė. Tačiau jei ką vis dėl-

## GARSINĖS REKLAMOS KALBOS STILIUS

Čia spausdinamas Jono Jablonskio konferencijos „Nauji kalbos reiškiniai ir jų vertinimas“ (žr. šio numerio P. 500–502) metu skaityto pranešimo pagrindu parengtas straipsnis apie garsinės reklamos stilių.

Po nepriklausomybės atkūrimo iš visų pusių plūstelėjo naujovės. Viena iš jų – reklama. Kadangi jokių nei kūrimo, nei vertimo principų nėra iki šiandien, pastaraisiais metais pasirodė kelios nuomonės. Abi jos kraštutinės. Vieni sako, kad reklama yra sausa informacija, kiti – kad reklamoje galima viskas. Ir vienos, ir kitos nuomonės šalininkai nelabai supranta, kas yra reklama, kokie jos tikslai, koks jos stilius. Kadangi garsinė reklama ir pateikimo būdais, ir stiliumi skiriasi nuo rašytinės reklamos, šiame pranešime bus apsiribota tik garsine reklama.

Kas yra reklama? Koks jos stilius? Įvairūs užsienio autoriai apibrėžia įvairiai, bet apibendrinimai panašūs – tai būdas bet kuriom priemonėm įpiršti visuomenei vieną ar kitą gaminį. Toks tikslas buvo ir pirmųjų reklamų, pasirodžiusių Amerikoje dar praėjusio amžiaus antroje pusėje. Danielius Brustinas knygoje „Amerikiečiai: demokratijos patirtis“ rašo: „Šiai naujai subliteratūrai buvo lemta paliesti šventus žmonių jausmus ir taip paveikti naciją, kaip to per visą savo istoriją nepadarė nei šventieji, nei pasaulietiniai raštai. Amerikoje dvidešimto amžiaus viduryje reklamos žodžio ir vaizdo galia užtemdė gausybę kitos literatūros“.

Reklama sėkminga, jeigu teisingai to būtų sudominę apžvelgtieji pranešimai, patarčiau palaukti naujo „Lietuvių kalbotyros klausimų“ sąsiuvinio, kuriame dauguma jų turėtų būti spausdinama, o šiuokart galima susipažinti su Irenos Smetonienės konferencijoje pristatyta garsine reklama.

*Loreta Vaicekauskienė*

suprantamas tekstas. O suprantamas jis gali būti dėl kelių dalykų:

1. Vartotojui aiškiai žinomas situacijos modelis.

2. Prekės ženklą sugebama susieti su žodžiais, reiškiančiais prestižą visuomenėje (princesė, klasė, prestižas: *Ar norite miegoti su princese? Jums reikia nusipirkti pagalvę „Princess“ ir jūsų poilsis bus nuostabus*), mitologiniais arba garsenybių vardais (Paloma Pikaso, Nikė, Hermis, Valentinas ir daugybė kitų).

3. Sėkmingos reklamos ir tos, kuriose panaudojami gerai žinomų žmonių vardai arba jie patys, visiems žinomi vietovardžiai (*Paryžiaus laboratorija, Šveicarijos institutas, Toledo mėlis, tolimoji Afrika*).

4. Svarbu pasirinkti tinkamą įvardį. Pasaulinėje reklamos kūrimo praktikoje nusistovėjęs toks požiūris: TU – tinka tose reklamose, kuriomis kreipiamasi į jaunimą; JŪS – solidesnei auditorijai. Užsienietiškose reklamose tiesiog gausu imperatyvų: *Pirkit tik pas mus; Užeikit ir atraskit tai, ko ilgai ieškojot; Visada turėk „Pakseladin“ savo šeimos vaistinėlėje ir nebekosėk.*

5. Didelę įtaką pirkėjui daro sentencijos: *Laikas – pinigai. EKO prekybos sistema jums sako: taupyk laiką ir pinigus; Nėra žinių – nėra verslo* ir kitos.

6. Vienos iš gražiausių reklamų yra eiliuotos. Jos žaismingos, jas lengva įsiminti: *Šokoladinė snaigė ištirpo delne. Taip net nebūna sapne. Jeigu sninga bananais, žinokit, vaikai, tai „Tirpuko“ ledai; Jis šeimininkės dar nė karto neapgavo. O gelbėt gelbėjo ne vieną švenčių stalą.*

Jau iš tų kelių pavyzdžių matyti, kad reklama negali būti ir nėra sausas informacinis tekstas, bet joje apsieinama ir be nukrypimų nuo kalbos normų.

Dabar trumpai apie stilių. Kiek teko skaityti darbų, kuriuose užsimenama apie reklamos stilių (vienas iš tokių Natalijos Popok iš Minsko disertacija apie Lotynų Amerikos reklamos tekstų lingvistinius aspektus), teigiama, kad tokie tekstai, matyt, turėtų būti priskiriami publicistiniam stiliui. Minėtoje disertacijoje rašoma, kad reklamos stiliui būdingas ekspresyvumas, standartiškumas, lakoniškumas, patikimumas (faktų tikrumas), mandagumas ir daugelis kitų, publicistiniam stiliui būdingų bruožų. Jeigu ir mes taip apibrėžtume publicistinį stilių, reklama ten puikiausiai tiktų. Beje, tekstas – tik dalelė reklamos. Jai labai svarbu ir vaizdas. Tik abu jie sudaro reklamos vienovę. Jeigu vaizdas prastas arba visiškai nepriimtinas mūsų kultūros žmonėms, tokia reklama niekada nepasieks savo tikslo. Deja, ir vaizdas nuo XIX a. antros pusės išpuoselėtų „Kadilako“ reklamų jau pasikeitė.

Reklamose naudojamos įvairiausios stilistinės figūros:

1. Laipsniavimas (*Akcinė bendrovė „Marijampolės pieno konservai“. Skanu, skaniau, skaniausia; Skauda galvą, skausmas stiprėja, galva plyšta – išeitis yra – tirpios tabletės „Titralgan“*).

2. Pakartojimas (*Renkiesi žmoną, renkiesi automobilį, renkiesi tepalą automobiliui, tepalo filtrą – ir tą renkiesi. Jei gali rinktis, rinkis „Fram“*).

3. Įasmeninimas (apie jau minėtas pagalves „Princess“).

4. Išvardijimas (*Jos švelnios, jos minkštos, natūralios. Kiliminės dangos „Rubikon“ prekybos centruose*).

5. Metaforos (*Jis padarė taip, kad ją visą laiką suptų gėlės* – apie tapetus).

6. Anafora (*„Pemco“ – puikiausia alyva bet kokio tipo varikliams. „Pemco“ – pasaulinio garso vardas. „Pemco“ – mažmeninė ir didmeninė prekyba*).

7. Diafora (*„Ūkas“ yra „Ūkas“*).

8. Anadiplozė (*Dažai „Color“. „Color“ dažai namams gerai ir tau gerai*).

Bet apie tai kitą kartą.

Kad reklama pasiektų adresatą, ji turi

būti ne tik žaisminga, bet ir atitikti tautos realijas. Pas mus reklamos sociologiniai tyrimai nevyksta, todėl visiškai neaišku, kokio atgarsio susilaukia viena ar kita reklama. Mūsų reklamos agentūros vadovaujasi užsienio tyrimais ir dažnai stebisi, kad Amerikoje populiarios reklamos čia nesulaukia jokio dėmesio. Yra tokių gamintojų, kurie jau bando kiekvienai šaliai ieškoti naujų personažų ir derinti, ką apie tą patį daiktą pasakytų lietuvis, o ką latvis ar estas. Viena iš tokių firmų yra „Baltic color", ieškojusi kiekvienai šaliai savitų klipo personažų.

Lietuvoje sukurtų reklamų nedaug, bet ir tos gerokai lenkia verstines, kurios traukia ne kalbos gražumu, o piktina verstinėmis konstrukcijomis ar svetimu pasaulio suvokimu. Lietuviškos: *Jis pabunda anksčiau už jus.* „*Lietuvos rytas*"; *Susivokę perka* „*Vokę*"; jau minėti „Tirpuko" ledai; *pasakų šalies ledai.* Kelios verstinės: *Tepalai* „*BP*" *užtikrins jūsų judėjimą;* „*Nescafe*" *galima mėgautis kas dieną, nes tai įstabaus skonio kava. Pajuskite ypatingą* „*Nescafe*" *poveikį.* Reklamos agentūrose dirbantys projektų autoriai geriau moka angliškai negu lietuviškai, dažnai gražų lietuvišką žodį atmeta tik todėl, kad jiems sukelia nemalonias asociacijas (paskutinis, ištuštinti, viliokė, besmegenis, daryti alų).

Manau, kad kol neapibrėžtas reklamos stilius, reklamos įstatyme neapibrėžti kalbos reikalavimai, painiavos šioje srityje neišvengsime.

*Irena Smetonienė*

## *ART DECO* LIETUVOJE

1998 m. spalio mėn. 23 d. Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje buvo atidaryta paroda „*Art deco* Lietuvoje". Parodos atidarymo metu vyko tarptautinė konferencija „Modernumas ir identiškumas: dailė 1918–1939 m.". Lietuvai atstovavo Kultūros ir meno instituto, Vilniaus Dailės akademijos, Kauno Statybos ir architektūros instituto darbuotojai bei Nacionalinio M. K. Čiurlinio dailės muziejaus direktorius Osvaldas Daugelis. Pranešimus skaitė Estijos Talino dailės muziejaus, Latvijos dailės akademijos, Latvijos valstybinio dailės muziejaus, Rygos literatūros, folkloro ir dailės instituto bei Taikomosios dekoratyvinės dailės muziejaus atstovai, Čekijos meno istorijos instituto direktorius Vojtechas Lahoda. Pranešimą parengė ir žinomas prancūzų menotyrininkas, parodų kuratorius Serge'as Fauchereau, kuris savo ruožtu pasikvietė menotyrininką iš Barcelonos Maneule'į Bonetą.

Su viena parodos organizatorių dr. *Giedre Jankevičiūte* ir dailėtyrininke dr. *Jolita Mulevičiūte* kalbėjosi *Rasa Drazdauskienė.*

*Buvo girdėti kalbų, kad ši paroda rengta labai ilgai, apie dešimt metų?*

*Giedrė Jankevičiūtė:* Pati parodos idėja gimė iš tiesų senokai, apie 1980 m. Man ji išsirutuliojo susidomėjus Ušinsko kūryba: kai mus mokė dailės istorijos, aiškino, kad jo stilius yra konstruktyvizmo ir kubizmo pavyzdys lietuvių dailėje. Tačiau nei pagal datas, nei pagal stilistiką jo darbai tarsi neatitiko klasikinio kubizmo ar konstruktyvizmo varianto, taigi Ušinsko figūra atrodė gana mįslinga. Vėliau į rankas pateko dabar tiksliai nebepamenu kokia užsienyje leista knyga apie *art deco*, gal net koks albumas, kur buvo minima *art deco* stilistinė kryptis – apie ją tuo metu dar nebuvome girdėję. Pagalvojau, kad Ušinskas ir galėtų būti tojo *art deco* atstovas Lietuvoje. Ausdama šią mintį susitikau su Osvaldu Daugeliu, kuris tuo metu dirbo Čiurlionio dailės muziejaus tapybos skyriuje, bet neapsiribojo tapybos skyriaus fondų studijomis – domėjosi viskuo, kas sukaupta muziejaus saugyklose. Jis mane labai gerai suprato, nes susidūrė su panašia problema matydamas daugybę taikomosios grafikos pavyzdžių, indų, scenografijos eskizų, netilpusių į priimtas klasifikacijos schemas. Pagalvojome, kad būtų visai ne pro šalį surengti parodą, skirtą *art deco*, pristatyti įvairių rūšių bei žanrų lietuvišką dailę ir meninį importą, funkcionavusį trečio dešimtmečio Lietuvos kultūroje. Taip gimė parodos sumanymas. Abiem buvo aišku, kad tokiai parodai būtinas katalogas. Juk tas terminas – *art deco* – ir mums kėlė tam tikrų abejonių, tai vargu ar kas iš šalies būtų supratęs mūsų koncepciją be papildomo paaiškinimo. Be to, buvo akivaizdu, kad teks iškelti į dienos šviesą daugybę kūrinių, iki tol tūnojusių saugyklose. Atrodė prasminga juos reprodukuoti, nes po parodos jie ir vėl grįžtų į saugyklas. Fotografuoti medžiagą katalogui pradėjome 1991–1992 m. Tada muziejuje atsirado truputis lėšų, bet vėliau paaiškėjo, kad jų užteks tik fotografuoti. Katalogo leidybai pinigų nebuvo, ir jų niekur nesisekė gauti. Taip darbas kuriam laikui sustojo. Vėliau keletą metų situacija Lietuvoje išties nebuvo palanki tokio pobūdžio parodoms ir meniniams projektams – prasidėjus atgimimui, atsirado kitų temų. Čiurlionio dailės muziejuje, kur mes buvome numatę rengti parodą, pirmiausia buvo imtasi eksponuoti turimus numizmatikos fondus (ordinus, medalius, apdovanojimo ženklus), plakatus – tą, kas iki tol nebuvo rodoma ir atgavus nepriklausomybę tapo ypač aktualu.

*Art deco* parodos idėją paskatino atgaivinti ir konferencijos sumanymas. Žinia, tuoj pat ir vėl susidūrėme su finansiniais sunkumais. Iš pat pradžių kreipėmės paramos į įvairias akcines bendroves, firmas, įmones, naiviai tikėdamiesi, kad dailė gali sudominti verslininkus. Sulaukėme tik vieno atsakymo: Šiaulių „Rūtos", kuri mumis susidomėjo pirmiausia dėl to, kad ketinome parodoje eksponuoti prieškarines šios gamyklos saldainių pakuotes, saldainių popierėlius. Jų suteikta parama pasinaudojome įgydami dalį parodos įrangos. Paaiškėjo, kad neišsiversime be valstybės paramos – teko kreiptis į Kultūros ministeriją. Tokių didelių lėšų Kultūros ministerija neturėjo, ir tada paramą netikėtai skyrė vyriausybė.

*Ar tai gerai, ar blogai, kad paroda taip ilgai laukė?*

*G. J.* Prieš dešimtį metų ji būtų padariusi didesnį įspūdį dailės specialistams, nes būtų menotyrinė naujiena. Bet dabar turėjome geresnes technines

sąlygas, o svarbiausia – galėjome parengti katalogą.

*Jolita Mulevičiūtė: Art deco* problematika Vakaruose tam tikru požiūriu jau nueina nuo avanscenos, tad negalime pretenduoti į kažin kokius ypatingus atradimus. Tokie dalykai, mano manymu, dažnai nutinka ne tik lietuvių dailėje, bet ir literatūroje: daug kas pasirodo per vėlai. Jei tie kūriniai pasirodytų laiku, jie gal būtų pelnę didesnį pripažinimą ir labiau rezonavę su Europos laikotarpio dvasiniu gyvenimu. Taip ir ši paroda: ji svarbi, bet Europos mastu nebe tokia aktuali, kokia būtų buvusi prieš 10 metų. Tiesa, ji reikšminga Rytų ir Vidurio Europoje, pavyzdžiui, pernai Prahoje surengta *art deco* paroda, panaši paroda vyksta Rygoje. Žinoma, geriau vėliau negu niekada.

*G. J.* Beje, čekų kolegoms pasirodė įdomu, kad mes eksponuojame ne tik *art deco* stiliaus taikomąją dailę, bet ir paveikslus bei skulptūras. Jie savo parodoje to nedarė. Čia norėčiau šiek tiek paaiškinti parodos koncepciją, kuri, kiek teko girdėti, sukėlė abejonių kai kuriems mano kolegoms, štai kad ir Jolitai. Aš puikiai suprantu tas abejones, aš ir pati abejojau parinkdama kai kuriuos kūrinius. Yra darbų, kurie neatitinka „klasikinio" *art deco* kriterijų. Daugelio sumanymu viena parodos salė skirta *art deco* priešistorei, perteikia tą aplinką, atmosferą, kurioje atsirado *art deco*. Tai pirmiausia moterų portretai, pristatantys tipažą, kuris vaizduojamas tos epochos fotografijose, plakatuose, madų žurnalų iliustracijose. Kitose salėse yra kompozicijų, kurias sėkimingai galėtume priskirti, tarkime, neoklasicizmui. Bet tai tie atvejai, kada eksponuojami keli vieno autoriaus darbai: dalis jų reprezentuoja *art deco* apraiškas jo kūryboje, kiti – sąlytį su neoklasicizmu. Pavyzdžiu galėtų būti Juozas Mikėnas. Bet galbūt taip geriau ryškėja stilių spektras, skleidęsis ketvirtojo dešimtmečio Lietuvos dailėje.

*Kitaip sakant, ne vien grynasis* art deco, *bet ir įvairūs nukrypimai, nuklydimai. Ar kaip tik tokią panoramą ir norėjote atspindėti?*

*G. J.* Nepasakyčiau, kad toks tikslas pasirinktas visai sąmoningai. Galbūt daug tų dalykų parodoje atsirado savotiškai netyčia, remiantis intuityviu stiliaus pojūčiu ir noru tą pojūtį perteikti. Bet čia ir išryškėjo, kad lietuviškasis *art deco* ar *art deco* Lietuvoje, kaip ir visi kiti europietiški stiliai mūsų platumose, reiškiasi daliniais variantais, susipindami su kitomis stilistinėmis tendencijomis, įgydami visokių netikėtų bruožų. Kaip tik todėl stengėmės iliustruoti katalogo įžangą ir to laikotarpio dokumentinėmis fotografijomis, ir, pavyzdžiui, šiuolaikinėmis to meto architektūros statinių nuotraukomis: norėjome perteikti anuometinio Kauno vaizdą ir bent iš dalies – atmosferą, terpę, kurioje plito *art deco* stiliaus daiktai. Žinoma, paroda skirta *art deco* stiliaus pasireiškimams Lietuvoje ir, mano supratimu, to stiliaus eksponatai joje dominuoja. Galima sakyti, kad tai tarsi vėduoklė, kurios tris ketvirčius sudaro *art deco*, o vieną ketvirtį – nukrypimai į šonus. Yra daiktų, kurie liudija *art deco* sąsajas su secesija. Tą patvirtina ir įvairūs tyrinėtojai, *art deco* vadinantys *art nouveau* stiliaus tąsa naujomis politinėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis sąlygomis. Ryški ir *art deco* sąsaja su lygiagrečiai egzistavusiomis stilistinėmis tendencijomis, tokiomis kaip neoklasicizmas bei vadinamosios Paryžiaus mokyklos apraiškos, kurios buvo akivaizdžios lietuvių dailėje, ką taip pat pabandėme parodyti.

*J. M.* Be abejo, parodos autorių koncepcija gali būti kokia tik nori, tiktai tos koncepcijos realizavimo priemonės turi būti akivaizdžios ir atitikti pagrindinį sumanymą. Šiuo atveju, pasirinkus vėduoklės principą, pasakyčiau, kad eksponavimas jam nelabai palankus. Kaip tik eksponavimą ir galima vadinti pagrindiniu šios parodos keblumu: nuosekliau apgalvojus eksponavimo principus, jo siužetą, intrigą, logiką, intelektualų kūrinių išdėstymą, būtų išvengta nereikalingų klausimų. Mano manymu, tokio apgalvojimo pritrūko.

Parodoje iš tiesų egzistuoja trijų rūšių eksponatai. Pirmajai rūšiai priklauso *art deco* stiliaus darbai, turint galvoje, kad *art deco* pirmiausia ir yra stilius, t. y. forma, paviršiaus stilizacijos menas. Antra rūšis – tai darbai, kuriuose užfiksuoti *art deco* požymių turintys objektai, daugiausia paveikslai. Jų formoje *art deco* požymių nėra, tiesiog jie vaizduoja to meto žmones, apsirengusius madingais rūbais. Trečios rūšies eksponatai nei patys yra *art deco* pavyzdžiai, nei vaizduoja *art deco* objektus; juos su *art deco* veikiausiai sieja tai, kas kataloge vadinama „dvasia". Dažniausiai tai neoklasicistiniai darbai. Man tokie sugretinimai atrodo labai pavojingi, nes taip išplečiamas konkretus terminas, jis padaromas miglotu. Meno istorijoje neretai pasitaiko, kad terminas ekstrapoliuojamas į sritis, su kuriomis jis mažai siejasi arba išvis neturi nieko bendra. Tačiau nemanau, kad dailėtyros mokslui toks sąvokų išplėtimas ir neapibrėžtumas yra naudingas.

Galiausiai būtų galima priimti ir tokią koncepciją, bet tada parodos organizatoriai turi labai subtiliai eksponuoti darbus. Juos būtina suskirstyti grupėmis, surasti jų loginį ryšį, gerai apmąstyti prasminę ekspozicijos schemą. Dabar man atrodo, kad ši paroda daug kuo panaši į daugumą muziejinių ir nemuziejinių parodų. Pagrindinė jų bėda yra intelektualaus pamato trūkumas ir rėmimasis grožio principu, darbus kabinant pagal kriterijų „žiūrėsis – nesižiūrės". Nors šios parodos eksponavimas kritikuotinas, vis dėlto parodą galima vadinti konceptualia. Tik koncepcija neįgyvendinta iki galo. Žinoma, yra ir objektyvios priežastys – lėšų trūkumas. Negalime tikėtis nei ypatingų apšvietimo sistemų, nei mobilių stendų, nei modernių vitrinų, kitaip sakant, neištrūksime iš nykios muziejinės statiškos erdvės, kurią riboja keturios salės sienos ir grindys. Negalime viltis ją paversti dinamiška, dvasine terpe. Tokie dalykai dažnai žudo geriausius sumanymus.

Dar pridursiu, kad šios parodos kata-

logas man atrodo esąs išskirtinis įvykis Lietuvos parodų, ypač dailės istorijos parodų, istorijoje. Tai pirmas tokio masto leidinys, gavęs specialią valstybės dotaciją. Jis parengtas išties vakarietiškai: gera spauda, įdomios ir gausios iliustracijos, platus įvadas, kuriame ne šiaip kartojami gerai žinomi faktai ar formaliai pristatomas leidinys. Katalogo įvadas yra mokslinis straipsnis, o tai pas mus irgi reta. Žinoma, su kai kuriais jo teiginiais maga ginčytis, bet pats katalogas dėl to tik gyvesnis ir vertas diskusijų.

*Jei būtų laikomasi griežtesnės koncepcijos, ar paroda būtų įdomesnė specialistams, ar patrauklesnė lankytojams? O gal ir viena, ir kita?*

*J. M.* Manau, taip būtų nušauti abu zuikiai: specialistai nekibtų su savo kritika, jiems būtų aiškesnė parodos idėja. O ir publika galėtų tiksliau suvokti pateikiamą objektą.

*Beje, apie publiką. Į kokius lankytojus orientuotasi rengiant parodą – kas tas žmogus, kuris turėtų ateiti jos pasižiūrėti, išskyrus specialistus?*

*G. J.* Rengiant parodą nesitikėta pritraukti visai naujų žiūrovų. Mes puikiai įsivaizduojame situaciją ir žinom, kad Lietuvoje muziejus lanko labai mažai žmonių. Nustebau, kad tiek daug jų susirinko į atidarymą. Be abejo, didelį vaidmenį suvaidino „smetoniško" Kauno nostalgija, kuri buvo vienas pagrindinių argumentų formuojant parodos reklamą.

*Ta nostalgija padėjo pritraukti daug žmonių, bet ar nesutrukdė griežčiau atrinkti pačius parodos eksponatus?*

*G. J.* Gal ir sutrukdė. Aš sutinku su Jolita, kad dailės stilistinių krypčių klasifikavimo požiūriu parodoje truputį nusižengta korektiškumui. Bet riba tarp *art deco* ir neoklasicizmo nepaprastai trapi. Pavyzdžiui, katalogo įžangoje minimas Telesforas Kulakauskas: šis dailininkas, iliustruodamas vaikiškas knygutes, dirbo *art deco* maniera, bet tuo pat metu kūrė dramatiškos nuotaikos ekspresionistinės stilistikos raižinius. Kita vertus, bet kokioje *art deco* antologijoje ar kolekcionieriams skirtame leidinyje rastume darbų, kuriuos galima priskirti ir vėlyvojo fovizmo apraiškoms, ir Paryžiaus mokyklai, ir neoklasicizmui. Tie darbai gyveno ano meto aplinkoje. Viena, – svarbus *art deco* principas buvo vientisos stilistinės aplinkos kūrimas, ir į tipiškų *art deco* baldų, indų, kitų interjero elementų derinį puikiausiai įsikomponuodavo fovistinis arba kubistinis paveikslas. Šito negalime ignoruoti, nes tai tikrai stiliaus bruožas. Antra, – *art deco* pritaikė, adaptavo įvairių modernizmo krypčių (fovizmo, abstrakčiosios dailės, kubizmo, konstruktyvizmo) principus, tad tam tikras jam priskiriamų kūrinių panašumas į tas kryptis neišvengiamas.

*Kas sieja parodą ir konferenciją?*

*J. M.* Man atrodo, kad tų dviejų renginių suderinimas yra prasmingas. Jau vien todėl, kad konferencija tikrai nebūtų sulaukusi visuomenės dėmesio: paroda šiuo atžvilgiu mums pasitarnavo. Informuojant žurnalistus jie tiesiai pasakė, kad televizija niekada nebūtų važiavusi į Kauną filmuoti konferencijos, nes ką gi ten filmuoti. Tuo tarpu parodos atidarymą nufilmuoti lengva ir įdomu.

Konferencijos pavadinimas „Modernizmas ir identiškumas" gali būti suprantamas siauresne ir platesne prasme. Siauresniąja prasme jis apibrėžia tarpukario laikotarpio specifiką: anuo metu modernizmo ir identiškumo santykio problema faktiškai suvokta kaip europietiškumo ir tautiškumo problema. Plačiąja prasme sąvoka „modernumas" apibrėžia atitinkamą reikšmių ratą: progresas, dinamika, vystymasis, kaita, naujovės, originalumas. Ideologine prasme tai dažniausiai kairė, tai, kas susiję su revoliucine ideologija. Sąvoka „identiškumas" yra pirmosios sąvokos opozicija, t. y. stabilumas, tradiciškumas, konservatyvumas. Ideologiniu požiūriu ją atspindi dešinė. Konferencijoje aptartos abi šios prasmės. Vyravo tautiškumo, tautinio savitumo tema – anuo laikotarpiu tai buvo svarbiausias klausimas, – bet ji rutuliota kaip tik plačiosios prasmės (kairės – dešinės, progresyvumo – konservatyvumo, avangardo – tradicionalizmo) fone. Šiuos klausimus lietė bene visi kalbėjusieji.

*Įvairių šalių atstovų pranešimų problematiką veikė jų konkreti istorinė patirtis. Kiek ši patirtis buvo bendra visiems susirinkusiems ir kokios išryškėjo skirtybės?*

*G. J.* Priminsiu vieną banalų dalyką. Išties simboliška, kad ir konferencija,

*Jolita Mulevičiūtė, Rasa Drazdauskienė ir Giedrė Jankevičiūtė.* Vilnius, 1998 m. lapkričio mėn. Gintauto Trimako nuotrauka

*Kvietimas į parodą „Art deco Lietuvoje"*

ir paroda vyko Vytauto Didžiojo muziejaus rūmuose. Juk Kaunas buvo laikinoji sostinė, muziejus – nacionalinis paminklas, pastatytas Lietuvos gyventojų suaukotomis lėšomis, pridėjus vyriausybės subsidiją. Ta simbolinė vieta vertė pamąstyti ir apie kitus dalykus: kad vėl išgyvename panašią situaciją kaip ketvirtajame dešimtmetyje, kai buvo kalbama, kad nėra nei ideologinės, nei materialinės valstybės kultūros politikos. Lygiai kaip tada.

*J. M.* Estijos dailėtyrininkė Tina Abell pagrindine tarpukario Estijos menininkų problema pavadino negalėjimą nuspręsti, ką rinktis: europietiškumą ar tautiškumą. Paaiškėjo, jog ši problema buvo būdinga ne tik estams. Vieno šių dviejų dalykų pasirinkti neįmanoma, tenka rinktis abu iš karto. Konferencijoje ir siekta atskleisti tuos kiekvienos valstybės dailininkų kelius, kokiu būdu jie derino šiuos dalykus. Tai buvo ir pagrindinė konferencijos tema, ir jos intriga. Galima pasakyti, kad 1919–1939 m. buvo vienas tų retų laikotarpių, kada negalime kalbėti apie Vakarų Europą atskirai nuo Rytų Europos. Tuo metu, po 1918 m., tai buvo viena Europa, galbūt su kai kuriomis skirtingomis savitomis problemomis, bet gyvenanti ta pačia idėja – tautinio savitumo idėja – ir dailėje, ir kultūroje, ir kitose srityse. Žinoma, jaunoms 1918 m. susikūrusioms valstybėms tai turėjo vieną prasmę – įsitvirtinti Europoje ir pasiekti pripažinimą, o Vakarų valstybėms kilo Versalio sutarties sąlygotų netekčių, neišsipildžiusių svajonių problema. Bet rezultatas tas pats – tautinio savitumo idėja klajojo po visą Europą.

*Tad ir modernizmo vystymasis visoje Europoje buvo jei ne visiškai tolygus, tai bent, galima sakyti, lygiagretus?*

*J. M.* Sunku pasakyti. Modernizmo raidos klausimas gana sudėtingas, ypač tarpukariu. Ko gero, tuo požiūriu abi Europos pusės supanašėjo. Tuo metu Vakaruose pasireiškė tam tikras modernizmo atoslūgis ir dešiniosios tendencijos. O Rytuose kilo kairuoliškos avangardinės aspiracijos, veikusios dešiniųjų tendencijų fone. Per du tarpukario dešimtmečius šis peizažas ir Rytuose, ir Vakaruose smarkiai keitėsi, ir ne avangardo naudai. Tad galima pasakyti, kad daugelio to meto Europos valstybių raida yra labai panaši.

*Toks požiūris į modernizmo raidą gana naujas?*

*J. M.* Sąlygiškai naujas. Jam, matyt, trupučiuką daugiau negu 20 metų. Lietuvoje jis gali atrodyti neįprastas, net ir Vakaruose jis tebėra viena karštųjų dailėtyros aktualijų. Problema ta, kad tarpukaris įvairiapusiškiau netyrinėtas nei Vakaruose, nei Rytuose. Dėl tam tikrų kompleksų ši nesenos praeities epocha kėlė prieštaringus jausmus. Žinoma, vienokius vakariečiui, kitokius rytiečiui. Vakarietiškas kompleksas kyla iš nepasitenkinimo to meto reakcingomis idėjomis, kurios ilgą laiką buvo priskiriamos, tarkim, tik Rusijai, Rytų kraštams ar tik Vokietijai. Bet iš tikrųjų idėjos, kurios ėmė realizuotis 1939 m., buvo aktualios visuose Europos kraštuose. Prancūzai kėlė šūkį „Prancūzija – prancūzams", italai teigė, kad Italija – italams, lygiai kaip Ispanija – ispanams, o Vokietija – vokiečiams. Lietuvoje taip pat girdėjosi tokių teiginių. Tas dvasinis, ideologinis judėjimas bei tai, į ką jis išvirto, tapo Vakarų europiečiui tikra liga, žaizda, kurią iš naujo atverti buvo galima tik po kurio laiko. Tos istorijos gėdytasi, ji slėpta.

Štai toks pavyzdys. Yra tokia grupuotė – „Novecento italiano". Jeigu pavartysite šešto–septinto dešimtmečio žodynus, beveik niekur jos nerasite. Tos grupuotės, kuriai priklauso daugelis buvusių italų avangardistų, tarkim, Morandi arba Carlo Carra, biografija taip ir nutrūksta kokiais 1922–1923 metais.

*G. J.* Nepamirškime, kad dar egzistavo meninio centro ir meninės provincijos problema. Patys italai niekad nenustojo domėtis „Novecento italiano" ir išleido pakankamai daug įvairiausių dokumentinių šaltinių ir apibendrinančių veikalų apie tą grupę ir jos gyvavimo laikotarpį. Tiktai bendru Europos požiūriu jis liko neištirtas. Italija tuo metu nebuvo įdomi šalis.

*J. M.* Nemanau, kad tik dėl to. Juk dabar tą grupuotę atrasi bet kuriame didesniame, reikšmingesniame žodyne. Tiesiog ši tema buvo skirta vidiniam, naminiam naudojimui. Bendru Europos mastu ji nebuvo sveikintina, nebuvo morali.

*Kokie tad anksčiau buvo dailėtyros prioritetai? Kaip buvo rašoma to laikotarpio dailės istorija?*

*J. M.* Buvo ir kitų priežasčių, bet „politinės gėdos" priežastis visada veikė tarpukario tyrinėjimus. Lietuvių kompleksas buvo kitas. Sovietiniu laiku tarpukaris laikytas buržuazijos siautėjimo laikotarpiu, jame ieškota tik demokratijos krislų. Bet tai davė ir atvirkščią rezultatą. Juk ir plačiajai visuomenei, ir dailės istorikams Lietuvos tarpukaris visuomet buvo aukso amžius, gražiausių svajonių epocha, prarastasis rojus. Į jį krypo žvilgsniai kaip į visokeriopą gėrio įsikūnijimą ūkine ir materialine, tautine ir menine prasme. Norėta matyti

tik dalį epochos palikimo, stengtasi atsiriboti nuo kontraversiškų reiškinių arba jie traktuoti prisiminus to aukso amžiaus aurą. Ir iš tikrųjų atrodė, kad apie tą laiką jau viskas žinoma. Kai mes su Giedre ėmėmės tarpukario temos, viena kolegė pasakė: „O ką dar jūs galite parašyti apie tai? Juk jau viskas parašyta, viskas aišku". To meto Lietuva daugeliui buvo ir liko geltonkasių lietuvaičių, žaliųjų rūtelių darželių, pasiturinčių ūkininkų, „Pienocentro", „Lietūkio" ir kitų klestinčių bendrovių šalis. Iki šiol laikraščiuose randi, kad narkotikai ar girtavimas yra nesenos negerovės, kad anksčiau tyras lietuvis to nežinojo. Nors tarpukario spauda jau tuomet skambino pavojaus varpais, esą Lietuva tampanti tranzitine narkotikų prekybos šalimi ir verkiant reikią ką nors daryti. Kitaip sakant, aišku, kad pilno to meto istorijos vaizdo, pilnos koncepcijos nėra ne tiktai dailės istorijos, bet ir apskritai istorijos požiūriu.

Dar apie kompleksus. Kaip pasakė konferencijos dalyvė latvė Stella Pelše: „Dabar gana palankus metas peržiūrėti šį laikotarpį, nes jau pajėgiame ramiai pasižiūrėti į savo tautinį savitumą ir tautines vertybes". Šiuolaikiniam menui nėra svarbus nei identiškumas, nei tautiškumas, todėl atsirado erdvė jo istorinei recepcijai. Kita peržiūrėjimo priežastis susijusi su pačios dailės istorijos, dailėtyros metodologijos kaita. Dailėtyra decentralizuojasi. Anksčiau dailės istorijos tyrinėjimo akiratyje buvo patys vertingiausi, geriausi, meniškiausi kūriniai, meninės kūrybos viršūnės. Antra, jos akiratyje buvo turtingiausi ir įspūdingiausi kraštai, kurie galėjo pateikti spalvingiausią konkretaus laikotarpio dailės istorijos medžiagą. Kalbant apie Renesansą, dailės istorija buvo italocentristinė, kalbant apie baroką ar klasicizmą, orientuotasi į Prancūziją ir Italiją. Prakalbus apie moderniuosius laikus, visų kitų šalių istorija lyginta su Prancūzijos etalonu; be to, pagrindinis objektas buvo modernizmas, o visa kita neimta domėn. Žodžiu, buvo konstruojamas toks rinktinis, atsijotas, idealizuotas, centralizuotas ir hierarchizuotas dailės istorijos pasaulėvaizdis. Ir staiga pasirodė, kad tos apibendrinančios konstrukcijos, kurios remiasi vienos ar kitos šalies pagrindu, Europos periferijoje neveikia, o modernizmas apskritai tampa kebliu dalyku ir traukiasi iš dailės istorijos centro. Keičiantis istorinei situacijai, keičiasi ir požiūris į dailės istoriją. Imama domėtis ne modernistiniais reiškiniais, ne pirmaeiliais estetiniais ir meniniais objektais, dailėtyrininko žvilgsnis pasklinda po Europos periferiją, kuri ne mažiau įdomi ir savita. Dėl to ir tarpukario dailės revizija dabar yra labiau galima negu bet kuriuo kitu laikotarpiu.

*G. J.* Pasikeitė ir kelios menotyrininkų kartos, ko mes gal iki šiol deramai neįvertinome. Pavyzdžiui, vienu modernizmo dailės istorijos autoritetų pas mus iki šiol laikomas Herbertas Readas, bet jis – tų modernistų amžininkas. Jo samprotavimai labai įdomūs, bet juos derėtų traktuoti kaip to laikotarpio tyrinėjimų šaltinį, o ne kaip apibendrinantį, aktualias problemas nužymintį požiūrį.

*Vakaruose ir dabar randasi naujų idėjų, štai kad ir Serge'as Fauchereau minėjo, kad keičiasi parodų rengimo kriterijai, keičiasi pats dailės istorijos fokusas.*

*G. J.* Beje, jis kėlė dar vieną problemą. Tai svarsto ir kiti garsūs prancūzų parodų kuratoriai, pvz., tas pats Jeanas Clairas, kurio mintis „Naujasis Židinys" jau pristatė savo „Apžvalgose". Rengiant modernaus meno istorines parodas susiduriama su tam tikrais jau įsišaknijusiais stereotipais. Mums atrodo, kad vertinimai keičiasi, kad istorinis požiūris į XX a. dailę tik formuojasi, o štai jie jau kalba apie naujus stereotipus. Kritikuojama didžiųjų parodų rengimo industrija, mechanizmas, į kurį sunkiai prasiskverbia naujos idėjos. Na, bet šitas aspektas mums kol kas neaktualus. Daug svarbesnis mums kitas dalykas.

*J. M.* Fauchereau dalyvavimas buvo aktualus tuo požiūriu, kad aiškiai rodo tam tikrą Vakarų kultūros pastangą atsikratyti įgytų stereotipų. Garsus istorikas ir parodų kuratorius ieško naujų vardų, bando neapsiriboti tradiciniais, chrestomatiniais, Vakarams įprastais (tegu geriausiais) pavyzdžiais – tai aiškus bandymas tais stereotipais nusikratyti. Bet, kita vertus, ponas Fauchereau pats pripažino, jog tai labai sunku. Net tokiam žinomam specialistui dažnai iškyla neįveikiamų barjerų, jo idėjos, pasiūlymai ir mintys atmetami net nepažvelgus į siūlomą medžiagą. Leisiu sau kiek nukrypti nuo temos ir prisiminti pernai prašurmuliavusią ekspertų komisiją, kuri vertino ir tyrė Lietuvos humanitarinių institutų darbą. Vienas iš tos ekspertų grupės narių, žinomas gamtos mokslų atstovas, mokė, kaip integruotis į Europą. Jis griežtai pasakė: „Lietuviai, rašykite apie savo teatrą taip įdomiai, kad apie jį būtų įdomu skaityti ir tolimų šalių žmonėms, tada jūsų straipsnius būtinai atspausdins solidus vakarietiškas leidinys". Tai štai, pono Fauchereau kalba aiškiai parodė, kokia tai tuščia demagogija. Vakarų rinka prifarširuota intelektinių produktų, konkurencija yra milžiniška, ir turi įvykti stebuklas, kad tave, prašalietį, kas nors pastebėtų. Be to, vakarietiški stereotipai yra nė kiek ne menkesni negu rytietiški stereotipai. Vakariečiai blokuoja visą informaciją, kuri nesutelpa į jų nustatomus rėmus. Kita vertus, Fauchereau pranešimas parodė, kad ir pats kalbėtojas – geranoris, smalsus, suinteresuotas pažinti nepažįstamas šalis, – yra gyvas vakarietiškos kultūros stereotipais. Apie Rytų ir Vakarų skirtumus jis kalbėjo kaip savo kultūros atstovas, kuris peržengęs, perplaukęs ar perskridęs Reino upę nustato, kad čia jau Rytai, ir ima taikyti banalias schemas. Tai aiškiai matyti iš jo kalbos apie vakarietišką ir rytietišką laiko bei istorijos sampratą. Anot Fauchereau, Vakarams būdingas linijinis laiko supratimas, o Rytams – ciklinis kartojimasis, kurį jis priskyrė ir mūsų kraštui, aiškindamas dailės reiškinį, kada dailininkas, sukūręs avangardistinį kūrinį, čia pat kuria visiškai tradicinį, klasikinį ar realistinį darbą. Dai-

lėtyrininkas neįžvelgė realių tokio reiškinio priežasčių. Užtat stereotipų demonstravimas ir kartu bandymas juos įveikti buvo nepaprastai gyvas ir akivaizdus, jis tapo nepakartojamu patyrimu konferencijos dalyviams.

*Konferencija buvo daugiau specialistų susitikimas. Paroda nedviprasmiškai skiriama išorei, publikai. Kokia vis dėlto pagrindinė šiuos renginius vienijanti mintis, kitaip sakant, ant kokios vinies visa tai kabinama? Siekta pateikti laikotarpio portretą?*

*G. J.* Laikotarpio portretas – taip, tai vienas iš aspektų. Apčiuopiamą pavidalą įgijo stiliaus kategorija, kuri iki šiol mūsų dailėtyroje egzistavo, bet buvo kuriama labai fragmentiškai. Tarkim, jog tai pirmas žingsnis, kuris padės sukonkretinti mūsų nuomones, kuris jau išprovokavo ir ateityje gal išprovokuos tam tikras diskusijas, paskatins kitus žmones veikti panašia kryptimi. Dar vienas tikslas, be abejo, parodyti, kad iki šiol egzistavusi XX amžiaus pirmos pusės Lietuvos dailės samprata gali būti platesnė. Parodoje pasirodė nemažai naujų vardų, o kai kuriuos žinomus autorius pamatėme iš kitos pusės. Pavyzdžiui, žinojome tokį dailininką Vaclovą Kosciušką, kuris dirbo pokario metais, bet dabar pamatėme, kad jis kūrė ir prieškariu, kad ta kūryba visai kitokia, negu mums pažįstama sovietmečio laikų.

Nepaisant visų parodos trūkumų, tai vis dėlto bandymas pagyvinti muziejų veiklą. Tai pati didžiausia paroda Čiurlionio dailės muziejaus istorijoje ir apskritai viena didžiausių Lietuvos dailės istorijos parodų. Šiaip ar taip, tas žingsnis žengtas. Išryškėjo jo trūkumai, išryškėjo privalumai. Gal pasiremdami tais privalumais kiti žmonės drįs žengti kitą žingsnį, ir parodinis muziejų gyvenimas pasidarys įdomesnis, įvairesnis, patrauks lankytojus. Be to, aktyvi muziejinė veikla stimuliuoja dailėtyrą, iškelia į paviršių kūrinius, kurie egzistuoja giliai saugyklose arba pas privačius asmenis, pateikia juos viešajai apyvartai ir jie tampa mūsų visų bendra savastimi. Man atrodo, kad tai labai svarbu. Na, ir sukuria dirvą moksliniam darbui, kurio viena formų – konferencijos.

*J. M.* Man šita konferencija vertingiausia ne moksliniais atradimais, ne profesiniu požiūriu. Kaip pasakė mūsų kolegė Laima Laučkaitė, vertingiausia štai kas: kad mes ramiai pradedame kalbėti apie savo praeitį, atsikratome kompleksų, kurie iki šiol mus varžė. Nebežiūrime į praeitį kaip į sakralinės istorijos dalį, ji virsta tautos likimu, kurį galima analizuoti. Ne garbstyti, ne fetišizuoti, o analizuoti. Būtent šitas kompleksų atsikratymas man tapo pačia vertingiausia konferencijos patirtimi.

# Visuomenė

### SUNKIASVORĖJANČIOS KREGŽDUTĖS

Rudens pabaigoje pasijutome priėję politinę takoskyrą – lygiai po pusę kadencijos valdžioje atitarnavo Seimas ir savivaldybės, lygiai dveji metai liko iki įstatymų leidžiamosios valdžios ir pusantrų – iki savivaldybių tarybų rinkimų. Pusiaukelė – vieta, kur galima stabtelėti ir įvertinti nueitą ir būsimą kelio atkarpą. Tik negalima atsipūsti. Pasirengimo būsimiems rinkimams strategijos vėl pamažu grįžta į politinių jėgų darbotvarkes.

Ryškiausią inventorių pateikė Tėvynės Sąjunga (Lietuvos konservatoriai), savo valdymo vidukelę pažymėjusi partijos suvažiavimu, atnaujinta programa ir Vyriausybės ataskaita apie nuveiktus pusės kadencijos darbus. Juodais kostiumais ir kostiumėliais pasipuošę TS/LK suvažiavimo delegatai, delegatės, svečiai ir viešnios atrodė kaip reta solidžiai. Ar (kaip daro politiniai oponentai) vadinsi juos nomenklatūra, ar kiek švelnesniu istebliśmento pavadinimu, aišku, kad konservatoriai tvirtai įsikūrė valdžioje ir, kaip galima spręsti iš suvažiavime skambėjusių kalbų ir priimtų dokumentų, gana blaiviai ieško būdų joje išsilaikyti.

Pirmiausia krenta į akis padėtis partijos vadovybėje. Beveik absoliučia balsų dauguma slaptu balsavimu perrinktas partijos pirmininku Vytautas Landsbergis įsitvirtino kaip moralinis autoritetas. Jis dar sykį pakartojo savo politines prielaidas: Lietuva yra pasidalijusi į dvi dalis, iš kurių viena yra pažeista arba besiilginti sovietinės praeities. Pažeistoji dalis dažniausiai savo padėties nereflektuoja, todėl yra lengvai suklaidinama įvairių piktavalių manipuliuotojų, pvz., neaiškaus švarumo ketvirtosios valdžios.

Iš praeities kyla šiandienos moralinės ydos „depresija ir pasyvumas – atsisakymai netgi siūlomo darbo – ir alkoholizmas, žiaurybės, savižudybės“ (visos citatos paimtos iš medžiagos, pateikiamos TS/LK interneto puslapyje www.tslk.lt). Kūrimosi metu partija siekė „atsverti politinę grėsmę ir nelaimę, kokia buvo sovietinės komunistų organizacijos, kad ir nauju pavadinimu, grįžimas į valdžią nepriklausomoje Lietuvoje“, ir tęsia šią liniją toliau, kol „pradės trauktis toliau nuo akių piktžolėjanti tarybų valdžia“. Tačiau pagrindinis uždavinys, kurį partijai šiandien formuluoja ir nuolat primena Landsbergis, yra moralinis – „pakelti Lietuvos dvasią“, gaivinant bendruomenių veikimą, jungiantis visuomeniniam darbui, stabdant „išponėjimo ligą“ ir tariantis su žmonėmis prieš priimant svarbius sprendimus.

Tuo tarpu partijos valdybos pirminin-

kas ir ministras pirmininkas Gediminas Vagnorius formuluoja kitus uždavinius. Jis siekia koordinuoti partijos struktūrų ir valstybės vykdomosios valdžios darbą pagal nubrėžtus pagrindinius Vyriausybės ir savivaldybių veiklos prioritetus iki 2000 m. Dvejų metų Vyriausybės darbo ataskaitoje yra kuo pasididžiuoti – stabilūs makroekonominiai rodikliai, didėjančios pajamos, vykdoma teisinė reforma, grąžinami gyventojų indėliai, suaktyvėjo kova su korupcija, tarnybiniais pažeidimais. Ambicingi uždaviniai numatyti kitiems dvejiems kadencijos metams: iš esmės baigti likusių įmonių privatizavimą, žemės reformą, priimti Mokesčių kodeksą ir baigti mokesčių reformą, atstatyti mokytojų, taip pat mokslo ir kultūros darbuotojų atlyginimus, rekonstruoti ligonines, sutvarkyti miestų gatves, trečdaliu padidinti studentų skaičių. Prioritetinėmis 1999 m. Vyriausybės veiklos sritimis paskelbtas darbo vietų kūrimas, valstybės valdymo reforma ir kova su nusikalstamumu.

Suvažiavimas įtvirtino TS/LK lyderių dvivaldystę – kiekvienas jų pagal savo „specializaciją" sutelkė šalininkus. Šis dualizmas, regis, yra skiriamasis (o prisiminus paraleles iš senosios Lietuvos istorijos, gal net archetipinis) Lietuvos politikos bruožas. Pvz., peršasi paralelės su 1994–1995 m. Šleževičiaus ir Brazausko tarpusavio santykiais. Vagnorius, skirdamas postus Vyriausybėje savo parinktiems, o ne partijos deleguotiems žmonėms, įgyja vis daugiau valdžios svertų, o Landsbergis vis mažiau gali jį paveikti, bet dėl to išlieka kaip partijos tęstinumo ir grynumo laidas bei laidininkas. (Prisiminkime, kaip atstatydindamas susikompromitavusį Šleževičių Brazauskas išsaugojo LDDP vienybę ir laidavo jos atsinaujinimą.) Svarbus skirtumas – dabartinėje Vyriausybėje neveikia nomenklatūros, kaip asmeniškai susijusios, kits kito ranką mazgojančios grupuotės, principai. Ir po nereikšmingų skandalėlių pareigūnai atleidžiami lengvai ir greitai, nors vadinamasis „kompromatas" su laiku išblėsta. Net paskutinysis „skandalas" – Žvaliausko medžioklė, pasirodo, buvo organizuota ir apmokėta švedų (kaip linksmoji dalykinio susitikimo dalis), o įtartinas tebuvo skrydis lėktuvu „Jetstar", už kurį, prasidėjus triukšmui, pats Žvaliauskas ir sumokėjo. Kitaip sakant, „skandalai" lieka kabutėse. Kyla klausimas, ar tokie griežti jų padariniai yra Vagnoriaus viešųjų ryšių politika, ar viešuma naudojama saviems tikslams. Šiaip ar taip, pastarųjų metų kadrų politika liudija kietą premjero ranką, kas savaime nėra nei gerai, nei blogai. Įvertinti reikėtų pagal tikslus ir padarinius.

Tikslai (jeigu tikėsime tuo, kas parašyta juodu ant balto) išdėstyti naujoje, pirmą kartą lietuvišką konservatizmą išsamiai pagrindžiančioje partijos programoje. Siekiama įtvirtinti moderniu konservatizmu pagrįstos centro dešinės politinės jėgos identitetą. Aiškiai apibrėžtos moderniojo konservatizmo vertybės: bendruomenė, šeima, solidarumas, savivalda, privati (šeimos) nuosavybė, Bažnyčia (kaip bendruomenės telkėja ir moralinis autoritetas), patriotizmas, teisinė tvarka („laisvė ir tvarka – vienas su kitu susiję, vienas kitą papildantys dalykai", „laisvę ir tvarką turi garantuoti ne tik valstybė, bet ir tokios tradicinės institucijos kaip šeima, Bažnyčia, bendruomenė"). Skiriamas moralinis ir vertybinis valdžios įsipareigojimas nuo formaliosios „procedūrinės" demokratijos. „Visuomenė atgims, kai jai daugiau įtakos turės doros, veiklios ir kūrybingos asmenybės, sugebančios derinti Vakarų civilizacijai būdingą individualų apsisprendimą ir iniciatyvą su atsakomybe, iš kurios kyla ir žmonių solidarumas – brangintinas kaip vienas iš krikščioniškosios kultūros pamatų", – rašoma programoje. Teigiama, kad partija remiasi laisvos konkurencinės ekonomikos, griežtos finansų bei monetarinės politikos, demokratinių visuomenės santykių, teisingos teisinės tvarkos, socialinio solidarumo politiniais principais. Konservatizmo išskirtinumas iliustruojamas nuorodomis į socialistines ar liberalias nuostatas. Šios nuorodos grynai teorinės, jos nepolemizuoja su lietuviškų socialistų ar liberalų nuostatomis (pvz., praktinėje programos dalyje oponentus nuo sąjungininkų siūloma skirti ne pagal vertybines nuostatas, o pagal laikyseną prezidento rinkimų metu). Programoje išnyko nepasitikėjimas rinka. Valdžia suvokiama atskirai nuo valstybės: „valdžia yra pavojinga tuo, kad ji turi ypatybę plėsti savo galią ir atimti galias iš bendruomenės, kartais ją net sunaikinti". Pagrindinis konservatorių taikinys ir galima atrama – vidurinysis visuomenės sluoksnis, kurio „dalykinį ir psichologinį" pasitikėjimą siekiama laimėti.

Abu partijos vadovai primygtinai apibrėžė TS/LK kaip „centro dešinės" partiją ir akcentavo jos pragmatizmą: „nesame dešiniame poliuje, nes mūsų politika nuosaiki, racionali, kada reikia – lanksti ir pragmatiška, o kartu neatsisakanti tradicinių vertybių, principų, Lietuvos idėjos" (Landsbergis), arba: „turime dar sparčiau keisti veiklos formą, turime neprarasti modernios ir nuosaikios Sąjungos įvaizdžio, centro-dešinės orientacijos. Istorinę atmintį papildykime modernia sąmone" (Vagnorius).

Net ir šiose frazėse atsiskleidžia skirtingi Landsbergio ir Vagnoriaus išeities taškai – pirmasis brėžia Lietuvos idėją kaip politinės būties, antrasis – modernią sąmonę kaip politinės reformos prielaidą. Visai nebūtina čia įžiūrėti konfliktą. Dviejų lyderių autoritetas glūdi skirtingose plotmėse, todėl tam tikra prasme jie nėra konkurentai ir netgi rimtų dalykinių nesutarimų atveju abu galėtų išsitekti valdžios viršūnėje. Problemas sukelia „klaidingu adresu" besikreipiantys piliečiai. Pvz., turgaus prekiautojai badavo po Landsbergio langais, nors jų problemos kilo aiškiai iš Vagnoriaus kompetencijos sferos (taip paaiškinamas Landsbergio irzlumas šioje byloje). Antra vertus, badautojai buvo teisūs, nes moralinis šantažas, kas iš esmės ir buvo ši absurdiška badavimo akcija, tarsi turėtų būti moralios politikos, reiškia – Landsbergio autoritetinės įtakos ribose. Deja, nė vienas iš adresatų nebuvo pasirengęs šiam iššūkiui ir nė vienas iš jų neįžvelgė žmonių problemos. Landsbergis vietoj badautojų matė Paulauską ir Šustauską, Vagnorius – kont-

rabandininkus, o opozicijos ir užparlamentiniai politikai – galimybę „pasišildyti rankas" prie šaltyje protestuojančių lauželio. O juk tam, kad visi, net ir nepagrįsčiausi interesai būtų išklausyti ir aptarti argumentų kalba, neprieštarauja nei Lietuvos idėja, nei moderni sąmonė.

Dialogo ir ryšių su visuomene stoka buvo paminėta TS/LK programoje kaip vienas pagrindinių trūkumų. Konservatoriai viešai pripažino, kad jiems kenkia pernelyg radikali retorika, kurios nepriima vidurinysis sluoksnis. „Mūsų vykdoma politika atitinka subalansuotą, konsoliduojančią orientaciją, tačiau tokios mūsų veiklos dažnai neatitinka mūsų retorika, kurioje dažnai dar skamba ne argumentai, o konfrontuojančios emocijos." Ir prieinama, regis, elementarios išvados, kad pateikti sprendimą visuomenei – ne mažiau svarbu.

Netrukus turėjome progą stebėti šių trūkumų iliustraciją. Seime svarstytas Landsbergio pasiūlymas įvertinti sovietinės okupacijos padarinius. Deklaracijos „Dėl komunizmo ir buvusių komunistinio okupacinio režimo struktūrų vertinimo" esmė – pavadinti komunistinę doktriną ir su jos vėliava vykdytą okupaciją nusikalstama, nes jos savo veiksmais ir siekiais vykdė dvasinį ir fizinį griovimą, genocidą ir karo nusikaltimus. Pripažinus aktyviųjų okupacinio režimo kolaborantų atsakomybę, pareikalauti jų „moralinio ir teisinio" įvertinimo, kuris nuosaikia forma galėtų vykti kaip teisiniai ir politiniai aktyvių buvusio režimo politinių bendradarbių tinkamumo aukštoms valstybės pareigoms svarstymai. Šis siūlymas nuosekliai plaukia iš Lietuvos idėjos, kaip iki šiol neatliktas sąskaitų su istorija suvedimas ir galutinis uždarymas, be kurio neįmanoma skaidri antrosios Lietuvos Respublikos savimonė. Regis, tai norėta pasakyti Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 50-mečio minėjimo proga. O kas buvo išgirsta?

Dauguma girdėjo eilinį patriukšmavimą Seime, toli nutolusį nuo kasdienių rūpesčių ir problemų. Kiti, kurie neramūs dėl nesuvestų sąskaitų ir norėtų, kad praeitis tebūtų blogas sapnas, prabilo apie „praeities šmėklų" gaivinimą, „raganų medžioklę" (LDDP) ar netrukus prasidėsiantį knygų deginimą (Rolandas Pavilionis). Bet ar Deklaracijos autorius viską padarė, kad būtų kitaip? Kodėl jis neatsižvelgė į tai, kad siūlomas sprendimas kiek vėluoja, tad iš naujo turi būti pagrįstas, kad aktyvioje politikoje liko tik nedidelis būrelis buvusių trečiaeilių CK funkcionierių, todėl ribojimas neišvengiamai tampa asmeniškas ir turi nesąžiningos konkurencijos prieskonį, kurį lietuviai tuojau pat pajunta ir stoja ginti mušamų (LDDP reitingai paskutiniu metu pakilo), kad reikia iš anksto sutelkti šalininkus, išryškinti problemos kontekstą, išaiškinti, ko siekiama ir kodėl, o svarbiausia, ne apsiriboti teisės akto priėmimu Seime, o siekti visuomenės pritarimo jo nuostatoms. Tuo tarpu net pačių konservatorių valdyba (pragmatikai?) nepritarė kompartijos funkcionierių veiklą ribojančio įstatymo projektui. Tad kodėl turėtų pritarti visuomenė?

Siekiant išlaikyti savo populiarumą ir neprarasti balsų kituose rinkimuose, konservatoriams dar teks pasimokyti, kaip išlaikyti pusiausvyrą tarp pragmatizmo ir principų. Kad nelengva politines realijas derinti su „moraliniu ir vertybiniu valdžios įsipareigojimu", liudija, pavyzdžiui, grynai formalios teisinės procedūros būdas, kuriuo ketinama atsisakyti mirties bausmės. Po Konstitucinio teismo sprendimo, konstatavusio, kad mirties bausmė prieštarauja Konstitucijos garantuojamai teisei į gyvybę, telieka privaloma ir grynai techninė Baudžiamojo kodekso pataisų priėmimo procedūra, kurią turės toleruoti „akis už akį" principą išpažįstanti tautos dalis.

Populiarumo pridės ir naujai brėžiama europinės integracijos taktika – rengtis ne deryboms, o narystei. „Mes siekiame narystės Europos Sąjungoje, bet derybų pradžios siekiame ne bet kokia kaina. Tai turime daryti taip, jog tenkintume valstybės ir mūsų piliečių interesus", – kalbėjo Vagnorius. Šis subtilus posūkis po to, kai Europos viršūnių susitikimas nors ir įvertino Lietuvos pažangą, bet nepažadėjo derybų pradžios, bent kiek grąžina lietuvių savigarbą. Tikėkimės, kad naujoji linija neatvėsins reformų spartos. Juolab kad visi Europos Komisijos nurodyti trūkumai yra ir pagrįsti, ir įveikiami. Vienintelis sunkiai įvykdomas reikalavimas – uždaryti Ignalinos AE pirmąjį ir antrąjį bloką, nekeičiant kuro kanalų (o tai reiškia, jau artimiausioje ateityje). Toks įsipareigojimas buvo numatytas dar 1994 m. pasirašytoje branduolinio saugumo sutartyje kaip sąlyga gauti finansinę paramą elektrinės apsaugos sistemoms įrengti. Dabartinė Vyriausybė nenori šio įsipareigojimo laikytis ir dėl milžiniškų elektrinės uždarymo kaštų, ir dėl santykinai pigios elektros energijos poreikio, ir dėl to, kad toji sutartis LDDP Vyriausybės buvo pasirašyta slapta.

Komisijos išvados ir Vyriausybės planai turi vieną bendrybę – jie remiasi prielaida, kad integracija yra valdžios reikalas. Administracija rengia strategijas, įstatymų projektus, kontroliuoja jų vykdymą. Netgi įsipareigoja sumažinti savižudybių skaičių iki Europos Sąjungos lygio. Todėl administracijai sunku atsispirti pagundai teiginį, kad valdžia vykdo integraciją, nepastebimai paversti tvirtinimu, jog viskas, ką daro valdžia, yra integracijos labui. Kaip ir piliečiams sunku atsispirti norui visas kaltes ir atsakomybę suversti valdžiai. Jau ką paveldėjome iš praeities (ir ne tik sovietinės, bet, regis, dar carinės imperijos, žr. Kudirką), tai piramidinius valdžios ir piliečio pavaldumo santykius. Nebūtina ginčytis, kas pirmiau – „pakelti Lietuvos dvasią" ar „užbaigti valdymo reformą". Aišku viena, kol tokia Europos paribio psichologija vyraus, ji kliudys integracijai labiau negu Ignalinos atominė.

*Ona Jurgaitytė*

## LIETUVOS DIPLOMATIJA OKUPACIJOS LAIKAIS

Pranešimas, skaitytas 1998 m. lapkričio mėn. 3–4 d. konferencijoje „Lietuvos diplomatija XX a.“, organizuotoje Užsienio reikalų ministerijos ir VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto.

Labai sveikintina Lietuvos Užsienio reikalų ministerijos iniciatyva surengti mokslinę konferenciją Lietuvos diplomatinės tarnybos aštuoniasdešimtmečiui paminėti. Ši reikšminga sukaktis suteikia gerą progą apžvelgti Lietuvos diplomatijos istoriją, kuri anaiptol dar nėra visapusiškai ir visiškai išnagrinėta.

Palyginus su didžiųjų Europos valstybių diplomatija, turinčia ilgaamžes tradicijas, Lietuvos diplomatija yra jauna. Vis dėlto jos istorija yra nepaprastai įdomi, turininga ir, sakyčiau, unikali. Mūsų diplomatijos istorijos unikalumas pasireiškė ypač tragišku Lietuvos okupacijos laikotarpiu. Turbūt nesuklysime tvirtindami, kad pasaulio diplomatijos istorijoje nėra buvę panašaus atvejo, kai iš politinio žemėlapio išnykusios valstybės diplomatams susidarė galimybė, nors ir labai sunkiomis sąlygomis, pusšimtį metų atstovauti okupuotai, bet teisiniu subjektu išlikusiai valstybei, rūpintis jos suverenių teisių atkūrimu. Prisimenant šį ilgą ir tragišką laikotarpį, pirmiausia dera pagerbti tuos Lietuvos diplomatus, kurie sunkiausiais okupacijos laikais vieningai, kilniai ir garbingai atliko laisvos Lietuvos teisėtos vyriausybės jiems patikėtą misiją.

Žvelgiant į Lietuvos diplomatinės tarnybos istoriją okupacijos metais, taip pat dera dėkingai prisiminti tas Vakarų demokratinio pasaulio valstybes, kurios, atsiliepdamos į mūsų diplomatinių atstovų raginimą nepripažinti prievartinio Lietuvos įjungimo į Sovietų Sąjungą, pasmerkė šį smurto aktą, pripažino mūsų valstybės tarptautinį tęstinumą ir ryžosi toliau palaikyti tolesnius santykius su nepriklausomos Lietuvos diplomatiniais atstovais. Ypač prisimintinos valstybės, kurios ne tik *de iure* nepripažino Lietuvos inkorporacijos į Sovietų Sąjungą, bet per pusšimtį metų leido Lietuvos diplomatinėms atstovybėms ir konsulinėms įstaigoms normaliai veikti. Teisingumo įkvėpta tų valstybių laikysena buvo tikėjimo laisva ir nepriklausoma Lietuvos ateitimi ženklas, o Lietuvos diplomatiniams atstovams sudarė palankesnes sąlygas kovoti už mūsų valstybės suverenių teisių atkūrimą.

Lietuvos diplomatinės tarnybos tęstinumui ir veiklai okupacijos metais užtikrinti svarbią reikšmę turėjo ne vien Vakarų demokratinių valstybių sprendimas nepripažinti Lietuvos aneksijos, bet ir paskutinės prieš okupaciją teisėtos Lietuvos vyriausybės, ypač užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio įžvalgumas. Numatydamas besiartinančią katastrofą, ministras Urbšys, prezidentui Smetonai pritarus, 1940 m. birželio 2 d. visiems Lietuvos pasiuntiniams išsiuntinėta telegrama paskyrė pasiuntinį Italijoje Stasį Lozoraitį vyresnįjį užsienyje

Vytautas Kazimieras Jonynas. *Stasys Lozoraitis*. 1957. Piešinys

likusios Lietuvos diplomatijos šefu, o pasiuntinius Prancūzijoje ir Šveicarijoje Petrą Klimą ir Jurgį Šaulį – jo pavaduotojais. Urbšio telegramos turinys vėliau buvo praneštas kai kurių Vakarų valstybių užsienio reikalų ministerijoms, kurios atsižvelgė į diplomatijos šefo nerašytas, bet jam *de facto* suteiktas prerogatyvas. Čia galima prisiminti Amerikos Valstybės departamento 1960 m. raštu išreikštą nusistatymą dėl Stasiui Lozoraičiui pavestų pareigų: „Mūsų įsitikinimu, yra svarbu, kad būtų gerbiama pono Lozoraičio telegramoje apibrėžta padėtis, kurios tekstą 1949 m. birželio 23 d. (Valstybės) departamentui perteikė ministras Žadeikis“ (*We believe it is important to respect the position of Mr. Lozoraitis as it is described in the text of the telegram which was transmitted to the Dep. t*).

Diplomatijos šefo kompetencijos ir funkcijos nebuvo ir negalėjo būti apibrėžtos Prezidento dekretu ar įstatymu, nes tam, likus vos kelioms dienoms iki Lietuvos okupacijos, nebuvo nei laiko, nei sąlygų. Tačiau toms funkcijoms natūraliai priklausė teisė visiškai atstovauti Lietuvos valstybei; ja rėmėsi visi nepaprastieji ir įgaliotieji ministrai, veikdami pagal nepriklausomos Lietuvos valstybės teisėtų konstitucinių organų jiems suteiktus įgaliojimus. Užsienio reikalų ministras, skirdamas Lozoraitį diplomatijos šefu, jį išskyrė iš kitų pasiuntinių, suteikdamas platesnius įgaliojimus vadovauti diplomatinei tarnybai tuo atveju, jei teisėtų Lietuvos konstitucinių organų funkcijų vykdymas būtų sutrukdytas. Gavęs Urbšio įgaliojimus, diplomatijos šefas tapo *primas inter pares* – pirmasis tarp lygiųjų – ir tokiu Lozoraitis vyresnysis visuomet save laikė. Visi svarbesnieji diplomatijos šefo sprendimai, oficialūs demaršai ir diplomatijos žygiai dėl Lietuvos laisvės buvo derinami su kitais Lietuvos pasiuntiniais. Šia taisykle diplomatijos šefas Lozoraitis vadovavosi ir palaikydamas santykius su užsienio lietuvių politiniais veiksniais, ypač su Vyresniuoju Lietuvos išlaisvinimo komitetu Vokietijoje, su kuriuo, kaip žinoma, daug metų būta nemažų nesutarimų dėl komiteto pretenzijų būti pripažintam vyriausybiniu organu. Ministras Bronius Balutis laiške Jurgiui Savickiui (1951 06 14) padėtį apibūdino taip: „Tikroji viso nesutarimo ir žvairavimo priežastis glūdi tame, kad Vlikas (vlikijada) iš pat pradžių pasišovė ir Seimo, ir Vyriausybės rolę vaidinti, rolę, kuri, tarp kitko, reikalauja iš pasiun-

tinių pilnos subordinacijos jai. O tas yra visai negalimas dalykas, nes pasiuntiniai, jeigu subordinuotųsi organizacijai, kurios nepripažįsta kitos valstybės, taptų tos organizacijos atstovais, bet nustotų savo kredencialų, kuriais iki šiol jie yra pripažįstami ir kurie duoda jiems galimybės veikti kaip oficialiems atstovams. Pasiuntiniai neša ir formalią, ir moralią atsakomybę prieš kraštą, nuo kurios jie atsisakyti ir patys pasiliuosuoti negali..." Norėčiau ypač pabrėžti, kad diplomatinės tarnybos vieningumas ir kolegialumas, pasireiškęs nuo pat pirmos okupacijos dienos, nenutrūko visą tarnybos veiklos užsienyje penkiasdešimtmetį. Tebūnie man leista pažymėti, kad diplomatinės tarnybos vieningumui ir kolegialiumui išsaugoti didžiai padėjo diplomatijos šefo Lozoraičio kai kurios asmeninės savybės – stiprus valstybingumo jausmas, tarnybinės disciplinos svarbos supratimas ir įgimtas taktiškumas. Lietuvos diplomatinė tarnyba gali taip pat didžiuotis, kad beveik visų jos narių elgesio ir veiklos per visą okupacijos laikotarpį neužtemdė nė mažiausias šešėlis, galėjęs pakenkti geram Lietuvos vardui. Diplomatai be priekaištų atliko savo pareigą. O aplinkybės okupuoto krašto diplomatų veiklai nebuvo nei lengvos, nei palankios. Jiems teko patirti nemažai kartėlio, ypač tuose kraštuose, kuriuose jie buvo praradę normalų diplomatinį statusą. Dabar, pasikeitus sąlygoms, sunku net įsivaizduoti, kad anais laikais kai kurių net mums draugiškų valstybių užsienio reikalų ministerijų aukšti pareigūnai ne visada išdrįsdavo ministerijose priimti Lietuvos diplomatus, bet geriausiu atveju pasiūlydavo susitikti privačiai. Laimė, ne visi užsienio diplomatai buvo tokie atsargūs.

Negalima nepaminėti Sovietų Sąjungos spaudimo ir įkyrių pastangų, kad būtų uždarytos dar veikiančios Lietuvos diplomatinės atstovybės, sovietų protestų dėl to, kad Lietuvos diplomatai priiminėjami užsienio reikalų ministerijose, kviečiami į oficialius renginius. Sovietų ambasadoriai Vašingtone ne kartą reiškė protestą Valstybės departamentui dėl Lietuvos diplomatinio atstovo dalyvavimo Baltųjų rūmų iškilmėse. Sovietai nuolat primygtinai reikalavo uždaryti Lietuvos pasiuntinybę prie Šv. Sosto, tvirtindami, kad jos egzistavimas trukdo Sovietų Sąjungos ir Šv. Sosto santykių normalizavimui. Būdinga, kad pasiuntinybės prie Šv. Sosto uždarymo klausimą paskutinį kartą iškėlė Gorbačiovas 1988 m., kai Kremliuje lankėsi tuometinis Vatikano Valstybės sekretorius Casarolis. Taigi Lietuvos pasiuntinybės likvidavimas rūpėjo sovietams net tuo metu, kai vadinamoji *perestroikos* politika buvo pasiekusi viršūnę ir buvo prasidėjęs Sovietų Sąjungos irimas ir griuvimas. Laimė, pastangos likviduoti Lietuvos pasiuntinybę Vatikane nuėjo niekais. Jos pripažinimo apsaugojimas buvo ypač svarbus, nes pasiuntinybė Vatikane buvo vienintelė Europoje normaliai veikusi Lietuvos diplomatinė misija. Pasiuntinybė Londone nefigūravo oficialiame diplomatinių misijų sąraše, kuriame tebuvo įrašytos Lietuvos ir kitų Baltijos šalių diplomatų pavardės, nepažymint krašto, kuriam jie atstovavo. Prancūzijoje mūsų diplomatai iš viso nebuvo minimi diplomatiniame sąraše, tačiau pokario metais jiems buvo išduoti diplomatiniai asmens pažymėjimai, atnaujinami iki pat Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Pažymėtina, kad tokį diplomatinį asmens dokumentą Prancūzijos Užsienio reikalų ministerija išdavė ir Stasiui Lozoraičiui vyresniajam, kai, ministrui Bačkiui išvykus į Vašingtoną, jam teko kurį laiką atstovauti Lietuvai Paryžiuje. Dr. Albertas Gerutis, diplomatijos šefo įgaliotas, atstovavo Lietuvos interesams Šveicarijoje, vėliau ir Vokietijoje, tačiau be oficialaus atitinkamų valstybių pripažinimo.

Tenka pažymėti, kad mūsų diplomatinės tarnybos narių papildymo klausimas tapo labai aktualus tebesitęsiant okupacijai. Tarnybos tęstinumui apsaugoti pirmiausia buvo siekiama užtikrinti veikiančių pasiuntinybių vadovų įpėdinystę. Antra, buvo bandoma išplėsti diplomatinių ir konsulinių postų tinklą. Abiem atvejais galimybės buvo itin ribotos. JAV Valstybės departamentas iš pat pradžių išsakė griežtą poziciją, kad naujais pasiuntinybės Vašingtone nariais gali būti skiriami tik tie diplomatai, kurie tarnavo paskutiniajai nepriklausomos Lietuvos vyriausybei. Šios griežtos pozicijos JAV Valstybės departamentas laikėsi beveik visą okupacijos laikotarpį: ji pasikeitė tik 1983 m., kai departamentas sutiko priimti Stasį Lozoraitį jaunesnįjį, prieš okupaciją dar netarnavusį Lietuvos diplomatinėje tarnyboje, pasiuntinybės Vašingtone patarėju.

Britų vyriausybė iš karto aiškiai pranešė, kad nepriims jokio Lietuvos pasiuntinybės Londone sudėties pakeitimo: mirus pasiuntiniui ir patarėjui, pasiuntinybė turi būti uždaryta. Tiek Vašingtone, tiek Londone ta pati taisyklė taikyta estams ir latviams. Šv. Sosto laikysena buvo kiek lankstesnė: pokario metais Vatikanas sutiko įrašyti į diplomatinį sąrašą Lietuvos pasiuntinybės atašė titulu Stasį Lozoraitį jaunesnįjį, o vėliau, pakėlus jį į sekretoriaus ir patarėjo pareigas, pripažino ir šiuos aukštesnius jo rangus. Tačiau labai abejotina, ar ir Vatikane būtų pavykę praplėsti Lietuvos pasiuntinybės narių skaičių. Taigi veikiančių pasiuntinybių diplomatinio personalo papildymas, kaip matome, buvo labai sudėtingas ir kėlė diplomatijos šefui nemažai rūpesčių. Vis dėlto likimas lėmė, kad nė vienai per okupacijos laikotarpį veikusiai pasiuntinybei neteko likviduotis dėl diplomatinio personalo stokos. Atvirkščiai, po okupacijos buvo įkurta iki tol neegzistavusi pasiuntinybė Rio de Žaneire, kuriai iki mirties vadovavo Brazilijoje seniau įsikūręs ir gerų pažinčių Brazilijos vyriausybiniuose sluoksniuose turėjęs vokiečių kilmės lietuvis Frikas Meieris. Prezidentas Antanas Smetona, lankydamasis Brazilijoje, buvo paskyręs jį neoficialiu Lietuvos atstovu Rio de Žaneire, o diplomatijos šefui Lozoraičiui pavyko jį įteisinti kaip oficialų atstovą, suteikus jam įgaliotojo ministro rangą. Tomis pareigomis jis buvo įrašytas į Brazilijoje akredituotų diplomatų sąrašą. Kurį laiką pasiuntinybės sekretoriaus pareigas ėjo į Braziliją emigravęs rašytojas Kazys Babickas.

Buvo sustiprintas Lietuvos garbės kon-

sulatas Toronte, Kanadoje. Mirus dar prieš karą paskirtam garbės konsului kanadiečiui Grandui Suttie, jo vieton diplomatijos šefas paskyrė buvusį įgaliotąjį ministrą Stokholme Vytautą Gylį. Jam mirus, garbės konsulu Toronte paskirtas Jonas Žmuidzinas. Abu paskyrimus pripažino Kanados vyriausybė. Garbės konsulatui vadovaujant ne svetimtaučiui, o lietuviams diplomatams, šis postas įgijo didesnį svorį, tapo tartum Lietuvos atstovybė Kanadoje.

Kolumbijoje buvo įkurtas Lietuvos garbės konsulatas, diplomatijos šefui garbės konsulu paskyrus Stasį Sirutį ir Kolumbijos URM pripažinus Lozoraičio Siručiui išduotą egzekvatūrą. Konsului Siručiui ir įgaliotiesiems ministrams Urugvajuje Graužiniui ir Brazilijoje Meieriui buvo ne kartą išduoti Lozoraičio pasirašyti ir atitinkamų vyriausybių pripažinti oficialūs įgaliojimai atstovauti Lietuvai atitinkamų šalių prezidentų inauguracijos iškilmėse, tarp specialiųjų misijų. Galop diplomatijos šefas suteikė kai kuriems mūsų diplomatams asmeninį įgaliotojo ministro rangą, kitus iš žemesnių pareigų pakėlė į aukštesnes, ne vien įvertindamas diplomatų darbą, bet taip pat siekdamas kiek įmanoma prisiderinti prie diplomatų pakėlimo į aukštesnius rangus tvarkos. Būtų buvę keblu ir prieš svetimuosius, jei mūsų diplomatai, sulaukę garbaus amžiaus, būtų likę turėdami tą patį tarnybinį laipsnį kaip ir prieš okupaciją.

Stasys Lozoraitis vyresnysis pagal gautą įgaliojimą vadovavo Lietuvos diplomatinei tarnybai daugiau negu keturis dešimtmečius, tad nėra įmanoma trumpai apžvelgti jo diplomatinės ir politinės veiklos okupacijos metais. Nuoseklus ir nuolatinis Lozoraičio rūpestis už Lietuvos suverenių teisių atkūrimą atsispindi jo darbuose, archyvo dokumentuose, raštuose Jungtinių Tautų organizacijai, demokratinių valstybių vadovams, politiniams veikėjams, tarptautinėms konferencijoms, straipsniuose bei kalbose, kurių pagrindinė mintis buvo viena: protestas dėl Lietuvos okupacijos ir reikalavimas atkurti Lietuvos nepriklausomybę.

Tenka konstatuoti, kad Lietuvos diplomatinės tarnybos ir diplomatijos šefo Stasio Lozoraičio veikla ir vaidmuo okupacijos metais dar nėra išsamiai išnagrinėta ir atskleista. Tad juo labiau sveikintina ši konferencija, suteikianti progą ir akstiną kiek išsamiau apžvelgti to laikotarpio Lietuvos diplomatijos istoriją. Viliuosi, kad mokslininkams, taip pat jauniesiems diplomatams bus sudarytos sąlygos ištyrinėti ir atskleisti visuomenei to meto mūsų diplomatų veiklą, pavyzdžiui, šiam tikslui įsteigiant specialią stipendiją. Taip būtų prisiminta ir pagerbta užsienyje veikusi Lietuvos diplomatinė tarnyba, sugebėjusi tarptautinėje plotmėje išsaugoti Lietuvos valstybės tęstinumą, skelbti pasauliui tylėti priverstos lietuvių tautos valią ir ryžtą būti nepriklausoma.

*Kazys Lozoraitis*

# Knygos ir žurnalai

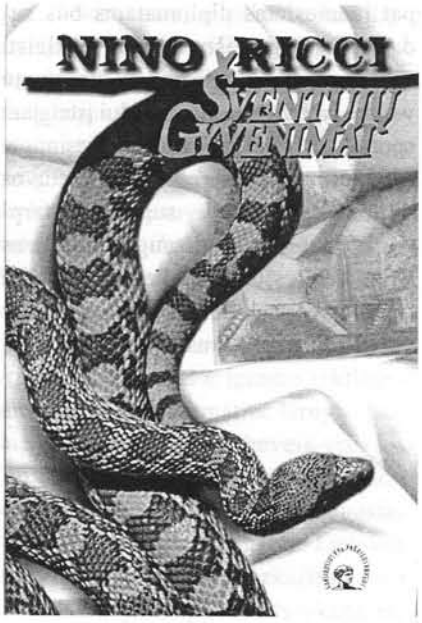


Dail. Sigitas Šniras

**Ricci N. *Šventųjų gyvenimai* / Iš anglų k. vertė Valdas V. Petrauskas. – V.: Tyto alba, 1997. – 5000 egz.**

Italų kilmės kanadiečių rašytojo Nino Ricci romanas karts nuo karto sublizga puikiu stiliumi, kurį berods puikiai perteikia ir vertėjas (pvz., 113 p. tiesiog fiziškai girdimas ankstyvo žiemos ryto skambesys). Tiesa, siužetas reto banalumo, tai dar viena bestselerinė paskenduolės istorija, tik kiek sumoderninta, – laimei, padėtį gelbsti labai preciziškas Italijos provincijos kaimelio gyvenimo vaizdavimas; visa ši egzistencija sunkte persunkta katalikybės, prietarų ir kasdienybės mišiniu – iš viso to Ricci padaro tikrai įdomų daiktą, kaip tik daiktą, nes skaitant tikrai ryškus fizinės apčiuopiamybės pojūtis.

Ir romano šerdis – ne paskenduolės istorija (nors anotacijoje pristatoma būtent ši knygos perskaitymo galimybė), bet, manding, religinis nervas. Pats pavadinimas „šventųjų gyvenimai" nėra bevaisis ar pasityčiojantis kodas; išties ne be reikalo knygos apogėjuje herojės Kristinos sūnui *La maestra*, arba mokytoja, pasakoja apie šventosios Kristinos kančias; skaitoma iš naivių, bet stiprių hagiografijų, ir daugmaž aiškėja, kad ne veltui naratoriaus motina Kristina kenčia kaimo patyčias – taip nuo romėnų inkvizitorių kentė ir šventoji Kristina. Pagal Kristinos hagiografijų modelį ir sudėstyta ši knyga. Romėnų teisėjai, žiauriai kankinę Kristiną, patys pasimirdavo nuo širdies smūgio; mūsų herojės Kristinos įžeidėjus taip pat ištinka nelemtys, lūžta kaulai, kaimas net įsitikinęs, kad ji turi blogą akį. Šventąją Kristiną tikėjimo priešai galiausiai pražudo jūroje, knygos herojė, atlaikiusi visus išmėginimus žemyne, pražūsta laive pakeliui į Ameriką. Tiesa, šv. Kristina kankinama dėl tikėjimo, romano Kristina kaimo patyčias kenčia dėl to, kad, vyrui ilgus metus esant Amerikoje, ima lauktis, bet tai, matyt, modernumo ženklai. Ir be didesnės ironijos – žmogaus kančia visada yra žmogaus kančia, tą Ricci pirštu prikišamai rodo per visą romaną, o ir jo vaizduojami kaimo kunigai iš sakyklų stengiasi Kristinai padėti, užuolankomis lygindami ją su Marija (p. 67). Nors rašytojas neperša evangelinių palyginimų, kai kurie jų nuolat lydi Kristiną. Gana saikingai naudojama ir moderniam romanui lyg ir privaloma psichoanalizė. Pvz., naratoriaus pasakojimas apie tėvą: „visad vaizdavausi jį kaip kokį vaiduoklį ar miglotą vaidalą, kartais sugebantį įsikūnyti, tapti apčiuopiamu žmogum, paskiau staiga ištirpti, stebuklingai išgaruoti ir virsti neregimu, bet tuo pačiu metu būti visur" (p. 29–30). Toliau visiškai neišskaitomi, prikraiglioti tėvo laiškai gan tiesmukai sulyginami su Dievo rašmenimis ant sienos, kuriuos Danielius tegalėjęs perskaityti – vėl froidistinis motyvas; beje, ir nuolatinis visur esančio tėvo buvimas už vandenyno galėtų liudyti klasikinį tėvo „išstūmimo" kompleksą.

Dar viena romano linija – prietaruose ir katalikybėje skendintis kaimas. Stilistiškai primygtinai pietietiškai itališkas, bet ypatingo skirtumo nuo, tarkime, lietuviško kaimo realijų nėra. Gal tik prietarai kiek kitokie. Kaime skamba varpai, kviečiantys į mišias, ir visas kaimas išskuba į bažnyčią, išskuba pro savo namų duris; o virš tų durų kabo avino ragai, prikalti, idant apsaugotų nuo blogos akies (p. 112–113). Berniukas, mėgindamas apsaugoti motiną nuo piktos lemties, atlieka kažkokią funebrišką „savo darbo" apeigą, nakčia laukuose paaukoja viščiuką (p. 91–96). Lyg padeda, lyg nepadeda, o ir auka nelabai nusiseka, bet šios aukos aprašymas romano viduryje tarsi turėtų kažką reikšti – gal beviltišką visų norą pataisyti pasaulį ir kitus su antgamtinių jėgų pagalba, nesvarbu kokių, gal todėl taip įmantriai susipina katalikiški ir magiški motyvai. Raganos vaidmuo kaime beveik toks pat kaip kunigo. Tik gal kunigas atlaiko Dievo žvilgsnį į kaimą, ragana – kitų, tamsių jėgų spaudimą.

Ir vis dėlto kyla mintis – religinį pasaulį ir paprastą egzistenciją šiame Italijos kaime sujungia kaip tik prietarai. Jie ne tokie beprasmiai, jų įgyvendinimas suteikia tam tikrą ramybę, išsivaduojama, pvz., nuo blogos akies, nuo

nežinomų ir žinomų žmogų apsėdančių galių. Ir gyvenimas jų akivaizdoje, su jais ir per juos yra religinis gyvenimas. Į juos atsirėmus, jis darosi tvirtesnis. Ir stojama Dievo akivaizdon, katalikybės erdvėn. Gal tai prietarai, kuriuos galima demaskuoti švietėjišku elgesiu, gal Dievo ženklai, dar vieni Dievo ženklai, tiesiog padedantys gyventi ir skaityti šventųjų gyvenimus. Atrodo, gyventi šventai, nors ir panirus smulkiose peštynių, rietenų, apkalbų sūkuriuose, o kartu savo elgesiu modeliuoti skausmą kitiems. Taip pat šventai kenčiantiems.

*Andrius Jaras*

Dail. Sigitas Šniras

**Pelevin V. *Čiapajevas ir Pustota* / Iš rusų k. vertė Rimantas Vanagas. – V.: Tyto alba, 1998.**

Viktoro Pelevino „Čiapajevas ir Pustota" – vienas įdomiausių šiuolaikinių romanų. Nuostabu, kad supažindinama su šiuolaikine rusų literatūra – manau, ten vyksta ne mažiau įdomūs procesai nei, pvz., skandinavų literatūroje.

Sunku įvardyti šios knygos žanrą, bet tikriausiai neapsiriktume ją priskyrę kafebudistiniam stiliui su tipiška rusiška masuote. Šiuo atveju tai pasiteisina. Ideologiniu požiūriu – tai budistinis romanas. Nors su asmenimis elgiamasi kaip su šapaliukais vėtroje, o įvykiai ne tiek savaime svarbūs, bet skaityti nenuobodu.

Čiapajevas, nors ir ne istorinis ar anekdotinis, su savo palydovu tarsi Petka, bet ne visai Petka, su Anuška lyg tačianka, lyg šarvuočiu, lyg vyriausybiniu ar naujarusišku vagonu malasi po Rytus, sutikdami istorines ir ne visai asmenybes, o Petka nuolat mėgina atsiminti kažką svarbaus arba apskritai viską, susitikti nelyginant Volando pusbrolį pavaizduotą baroną Ungerną ir nuolat už savęs jaučia vien tuštumą. Kažkas vyksta, vyksta akinamai aiškiai, bet taip egzistenciškai netvirtai, kad kiekvieną akimirką romano herojus gali pasinerti į visiškai kitą erdvę ir laiką, kur visas jo ligtolinis pažinimas ir žinojimas išskysta ir dingsta, o nauja situacija reikalauja naujų vertybių ir naujos atminties – gana laisvas, bet apytiksliai budistinį mokymą atitinkantis siužetas.

Tiesa, ne visai tradiciniu keliu pasiekiamas pažinimas ar nušvitimas. Yra Mokytojas, šiuo atveju Čiapajevas, kartas nuo karto sviedžiantis savo globotinį į ugnį tikrąja žodžio prasme ar išleidžiantis pasisvečiuoti pragaruosna, ir viskas, žinoma, Nušvitimo labui. Tokios pamokomos situacijos, artimos zenbudistiniams koanams (gaisro scena, p. 289–299) ar košmariškiems sapnams su didžiule tikrovės ir paradokso doze (Serdiuko ir Kavabatos istorija, p. 155–196) ar veikiau narkotinėms vizijoms. Ne be reikalo visas siužetas iš tikrųjų įsirieda po scenelės, kiek pranokstančios Venedikto Jerofejevo kokteilius, kai įgeriama „Baltijos arbatos", gero šniauko kokaino miltelių ir degtinės mišinio. Beje, tai padeda ir toliau. Ir dar – siužetas konstruojamas pagal ciklo, pagal užsisklendžiančio rato, matyt, budistinio sansaros rato, principą, t. y. herojaus nuotykiai prasideda revoliucijos laikų Maskvoje, lyg restorane, veikiau „kabake", baigiasi bemaž taip pat, tik dar kvailiau atrodančiame „naujarusiškame" restorane, užsisakius, tiesa, ne kokaino su degtine, o jau moderniau, „ekstazės su absoliutu", t. y. ratas užsibaigia ten pat. Kai kurios narkotinės vizijos irgi „sukasi" tokiais ratukais. Na, ir sapnai.

Gal toks siužeto „įsukimas" turėtų rodyti, kad viskas „vienodos vertės", t. y. sapnai, vizijos, psichinio ligonio kliedesiai – viskas yra tiek pat realu ar tiek pat nerealu kaip ir gyvenimas. Svarbu ne tai, ką laikysime realybe, svarbu, kad yra galimybė ištrūkti iš šio nesibaigiančio, kankinančio proceso. Viskas išsisprendžia vienodai, iš šito absurdiško užkeikto rato išsilaužiama, įšokant į Čiapajevo vežėčias. Taigi Čiapajevas čia reikštų Budą ir jo mokymą, o romanas pasibaigia, kai Čiapajevas savo šarvuotyje perduoda herojui geltoną rožę; geltona – svarbiausia budizmo spalva.

Gana grakščiai sukurta Čiapajevo – Petkos – Anuškos linija (primaišant, tiesa, ir Kotovskių, Briusovų, Švarcnegerių...). Čiapajevas rusams – vienas jų pergalių simbolių, o nepaprastai populiarūs anekdotai apie Čiapajevą daro jį absurdo teatro herojumi. Šis didelis rusiškas (o gal tiesiog labai žmogiškas?) paradoksas leidžia Čiapajevą paversti ir gyvenimo absurdo, ir išsigelbėjimo iš jo rusišku budistiniu simboliu.

O knyga paprasčiausiai puiki, nors ir be didesnių pastangų, bet gerai sukalta. Panašaus kūrinio norėtųsi sulaukti iš lietuvių rašytojų, – pamintiji, užversdamas knygą.

*Andrius Jaras*

**Baricco A. *Šilkas* / Iš italų k. vertė Pranas Bieliauskas. – V.: Tyto alba, 1998. – 4000 egz.**

Jei skaitydami Alessandro Baricco knygą norite patirti tai, ką ji gali duoti išties, būtina turėti laisvą ir ramų vakarą, jei akys leidžia – žvakę, jei ne – bent jau pritemdytą kambarį ir arbatinuką švelnios kinietiškos arbatos. Ir porcelianinį puodelį. Efektas, švelnus ir savitas, tikrai bus.

Tvirtinu tai, nors taip ir nepasielgiau, nes šiaip knygelė, kad ir meistriška, nuobodi ir antrą kartą jos skaityti

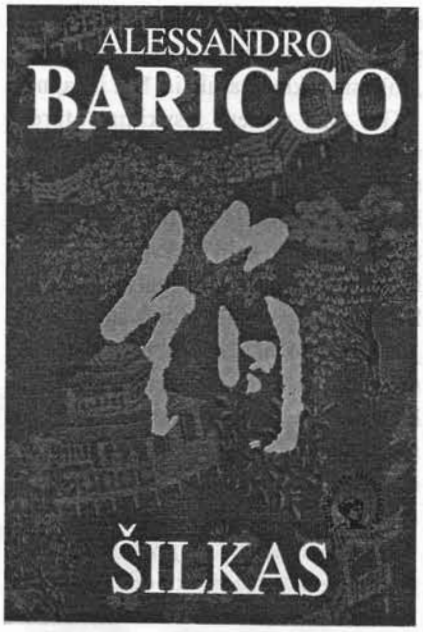


Dail. Sigitas Šniras

nesinori. Pernelyg daug švelnios estetikos, pernelyg daug rytietiškos tapybos mėgdžiojimo, pernelyg daug fragmentiškumo.

Nors, žinoma, skonio reikalas. Tas fragmentiškumas, kita vertus, estetui gali suteikti daugkartinį malonumą – nes norint pajusti knygos skonį, galima atsiversti bet kokį puslapį ir perskaityti:

„Vieną vakarą Elena jį paklausė:

Kas čia?

Voljeras.

Voljeras?

Taip.

O kam jis?

Ervė Žonkūras tebesistebeilijo į piešinius.

Nagi prileidi jį pilną paukščių, tiek, kiek tik gali, o paskui, vieną dieną, kai tau staiga kažkas pradžiugina širdį, plačiai atlapoji jo vartus ir žiūri, kaip jie skrenda" (p. 64).

Kiekvienas sakinys ir žodis išties išgrakštinti ir net atsitiktinai paimti skamba it lengvi pienės pūkeliai, žinoma, jeigu jie iš tikro skamba.

Siužetas čia bereikšmis, viską uždengia stilius, kažką panašaus mėgstantiems – nuostabus vakaras, estetinė arbatėlė, o ieškantiems intelekto požymių arba tiesiog pasiskaitymo, juolab nusipirkusiems kelionei traukiniu – katastrofa. Tiesa, savitą ir švelnų grakštumą tekstas įgauna dėl savo konstrukcijos, čia ir slypi didelė paslapties dalis. Kol knygos poskyrėliai matomi taip, kaip juos išskaidė autorius – kaip mažos teksto skaidulėlės, kyla lengvas neišbaigtumo, nepasakymo iki galo, paslapties potyris – lygiai kaip rytietiškose akvarelėse paliekamas „tuščias tuštumos" plotas. Jei skaitytume pastraipą po pastraipos, neatskirtai, kaip paprastai rašoma, tekstas virstų pasibaisėtina banalybe.

Ką gi – literatūroje reikia mokėti žaisti, už tai ir mokama.

*Andrius Jaras*

**Vaižgantas. *Laiškai Klimams.* – V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos inst., 1998. – 456 p.**

Literatūrologai bei istorikai sulaukė įdomaus ir vertingo leidinio – Vaižganto laiškų Klimų ir Lesauskių šeimoms. Su jomis Vaižgantą siejo giminystė (už Vasario 16-osios akto signataro ir diplomato Petro Klimo bei karininko Prano Lesauskio buvo ištekėjusios Vaižganto sesers Severijos dukterys Bronė ir Barbora), artimos visuomeninės pažiūros, nuoširdus rūpestis Lietuvos reikalais.

Kaip šie laiškai susiklostė į knygą, kodėl jos antraštėje figūruoja tik vieno adresato – Klimo – pavardė, išdėstyta pratarmėje bei Petro Klimo jaunesniojo žodyje „Tėvo išsaugoti laiškai". O apie knygos vertę galima spėti iš tokių faktų: ją sudaro 399 laiškai; pirmojo laiško data 1918. VI. 29, paskutiniojo – 1933. IV. 11, o tai yra intensyviausias Juozo Tumo-Vaižganto veiklos laikotarpis. Be to, epistolinis žanras teikia galimybių pažinti adresato ir adresanto interesus, pažiūras, tarpusavio santykius, o šiuo atveju – ir visuomeninį, kultūrinį, literatūrinį besikuriančios Lietuvos gyvenimą, apčiuopti politinių įvykių gijas. Kaip sakyta, tai Vaižganto laiškai, ir jie, kaip ir visa, kas gimė iš jo plunksnos, teikia ir begalinį estetinį malonumą. Iš jų, beje, galima mokytis ir laiškų rašymo meno – neužgožti adresato savo problemomis, nesidėti kitokiu, bet atvirai ir nuoširdžiai dalytis mintimis, domėtis asmens, su kuriuo susirašinėji, problemomis, atsiliepti į jas. Skaitant Vaižganto laiškus kartais gali jausti, ką vienas ar kitas asmuo jam buvo rašęs, kokius faktus ar nuotaikas perteikęs. Viename laiške Vaižgantas netgi apibrėžia šį žanrą („Epistola toli gražu nėra raštas apie virtuvę, šeimą, jos ligas ar statomus namus [...]. O mokslo ar dar ko žmonės nestygsta nepasakę, ką jie apie šį tą yra sugalvoję, ką nauja patyrę", p. 306) ir toliau nusako privataus susirašinėjimo turinį bei vertę: „[...] moksliniai ir politiniai „pratrūkimai" tiek pajdomina korespondenciją, tiek aukštai ją pakelia, o *scripta manent** ir turi būti kai kada ir kai kieno panaudoti [...]; [...] privatinis laiškas gali nusverti daugiau, neg ištisa aplaižyta disertacija".

Vaižganto „pratrūkimai" susiję su Lietuvos politiniu ir visuomeniniu gyvenimu, Vilniaus krašto aktualijomis, kai kuriomis asmenybėmis, su paties Vaižganto interesais ir jo literatūrine, kultūrine bei konfesine veikla. Ekonomikos, mokslo, visuomeninio bei kultūrinio gyvenimo apžvalga sudaro viso 276 laiško esmę. Iš politinių figūrų rašytojas dažniausiai mini du asmenis – Augustiną Voldemarą ir Antaną Smetoną. Stebėdamas Voldemaro pastangas patekti į vyriausybę ar bent Seimą 1926 metais, jo ketinimus šalininkams remiant tapti autoritarinės orientacijos prezidentu (p. 126), ironiškai reziumuoja tokios karjeros galą ir jos fone – neadekvačias ambicijas: „Lūžo ir nabagas premieras. Bet kurį medį, sako, graužianti savo kirmytė; graužė ir jį. Ir teko nuo jo amputuoti iždas, amputuoti roletė su Šiškinu, amputuoti vilkų broliją, likusį kamieną persodinti į universitetą [...]" (p. 225). Dar po trejų metų rašytame laiške jau be jokios ironijos rašo kietus, tiksliai Voldemarą chrakterizuojančius žodžius: „Tai antipodas ramaus darbininko. Tai blogas Lietuvos genijus, egoistas ir ža-

* Raštai išlieka (*lot.*).

VAIŽGANTAS

LAIŠKAI KLIMAMS

Dail. Saulius Chlebinskas

dintojas labai žemų jaunimo instinktų. [...] gali būti jis gabus, bet netaurus ir pozityviai nieko nenuveikęs veikėjas" (p. 294).

Ši citata tiksliai atspindi, kokiais kriterijais Vaižgantas matavo žmogaus vertę. Juos išreiškia formulė „pozityvi veikla". Arba tokios veiklos tikimybė. Dėl to rašytojas negailėjo laiko ir naudojosi savo ryšiais, gelbėdamas nuo karo lauko teismo suklaidintus studentėlius, 1929-aisiais padėjusius socialdemokratams sukelti sąmyšį ir bandant užimti valdžią, traukė iš kalėjimo „šnipą lenkiuką", nes šis – „gražiai pramokęs lietuviškai, gabiai verčia į lenkų kalbą", protegavo kiekvieną, paprašiusį rekomendacijos, turėdamas vilties, kad gal žmogus tikrai gali ir nori dirbti (nors atsakomybės už nieką nesiėmė). Dėl tokio savo pažinčių ir savo vardo panaudojimo buvo įvairiai vadinamas, švelniau ar pikčiau ironizuojamas, tuos sau priskiriamus epitetus žinojo, juos citavo laiškuose („Aš esu – „humanitarų sąžinė", taip prof. Krėvė yra pasakęs" (p. 299); „kas jau perėjo per kun. Tumą ir Prezidentą, tas jau – отъявленная сволочь. O kas gi svoločius užtars? " (p. 379); ir žaviai suaimanuoja: „Koks fatum mane veda į visus Lietuvos „skandalus", anot kun. Bikino" (p. 141).

*Fatum* ne tik vedė į skandalus, jis grūdo Vaižgantą tarp partijų girnų, nekreipdamas dėmesio į jo ne kartą manifestuotą laisvę nuo bet kokios priklausomybės, simpatijų etc. kuriai nors iš jų. Net už tautininkus, su kurių veikla šiaip jau buvo susijęs, ypač Tautos Pažangos partijos kūrimo pradžioje, sakė neguldąs galvos. Bet jo publikacijose ir visuomeninėje veikloje tos simpatijos jautėsi, kaip jautėsi, kad jų stinga krikščionims demokratams, kuriuos aukštai kotiravo Bažnyčia. Vaižganto kultūriniai interesai, ypatingas domėjimasis teatru, darbas universitete, žymių dainininkių solisčių dalyvavimas jo atnašaujamose šv. Mišiose, – visa tai taip pat kenkė tradiciniam kunigo įvaizdžiui ir tapo oficialiu argumentu „drausminant" nepatogųjį kunigą, nesuteikiant jam aukštesnio konfesinio laipsnio: „Nuncijus sukaupė Amadorio, kun. Kuraičio, Mieleškos, bobų atestacijas, ir aš gavau dusyk aiškintis Metropolitui dėl solisčių ir teatro! Nepasidaviau, prikalbėjau drąsos žodžių, bet kenčiau... [...] Arkivyskupo N 3954 man įrašė: „pravartu būtų pasvarstyti, ar Tamstos pasirinktoji literatūros dėstytojo profesija gali būti suderinta su kunigo pareigomis" (p. 208). Tai skaudino Vaižgantą, ir ši nuoskauda kartais prasiveržd avo šiaip jau optimizmu bei ironija nuskaidrintuose laiškuose. Savo 60-ies metų jubiliejaus dienomis rašo dukterėčiai Bronei: „Sveikinimų gavau 394. [...] Nepasveikino tik savas ir mylimas Arkivyskupas, V. Staugaitis ir Reinys. Be to, kr.-dem. Ir soc.-dem. partijos" (p. 250). Gyvenimo pabaigoje, atšventęs 40-ies metų kunigystės jubiliejų ir vis silpstant sveikatai („Laiškus jums parašau labai sunkiai ir paskui gaunu pusę dienos ilsėtis"), guodžiasi niekaip nesulaukiąs priklausančių lengvatų („Laikyti Mišias privačiai pavelijimo dar nesu gavęs iš Vatikano. Sako, Šventųjų Metų rengimas sukliudęs. O gal politika. Negavęs, jaučiaus dar sykį ark. Bartolonio pažemintas", p. 422).

Atrodo, daugiausia šviesių emocijų Vaižgantui turėjo teikti dėstytojavimas universitete, rašymas ir darbas įvairiose organizacijose. Kiekvienoje srityje jis rasdavo erdvę savo sugebėjimams realizuoti, todėl dirbo nesidairydamas, kaip kiti tą jo darbą vertina, savaip atsikirsdamas į papeikimus („Pabaigoje pakels mane docentu už literatūros kursą, kurs, anot prof. Aleknos, esąs dalis „Pragiedrulių" ir nieko bendra neturįs su mokslu. Aš sakau – bet tik klausytojai gautų vaizdą ir žinių, o kokia forma bus tai jiems paduota, tai autorinis dalykas", p. 21). Pakako Vaižgantui kriticizmo ir savo, kaip literatūros istoriko, ir daugumos literatų palikimo atžvilgiu, bet jis buvo kultūros ideologas, siekė formuoti intelektualios, tautinę savimonę, tautinę kultūrą puoselėjančios tautos įvaizdį. Dėl to rinko, publikavo spaudoje, o vėliau – savo Raštuose literatūrinį palikimą, rašytojų biografinius duomenis, rūpinosi jų rankraščių, bibliotekų išsaugojimu, negailėjo laiko jubiliejiniams straipsniams, o mirus raštijai nusipelniusiam žmogui, palydėdavo jį kuo išsamesniu nekrologu. Pasak paties Vaižganto, „Iš viso to priverstiniojo darbo susidarė labai didelis lietuvių literatūros tik draudžiamojo laiko kursas. Apseilėjau apie 70 rašytojų vien šio laikotarpio. Regi, kokie mes turtingi rašytojų! Gaila, kad neesame tiek turtingi ir raštų..." (p. 107).

Eidamas 60-uosius, užsibrėžia išleisti dešimtį knygų. Tiesa, jau anksčiau parašytų, bet jas dar reikia parengti, suredaguoti. 1933-iaisiais, minėdamas savo kunigystės 40-metį, vėl rūpinasi įprasminti sukaktį naujais leidiniais. Tad dėmesio, pripažinimo stoką kompensavo dirbdamas tai, ką jautė galįs padaryti, ką padaryti jautė pareigą.

Laiškuose atsiskleidžia Vaižganto prioritetai apskritai. Rūpestingai tvarkantis giminaičių sąskaitas bankuose, dukterėčių kraičius, vargingesnių jaunuolių mokymosi finansavimus („Aš labdarybei atiduodu griežtai visa, kas man lieka [...]"), Petro Klimo vilos Kaune statybos reikalus, pats sau jis kaupė ne grynai materialias, o meno vertybes („[...] gyvenau, pats žinai, labai kukliai, tik vienų „abrozdelių" turiu už 5–6 tūkstančius ir dvejeto tūkstančių tomų biblioteką"; p. 374). Paveikslai ir knygos

užpildė tą jo buities dalį, kuri likdavo nuo pastoracinio darbo ir visuomeninės veiklos.

Tradicinį Vaižganto – deimančiukų ieškotojo – įvaizdį papildo jo įžvalga apie žmogaus tobulėjimo sąlygas ir gyvenimo kokybės išraišką. Tai etinis imperatyvas, suformuluotas pasiekus brandaus amžiaus, giliai krikščioniškas ir žmogiškas, tinkantis visiems ir visais laikais. Jame – visas Vaižgantas, angažuotas tautai, artimui ir mažiausiai besirūpinantis savo ego: „Pradėjau rekolekcijas. Šiandien kalbėjau apie gyvenimo tikslą **tobulėti** [paryškinta J. T.-V.]. Kai pastudijavau, įdomu. Pasirodo, kad dora, sąžinė, tėvynės meilė, jei žmogus nebūtų atsakingas už savo darbus, pavirstų niekais, ir negalėtumei sudaryti nei šeimos, nei visuomenės, nei valstybės" (p. 355).

Dažną Vaižganto laišką skaitant neapleidžia jausmas, kad tai – literatūros kūrinys: vaizdelis, mini novelytė (šunelio Kauko nekrologas, paskutinysis rinkinio laiškas, adresuotas vaikaičiams Eglutei ir Petriukui), draugiškas šaržas, parašytas išties mūzos palytėta plunksna. Ironiją, autoironiją sustiprina šnekamajai kalbai būdingi ekspresyvūs palyginimai, retorinės figūros („... paskutiniu laiku aš toks jaunas, kad net svietas praeidamas nusispjauna, sakydamas: nugi ar bepradės tas senis senti?"; p. 257), paradoksalios sentencijos („[...] moteriškos gyvenimo būdas – tai benzino sproginėjimas motore"; p. 173), svetimžodžiai, tarmybės. Nuotaikų kaita – nuo kalambūrais prisodrinto teksto iki melancholijos ir rezignacijos, laiškų turinys – nuo skaičių, sąmatų, ligų anamnezių ir gydymosi komentarų iki intymaus dvasinio atsivėrimo – liudija natūralius rašytojo santykius su giminaičiais, jo apskritai atvirą, tiesų būdą ir sangviniška temperamentą. Vaižganto biografams bus ypač reikšmingi 68-as, 104-as, 233-ias laiškas. Čia užfiksuoti patys autentiškiausi faktai apie priežastis, nukreipusias J. Tumą į kunigystės kelią, jo požiūrį į tikėjimą, krikščionišką moralę bei religijos reikšmę asmenybės raidai, savo paties santykį su Dievu, filosofijos poveikį žmogaus vidinio gyvenimo skleidimuisi. Mėgstančiam lyginti socialinius reiškinius galbūt pravers ir buhalterinio pobūdžio ataskaitos. Taigi prisimenant anksčiau cituotus rašytojo samprotavimus apie epistolinį žanrą, tenka pripažinti jį buvus teisų: privati korespondencija tapo asmens bei netrumpų nepriklausomos Lietuvos dešimtmečių liudininke ir gija, jungiančia mus su praeitimi.

*Laima Arnatkevičiūtė*

Dail. Elona Marija Ložytė

**Gaškaitė N. *Pasipriešinimo istorija: 1944–1953 metai.* – V.: Aidai, 1997. – 320 p. – 10 000 egz.**

„Tarp kitko, leisime sau pažymėti, kad „istorizmą" kūrė ir išpažino visų pirma mąstytojai, priklausę tautoms, kurioms istorija niekada nebuvo nuolatinis siaubas. Galbūt tie istorikai būtų buvę kitokios pažiūros, jei būtų priklausę tautoms, paženklintoms „istorijos fatališkumo". Šiaip ar taip, norėtųsi patirti, ar lengva širdimi priimtų teoriją, pagal kurią visa, kas vyksta, yra „gera" kaip tik todėl, kad tai įvyko, Baltijos, Balkanų šalių ar kolonijų mąstytojai."*

Taip svarstė vienas iškiliausių amžiaus religijotyrininkų dar 1945–1947 m., rašydamas knygą „Amžinojo sugrįžimo mitas", kurioje galima aptikti daug sąšaukų su mūsų pokario metų pasipriešinimo istorija. Tuo laiku lietuvių išminčiams nebuvo laiko ir sąlygų giliau apmąstyti besiklostančius dalykus, nes, užgriuvus okupacijai, reikėjo rinktis: atmesti prievartą kaip istorijos (anot Hegelio, Dievo Dvasios lemtą) neišvengiamybę, kuriai priešintis beprasmiška, arba – gėdingai prisitaikyti, išsaugant savo ir tautos egzistenciją. Maža to, prisitaikymas grėsė laipsnišku susitaikymu su prievartos diktuojamomis sąlygomis, išsižadant daugelio kartų kurtos valstybės, gyvenimo būdo, tradicijų, kalbos, tikėjimo ir kitų žmonėms bendrų teisių bei laisvių. Būta ir patrauklaus kolaboranto kelio – identifikuotis su priešu ir padėti jam įgyvendinti sumanytas fizinio ir dvasinio pavergimo idėjas.

Išdrįsę priešintis, pasiskelbė laisvi ir kartu atsistojo ant to paties laiptelio su tironu: jie metė iššūkį „istorinei būtinybei". Nes, pasak Eliades, yra du keliai: „1) priešintis istorijai, kurią vykdo menkutė mažuma (šiuo atveju jis yra laisvas rinktis savižudybę arba tremtį); 2) pasislėpti žemesnėje nežmogiškoje būtyje arba gelbėtis bėgant" (kaip padarė mūsų išeivija).

Pasipriešinę tapo laisvi ir išplėšė galimybę „kurdami save, kurti istoriją". O kūryba – ne tik iššūkis nebūčiai, bet ir rizika, kuri ne visada vainikuojama pergale. Be to, istorija niekada neturi pabaigos, todėl net pralaimėjimo atveju ji neišnyksta. Taip atsitiko ir su Lietuvos pokario metų pasipriešinimu. Vien ištaisant 1940 m. Lietuvos Vyriausybės klaidas ir pasauliui įrodant, kad lietuvių tauta ne avinų kaimenė, buvo verta aukotis. Be to, okupacija buvo ne tik atmesta, jai pasipriešinta visomis tautos galiomis. Kartu rezistencija įrodė ir dvejotinas demokratinių kraštų vertybes, išdavystę ir veidmainystę, nesilaikymą garbingai duoto žodžio, pasirašytų tarptautinių teisinių dokumen-

* Eliade M. *Amžinojo sugrįžimo mitas.* – V.: Mintis, 1986. – P. 138.

tų, įsipareigojimų (Charta 1941).

Didvyriškas pasipriešinimas tapo uždelsto veikimo bomba po okupacijos pamatu – kelrodžiu ateičiai. Jo pavyzdys tarsi genetiškai užprogramavo augančią kartą – tęsti nebaigtą kovą ir išsivaduoti. Prievartos ir naikinimo sistema gimdė sau priešus: kiekvienas žuvęs ar nukankintas partizanas, politinis kalinys ar tremtinys geometrine progresija daugino okupacijos duobkasius. Daugelis tų, kuriems į mišką išeiti buvo anksti, buvo įsipareigoję ateičiai – būsimam išsivadavimui, nes jie patyrė ir įsisąmonino okupacijos ženklus.

O kas būtų atsitikę su mūsų istorija, ką rašytume į pokario metų puslapius, jei nebūtų priešintasi? Kaip pasiaiškintume vaikams ir vaikaičiams, – kas per tauta gyveno prie Baltijos ir Nemuno, jeigu ji okupantus sutiko su gėlėmis ir laisvanoriškai vykdė jų užmačias, taip lengvai atsisakė kalbos, tikėjimo, valstybės, garbės ir orumo, pagrindinių žmogaus teisių bei laisvių? Bestuburių tauta, arba jos ten apskritai jau nebuvo. Nemanau, kad savo gėdą išpirktume guzevičių, sniečkų, šumauskų ar stribų prisiminimais, LKP ataskaitomis Kremliui.

Ginčytina tezė, kad „ginkluotas pasipriešinimas buvo pralaimėtas". Jis buvo palaužtas. Kaip galima vadinti pralaimėjimu, jeigu jis turėjo tęsinį ir idėja buvo apvainikuota pergale, pakilus antrajai išsivadavimo bangai, tarsi atsarginei fronto linijai – Sąjūdžiui.

Tie, kurie pasirinko bėgimą ar susitaikymą, išlošė sotesnį ir patogesnį gyvenimo tarpsnį. O tie, kurie vietoje nelaisvės pančių pasirinko kovą, gal net panašią į savižudybę (tačiau jie šitaip nemanė, nes apsisprendimui turėjo pamatą – didžiųjų valstybių vadų pasirašytą Chartą), jie ne tik pratęsė valstybės buvimą okupacijoje, bet ir tapo pamatu ateičiai. Savo gyvybėmis užstodami mirties grėsmę Tėvynei ir jos Laisvei, jie nemirė, bet tapo istorija, o susitaikiusieji pamažu ištirpsta amžinybėje.

Apmaudu tik viena, kad šitoks neregėtas tautos žygis iki šiol buvo iškreiptai interpretuojamas, galop mėgintas supūdyti šmeižto ir užmaršties šiukšlynuose. Ir tik septintaisiais metais po Nepriklausomybės atgavimo sulaukėme pirmosios „Pasipriešinimo istorijos: 1944–1953 metai", parašytos autorės, įžvalgiai pajautusios to meto visuomenės nuotaikas, darbščios ir gabios Genocido archyvų tyrinėtojos Nijolės Gaškaitės. Ji, pervertusi kalnus kagėbistų sukurptų bylų, agentų pranešimų ir strateginių smogikų planų, turėdama turtingą asmeninę patirtį, lapas po lapo iš suraizgyto to meto įvykių kamuolio, chaotiškos pokario vizijos atkūrė sunkiai įsivaizduojamus dalykus – organizuotą viso Lietuvos pasipriešinimo struktūrą. Pasirodo, būta ne stichiškos, gaivališkos kovos, tam tikrų visuomenės sluoksnių ar grupių, o okupuotos valstybės politinio ir ginkluoto pasipriešinimo, išsivadavimo kovos. Ne dėl knygos lapų pamarginimo įdėtas apygardų, rinktinių vardais išmargintas žemėlapis, liudijantis apie nusidriekusį per visą valstybę, nuošaliausius jos užkampius, vientisą pasipriešinimo frontą. Iki šiol net mūsų istorikai težinojo kai kuriuos pasipriešinimo momentus, vieno kito partizanų vado slapyvardį ar pavardę, o susipažinus su šia knyga net aršiausiam kolaborantui vargu ar atsiriš liežuvis, kaip vienam pokario metų rašytojui, nuolat kartojusiam: „...pasišaudė bernai pakrūmėmis, ir visa klasių kova".

Knygos autorė šiurpią tų metų istoriją pasakoja santūriai, išvengdama mitologizavimo, vienų smerkimo, o kitų aukštinimo ar suromantinimo. Ji kaip rūpestinga gidė veda per kraujuojančius pokario pragaro vartus vengdama skaitytoją gąsdinti ar gluminti, nuolat atsigręžia į jo reakciją ir paklausia – o kokia jūsų nuomonė? Nors ir turėdama aiškią poziciją įvykių atžvilgiu, autorė palieka erdvės savarankiškam mąstymui ir vertinimui.

„Pasipriešinimo istorija: 1944–1953 metai" – ne įprastinis, akademiškas leidinys, parašytas pagal nusistovėjusias formas ir mokslo reikalavimus. Galima ją pavadinti preliudija į pokario metų istoriją, įvadu pradžiamoksliams, užsieniečiams ar net mūsų piliečiams, uoliai tarnavusiems priešiškoms šaliai jėgoms ir nenorėjusiems net išgirsti rezistento vardo. Net šį bei tą žinantiems daugiau šį vadovėlį skaityti įdomu, nes atsiverčia paslėpta, iki šiol nematyta tų metų gyvenimo pusė, be kurios ir tavo paties biografija nebūtų pilnavertė. Knyga parašyta negailestingai reikliai ir santūriai, autorės nesuviliojo legendomis tapusių įvykių gausa, fantastiškiausi kovų epizodai, neregėto didvyriškumo pavyzdžiai – atrinktos tik aisbergo viršūnės, apimančios kone visus pasipriešinimo aspektus: nuo pakelto ginklo iki subtilios poeto plunksnos smaigalio, meilės ir neapykantos, aukojimosi ir žvėriškumo, gal dėl to ji tokia dinamiška, įvairi, lengvai skaitoma ir suprantama, kaip dokumentinis esė ar romanas. Išlikusių dokumentų, nuotraukų, programų pagalba atkurta dar tebekraujuojanti, nespėjusi nutolti pasipriešinimo kova. Ji savita ir nepakartojama, rašoma šimtų tūkstančių tremtim, kalėjimais, nukankintų ir žuvusių gyvybėmis. Ir, ko gero, nėra pasaulyje vadovėlio, kuris nurodytų, kaip reikia rašyti tokią istoriją. Užtat knyga yra originali ir savita, nesilaikanti trafaretų bei kanonų.

Apie šį laikotarpį tikriausiai rašys dar daug kas, gal ir labiau argumentuotų, giliau apmąstytų, visapusiškesnių ir labiau pasvertų istorijos vadovėlių ar istorijos apybraižų, sukurs meno kūrinių, remdamiesi tų metų įvykiais, tačiau ši knyga visada turės vieną privalumą – ji parašyta ne tik iš archyvuose dūlėjančių tautos kančių ir genocido metraščių, bet ir iš gyvų likusių kovos dalyvių bei liudytojų lūpų. Juo labiau kad ir pačios autorės širdies balsas gyvai jungiasi su adekvačių to meto išgyvenimų dvasia, giliai suvokiant pasipriešinimo idėjos esmę.

Niekaip nesuprantu, kaip gali kilti dvejonė – ar pasaulis supras mus, jeigu mes taip su meile kalbame apie nacionalinius didvyrius, „fanatiškai" gynusius savo tėvynę. Ar tuo mes nepažeminame kitų tautų didvyriškumo? Girdi, šiuolaikinis pasaulis visiškai kitaip

suvokia šiuos reiškinius ir reikia rašyti taip, kaip jis sugeba suvokti. Tai pernelyg nuo šaknų atplyšęs, susigalvotas kriterijus. Argi gali kas mokyti ar diktuoti, kaip žmogus turi mylėti moterį, motiną, tėvynę, laisvę ar priešintis vergijai? O kas tas pasaulis? Kosmopolitinių nuostatų žmonės? Jų tik mažuma, pasaulį sudaro tautos ir jų pamatu gimusios valstybės. Kiekvienas planetos gyventojas, save laikąs kokios nors tautos, genties ar valstybės atstovu, supras mus be jokių paaiškinimų. Supras ir kosmopolitai, nors ir šaipysis, manydami, kad tėvynės meilė šiais laikais yra anachronizmas, kaip ir meilė artimui, šeimai, tėvynės praeičiai ar dabarčiai. Visos pasaulio tautos gyvena panašiomis nuostatomis ir brandina dvasioje tas pačias vertybes. O bet kokiam prieraišumui, gilesnei meilei, tikėjimui visada galima primesti neobjektyvumą ar fanatizmo ženklą. Sunku nubrėžti tikslią ribą tarp žmogaus patrioto, dorai dirbančio ir gyvenančio, mylinčio savo krašto žmones ir bet kurią minutę pasiruošusio apginti Tėvynės – visų jos piliečių – laisvę ir teises, ir to žmogaus, kurį imama vadinti „nacionalistu-fanatiku".

*Eugenijus Ignatavičius*

***Žiemos karas ir Lietuva.* Dokumentų rinkinys // *Talvisota ja Liettua.* Dokumenttien kokoelma // *Winter War and Lithuania.* Collection of Documents / Sudarė Audronė Janužytė. – V.: VPU leidykla, 1997. – 135 p. – 400 egz.**

1997 m. Pernai gruodžio 6 dieną suomių tauta pažymėjo savo nepriklausomybės 80-metį. Ta proga išleistas dokumentų rinkinys apie Žiemos karą, vykusį tarp suomių ir sovietų 1939 m. lapkričio 30 d. – 1940 m. kovo 12 d. Lietuvos istorikai suomių ir sovietų karo nėra plačiau tyrinėję, dėl to šis dokumentų rinkinys papildo lietuvių istoriografiją ir suteikia galimybę analizuoti Žiemos karą per to meto Lietuvos piliečių 1939–1940 m. rašytus laiškus Suo-

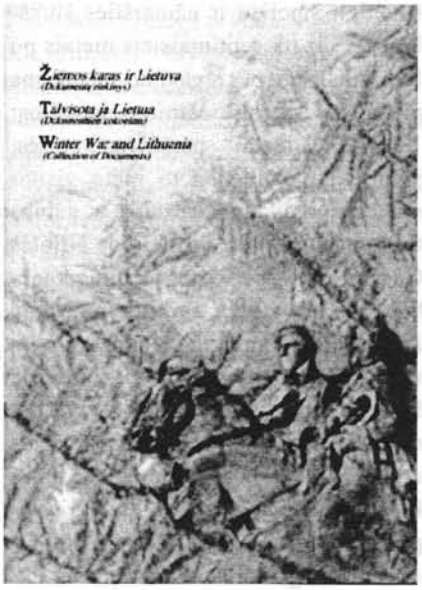


Dail. Rima Kazlauskaitė

mijos konsului Lietuvoje Vaino Aarnio, atsiliepiant į Suomijos ir Sovietų Sąjungos karą (dabar šie laiškai saugomi Joensuu apskrities archyve kartu su kita Suomijos Užsienio reikalų ministerijos tarpukario Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje veikusių pasiuntinybių korespondencija). Rinkinio dokumentų kopijos publikuojamos originalo kalba. Dokumentai suskirstyti į tris grupes. Pirmą grupę sudaro Žiemos kare dalyvavusių lietuvių savanorių dokumentai. Antroje grupėje pateikti dokumentai apie lietuvių ir lenkų pabėgėlių prašymus priimti savanoriais į Suomijos ginkluotąsias pajėgas, taip pat Lietuvos gyventojų piniginės perlaidos ir laiškai, kuriuose reiškiama moralinė bei materialinė parama suomių tautai. Trečios grupės dokumentai atspindi Lietuvos vyriausybės poziciją. Dokumentai, rašyti suomių, lenkų ir anglų kalbomis, išversti į lietuvių kalbą ir pateikti penktame skyriuje. Dokumentų sąrašas ir jų saugojimo vieta pateikti šeštame skyriuje.

Knygos sudarytoja Audronė Janužytė sąlyginai laužo nusistovėjusią lietuvių istorikų tradiciją tyrinėti ir atskleisti oficialiąją Lietuvos politiką kaip lietuvių tautos istoriją. Pateikdama šiuos dokumentus, ji atskleidžia ne tik Lietuvos politikų, bet ir Lietuvos piliečių pozicijas bei laikysenas Žiemos karo metu, kurios viena su kita nesutapo.

Knygos įvade analizuojama geopolitinė Baltijos valstybių padėtis ir iš to išplaukianti tarpukario Baltijos valstybių užsienio politika. Žlugus pastangoms sukurti Europoje kolektyvinio saugumo sistemą, SSRS ir Vokietijai pasidalijus Europą į įtakos zonas bei SSRS privertus Lietuvą, Latviją ir Estiją pasirašyti su ja savitarpio pagalbos sutartis, ypač sudėtingoje ir pavojingoje geopolitinėje padėtyje atsidūrė Baltijos valstybės. Lietuva, Latvija ir Estija nustojo būti neutralios valstybės ir pateko į SSRS protektoratą. 1939 m. lapkričio pabaigoje Raudonajai armijai pradėjus intervenciją Suomijoje, Baltijos valstybių vyriausybės atsidūrė keblioje padėtyje. Tai akivaizdžiai buvo matyti Tautų Sąjungai svarstant Suomijos skundą prieš Sovietų Sąjungą. Lietuvos vyriausybė, įžvelgdama tiesioginį pavojų Lietuvos nepriklausomybei, patarė lietuvių delegacijai Tautų Sąjungoje neginti ir neremti Suomijos. 1939 m. gruodžio 14 d. Tautų Sąjungos asamblėjos posėdyje, balsuojant už SSRS pašalinimą iš Tautų Sąjungos, 31 narys balsavo „už" ir 10 „susilaikė" (iš jų Švedija, Norvegija, Danija, Bulgarija, Šveicarija, Meksika, Kinija ir trys Baltijos valstybės). Suomijai toks Baltijos valstybių sprendimas nebuvo netikėtas. Ji ir tikėjosi, kad, svarstant jos skundą, Baltijos valstybės turės laikytis neutraliai, tik bijojo, kad Lietuva, Latvija ir Estija nebalsuotų „prieš". Ironiškai vertindamas Baltijos valstybių poziciją, kuluaruose Suomijos atstovas Tautų Sąjungoje Rudolfas Holstis karčiai juokavo: pusryčiams rusai sudorojo Estiją, pietums – Latviją su Lietuva, o dabar ieško deserto Suomijoje. Sovietų Sąjungos reakcija į Lietuvos sprendimą buvo santūri, tačiau jie tikėjosi kitokio sprendimo. Lietuvos vyriausybė elgėsi atsargiai. Nenorėdama aštrinti santykių su Maskva, ji patarė laikraščių ir žurnalų redaktoriams nerašyti apie lietuvių simpatijas už nepriklausomybę kovojantiems suomiams. Nepaisant spaudos atsargumo ir politikų reikalavimų neremti suomių kovos prieš so-

vietus, Lietuvos piliečiai nepritarė Lietuvos vyriausybės demonstruojamam nešališkumui. Suomijos užpuolimą jie vertino kaip agresiją ir, nebūdami abejingi suomių kovai už valstybingumo išsaugojimą, siūlė paramą. Remiantis knygoje pateiktais dokumentais Lietuvos valstybės piliečių Suomijai suteiktą paramą galima laikyti trejopa:

1. Savanorių karių parama. Yra pateikta statistinė medžiaga apie užsieniečių savanorių dalyvavimą Žiemos kare. 1940 m. kovo 13 d. Suomijos kariuomenėje kartu su suomiais kovojo 11 663 užsieniečiai (iš Švedijos – 8680, Danijos – 1010, Norvegijos – 695, 372 suomiai iš JAV, Vengrijos piliečių – 346, Estijos – 56, Belgijos – 51, Vokietijos – 18, Anglijos – 13, Lenkijos – 6, Latvijos – 4, Lietuvos – 2 ir t. t.). Iš Lietuvos Žiemos kare dalyvavo Mykolas Mikalūnas ir Georgas Erikas Žukas. Knygos įvade galima rasti žinių apie dar vieną Lietuvai nežinomą Žiemos kare dalyvavusį lietuvį – Alaną Abraitį. Knygoje yra pateikti kitų lietuvių laiškai, kuriuose prašė priimti juos savanoriais į Suomijos kariuomenę. Lietuvių pasiryžimas kovoti ir ginti Suomijos nepriklausomybę geriausiai išreikštas 21 metų mokytojo Algirdo Bielinio 1940 m. sausio 8 d. laiške: *...aš [...] džiaugiuosi Suomių Tautos pasiryžimu ginti savo Nepriklausomybę, nes toji tauta, kuri negina savo laisvės, neverta gyventi.* Kodėl visi parašiusieji nebuvo priimti į Suomijos kariuomenę, knygos sudarytoja nepasako, nes archyve radusi tik kelias Vaino Aarnio atsakymų kopijas į jų laiškus. Jiems dėkojama ir prašoma laukti tolesnės informacijos. Audronė Janužytė, lygindama užsienio savanorių dalyvavimą 1936–1939 m. Ispanijos įvykiuose ir Žiemos kare, parodo, kad Ispanijoje dalyvavo daugiau kaip keliasdešimt tūkstančių savanorių, tarp jų daugiau kaip 115 lietuvių ar buvusių Lietuvos piliečių (iš jų 50 žuvo arba dingo be žinios). Ji daro prielaidą, kad menką lietuvių dalyvavimą Žiemos kare lėmė tarptautinės aplinkybės (Skandinavijos valstybių neutralitetas, 1935 m. SSRS ir Prancūzijos savitarpio pagalbos sutartis, 1939 m. Sovietų Sąjungos ir Vokietijos sutartys, 1939 m. Baltijos valstybių ir SSRS savitarpio pagalbos bei prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas), taip pat atšiauri Suomijos gamta, ypač šalta ir speiguota 1939–1940 m. žiema, o gal ir tai, kad karas truko tik truputį daugiau negu 3 mėnesius.

2. Finansinė parama. Iš dokumentų matoma, kad kai kurie lietuviai, palaikydami suomių kovą, rinko ir siuntė pinigus kaip materialinę paspirtį suomių tautai. Ypač jaudinantis dokumentas yra 1940 m. kovo 1 d. Tauragės valstybinės gimnazijos VII klasės mokinių laiškas, kuriame apgailestaujama: *Jūs patys žinote, maloni Suomijos atstovybe, dėl kokių priežasčių mūsų lietuvių tauta negali jums, t. y. Suomijai, pareikšti gilesnės užuojautos bei paramos.* Mokiniai prašo priimti jų surinktus 20 litų ir 80 centų kaip materialinę paramą ir viešai jiems nedėkoti (pabraukta), nes jie aukoja pinigus be gimnazijos vadovybės žinios. Pinigines perlaidas siuntė ir Petro Čepėno brolis kunigas Čepėnas iš Anykščių, Karvelis iš Kauno, kunigas A. Šatas iš Varėnos, A. Šukšta iš Raseinių apskrities.

3. Moralinė parama. Dokumentai rodo, kad jau karo pradžioje sukrėsti žmonės iš visų Lietuvos kampelių siuntė laiškus ir atvirukus, adresuotus Suomijos vyriausiajam kariuomenės vadui maršalui Mannerheimui: Kauno *Aušros* berniukų gimnazijos VIII klasės mokiniai, atsargos karininkas Bonifacas Ramanauskas ir Algirdas Gustaitis iš Kauno, žinoma suomių literatūros vertėja zarasietė Antonija Žagrakalienė, ukrainiečių grupelė iš Kauno ir kiti. Savo laiškuose ir atvirukuose jie teigė esą drauge su suomiais jų kovoje ir neprarandą vilties, jog jie nugalės. 1939 m. gruodžio 6 d. suomių literatūros vertėja Antonija Žagrakalienė rašė iš Zarasų: *šiandien suomių tauta dvidešimt antrą kartą švenčia savo nepriklausomo gyvenimo metinių sukaktuves. Tą iš esmės džiaugsmingą dieną norėtume ir mes pasiųsti suomių tautai savo širdingus pasveikinimus, bet drauge turime ir giliai užjausti dėl skaudžios nelaimės, paskutiniuoju laiku ištikusios Tamstų tautą, [...] reiškiame viltį, kad ryžtinga suomių tauta nugalės visas sunkenybes ir išlaikys savo kraštą laisvą ir nepriklausomą, ko mes iš visos širdies ir linkime.*

Galima pasidžiaugti šiuo išėjusiu dokumentų rinkiniu, nes skaitydami kartais šiuos naivius, nuoširdžius ir atvirus laiškus suvokiame, kad istoriją kuria ne tik politikai, bet ir žmonės, nedalyvaujantys politikoje. Tik, deja, kartais tai lieka istorikų neužfiksuota ir nugrimzta į užmarštį.

*Adelė Eimontaitė*

**Lietuvos sakralinės dailės katalogas. I tomas: Vilkaviškio vyskupija. 2-oji knyga: Vilkaviškio dekanatas. – V.: Gervelė, 1997. – 318 p. – 1000 egz.**

Dar sovietmečiu, UNESCO rekomendavus, Maskvai palaiminus, buvo užsimota greitai ir operatyviai išleisti Lietuvos kultūros paminklų sąvadą, apimantį už muziejų ribų esančias meno vertybes. Šiam darbui buvo numatytas penkerių metų laikotarpis, o jį atlikti pasodinti keli menotyrininkai bei studentai. Tik vėliau susivokta, kad tai toli gražu nebus tvarkingai sudarytų paminklinių pasų kompiliacija. Ši pirminė faktografija tiesiog dar nebuvo surinkta. Graži iniciatyva, susidūrusi su apverktina realybe, nusitęsė ilgiems dešimtmečiams. Jau ne viena buvusių dailėtyros studentų karta subrendo kaupdama ir tirdama faktografinę dailės vertybių medžiagą, o Lietuvos paminklų sąvado leidyba net neįpusėjo.

Taip lig šiol Lietuvos dailės istorija tarsi gervė nuo kupsto ant kupsto žingsniuoja per iškiliausius arba jau ištrauktus dienos šviesos architektūros ir dailės objektus, tačiau daug jų – išsibarsčiusių po Lietuvą, jos bažnyčias – slepia nežinomybės vandenys. Kol šios meno vertybės nėra įvestos į dailėtyros apyvartą, mokslas negalės tvirtai atsistoti ant kojų, o bet kokie apibendrinimai bus stipriai koreguotini.

Todėl malonu, kad 1996 m. išleistą Lietuvos sakralinės dailės katalogo I-ojo tomo 1-ąją knygą, skirtą Vilkaviškio vyskupijos Marijampolės dekanatui (Naujasis Židinys. – 1997. – Nr. 9/10. – P. 428–429), 1997-aisiais pasivijo antroji – Vilkaviškio dekanato vertybes pristatanti knyga (sudarytoja Teresė Jurkuvienė). Tęstinį leidinį rengia Kultūros ir meno institutas. Panašaus pobūdžio veikalus turi ne viena valstybė, o visada pirma mūsų spėjantys lenkai jau leidžia pakartotiną „Seria Nowa". Pastarojo leidinio struktūra gerokai skiriasi nuo „Lietuvos sakralinės dailės katalogo", kuriame pačios bažnyčios istorijai skiriama mažiau vietos, o joje esančios meno vertybės, priešingai, tyrinėtos daug išsamiau.

Lietuviškąjį katalogą dalijant į tomus bei knygas, logiškai pasirinktas bažnytinis skirstymas į vyskupijas bei dekanatus. Atskiros knygos struktūra paprasta ir kartu gerai apgalvota. Kiekvieno skyriaus pradžioje trumpai pateikiama architektūrologų parengta bažnyčios istorija, trumpas apibūdinimas, toliau – kiekvienam bažnyčioje rastam vertingam dailės kūriniui skiriamas didesnės ar mažesnės apimties straipsnis, papildytas fotoreprodukcija. Kataloge mažąją dalį tesudaro į paminklų sąrašus įtraukti objektai. Dauguma kitų bažnytinio meno kūrinių pirmą sykį buvo „apčiupinėti" ir įvertinti specialistų. Straipsniuose analizuojami ne vien išoriniai duomenys, argumentuotai nurodoma kūrinių atsiradimo vieta ir laikas. Ypač įdomūs straipsniai, papildyti rastomis istorinėmis žiniomis ar įžvalgiais tyrinėtojo komentarais.

Manau, kad vienas leidinio privalumų, „lengvinančių" knygos tekstą – išlaikytas kiekvieno autoriaus stilius atskiruose straipsniuose, nevienodinant ant aprašymų pagal enciklopedijų rašymo nuostatas. Gal nuo to nukenčia mažiau patyrusio dailėtyrininko vertinami kūriniai, tačiau gerokai išlošia analizuojami įžvalgaus specialisto. Tačiau tokio pobūdžio leidinyje derėtų vienodinti straipsnių pradžioje pateikiamų metrikų surašymo tvarką, nes net tos pačios rūšies dirbiniams skirtingai surašomos atlikimo technikos, įvairiai nurodomi matmenys ir pan.

Trikdo ir kai kurių fotoreprodukcijų dydžio neadekvatumas objektų vertei. Serijinės gamybos Norblino fabriko relikvijorius ar maskvietiškos kilmės XIX a. pabaigos kielikas Bartninkuose pristatomi puslapinėmis iliustracijomis, o Alvite esantis turtingos istorijos „Loreto Švč. Mergelės Marijos" paveikslas, dabintas XVII a. aptaisais, – vos įžiūrimas pusės puslapio reprodukcijoje. Beje, Vilkaviškio dekanato knygoje galime pasidžiaugti geresne nei pirmoje reprodukcijų spaudos kokybe.

Galima būtų išsakyti keletą priekaištų ir dėl gana skubotai sudaryto žodynėlio, kuriame trūksta kai kurių terminų (pvz., jeigu jame komentuojamas žodis *monstrancija*, nekliudytų paaiškinti ir tekste sutinkamo *rezervakulio*). Tačiau jau išleidus pirmą katalogo knygą, kurios žodynėlis turėjo panašių trūkumų, paaiškėjo, jog kad ir koks minimalus būtų šis priedas, knygoje jis labai reikalingas. Leidinys skirtas ne tik specialistams, o kol nėra išleistas dailės ar bažnytinių terminų žodynai, šie keli puslapiai lieka parankine priemone besidomintiems sakraline daile.

Vilkaviškio dekanatui skirta katalogo knyga papildyta asmenų rodykle, kurios buvo pasigesta pirmoje knygoje. Rodyklėje greta dailininkų, architektų ar fundatorių įtraukti ir šventųjų asmenvardžiai. Kaimynystė galbūt ginčytina, tačiau savaime šios nuorodos labai vertingos norint atsekti siužetų paplitimą ar tiesiog šventųjų populiarumą vyskupijose. Nurodant į Jėzaus Kristaus, Marijos ar Dievo Tėvo asmenvardžius, tikslinga būtų išskirti ir atskirus ikonografinius tipus.

Pabaigoje norėtųsi atkreipti dėmesį į nedidelį knygelių formatą, minkštus viršelius ir nespalvotas reprodukcijas. Nepaisant profesionaliai atlikto dailininko darbo, akivaizdus lėšų stygius nulėmė kukloką leidinio išvaizdą, neatitinkančią solidaus jo turinio. Tokio pobūdžio mokslinis informacinis leidinys tikrai negreitai bus leidžiamas pakartotinai, todėl jo rengėjams reikėtų susirūpinti ir materialia atliekamo darbo puse.

Sakralinės dailės katalogas minėtinas tarp leidinių, konstatuojančių realią Lietuvos kultūros padėtį. Belieka tikėtis, kad mūsų kultūros politiką nuolatos lydintys nesusipratimai bei finansinis stygius nenutrauks pradėto didelio darbo.

*Dalia Vasiliūnienė*

# ...et altera pars

## KOVINGOS ŽODŽIŲ VAIŠĖS

Turbūt ne aš viena stebėjau ypač retą reiškinį Lietuvos žodžių žvaigždyne. O būtent, reiškinį, kai Manto Adomėno surengtos „žodžių vaišės" staiga virto „žodžių kova", į šias vaišes užsukus Tomui Sodeikai ir tėvui Vaclovui Aliuliui[1]. Kiekvienas naujas reiškinys nusipelno išskirtinio dėmesio, turi būti kruopščiai ištirtas. Pradėdama šį svarstymą nemanau, kad pasieksiu tvirtų nekvestionuotinų išvadų. Kadangi remiantis vienu reiškiniu negalima atrasti jokio dėsningumo, bus pasitelkta kitų panašių, nors ir pasirodžiusių visai kitoje kultūrinėje erdvėje.

Aptariamasis reiškinys kasdienėje kalboje vadinamas diskusija. Apie diskusijų tipus, bendrumus ir skirtingumą čia kalba ir suksis. Kai išvystame ką nors neįprasta, klausiame savęs, kuo jis reiškiasi. Panašiai klausiame ir apie šios diskusijos ypatybes, jos sąlygas, vyksmą, tikslus. Bendriausias klausimas, į kurį bus ieškoma atsakymo – kas yra ir kas nėra diskusija.

### Ši diskusija

Ši diskusija, paįvairinusi monologinių savos nuomonės išsakymų monotoniją, yra išskirtinis reiškinys Lietuvoje. Pirmiausia dėl to, kad čia nevyrauja tiesmukiški į konkretų vieną ar kitą asmenį nukreipti užgauliojimai, o kiekvieno kito pasisakymas suvokiamas kaip tam tikras intelektinio pasaulio ar mūsiškos visuomenės reiškinys. Tai jau rodo, jog šia diskusija pasiektas toks kalbėjimosi aktualiomis temomis abstrakcijos lygis, kokio Lietuvoje dar nebūta. Gal tuo galima paaiškinti ir pačios diskusijos tęstinumą.

Ši diskusija, kaip atrodo, sukasi apie vieną asmenį – t. Stanislovą, tačiau jau skaitant Adomėno, pirmo diskusijos dalyvio, pasisakymą kilo įtarimas, kad kažin ar svarbiausias veikėjas čia yra t. Stanislovas. Akivaizdu, kad kiekvienas dalyvis turėjo savų motyvų pokalbiui užmegzti. Juos, konkrečius motyvus, glaudžiai susijusius su kiekvieno gyvenimo istorija, sunku, gal net neįmanoma, visai atskleisti. Kiekviename pasisakyme, kaip galime numanyti, stengiamasi išreikšti savo poziciją tam tikro reiškinio ar tam tikros pozicijos atžvilgiu.

Siekdami nustatyti dalyvaujančių išsidėstymą, visų pirma pastebime, kad diskusijoje dalyvauja keturi žmonės – tėvas Stanislovas, Mantas Adomėnas, Tomas Sodeika ir t. Vaclovas Aliulis. Jų pasisakymai sukelia skirtingas mintis. Vienas iš jausmų, kuris sieja juos visus, yra nusistebėjimas pasisakymų griežtumu. Jis sustiprėja supratus, kad kontekstas, kuriame išsakomos ir iš kurio kyla mintys, yra labai platus, o atskiri pasisakančių kontekstai beveik visai nesutampa. Tai kelia dar didesnį susižavėjimą dėl to, kad pokalbis apskritai vyksta ir kad visi, kaip atrodo, ginčijasi dėl vieno ir to paties dalyko, nors kas šis dalykas yra, iš anksto numanyti pakankamai sunku.

Tėvo Stanislovo pamokslų kontekstas yra Paberžė. Mano įsitikinimu, jų negalima perskaityti esant šalia jos. Aiškumo dėlei turiu prisipažinti, kad Paberžėje niekada nebuvau, kad niekada nesu sutikusi tėvo Stanislovo. Šio prisipažinimo reikia, nes negalima likti beasmeniu autoriumi, prisiliečiant prie gana asmeniškos diskusijos. Asmeninis kontekstas visoje diskusijoje vaidina vieną iš pagrindinių vaidmenų.

Žmogui, nebuvusiam Paberžėje, paėmus pamokslų knygą, nuostaba kyla ir dėl kitos priežasties: niekaip nedera pamokslų turinys ir knyginė jų forma. Tą dalyką taikliai pastebėjo Adomėnas, tačiau darė svaiginamai toli siekiančias išvadas. Nereikia nuvykti į Paberžę, kad išgirstum tokius pasakymus kaip „Laimės dienos tokios nepastovios kaip drugeliai", tačiau kiek dar yra tokių, kurių nebuvus ar nesant Paberžėje niekaip negalima klausyti atvira širdimi. Sakydama „Paberžė", turiu omeny konkrečią vietą, konkretų laiką ir konkrečią nuostatą jų atžvilgiu. Knyginė forma išplečia šį individualumą iki visuotinės neįmanomybės. Taigi jau pamokslus atrandame esančius dviejuose vienas kitą paneigiančiuose kontekstuose. Šis kontekstų nesutapimas, kaip atrodo, ir duoda peno Adomėno vertinimams. Aš buvau iš tų žmonių, kurie į pastaruosius reagavo gana standartiniu „kaip taip galima...", išreiškiančiu nusistebėjimą. Ne atskiromis įžvalgomis, kurios atrodo vertos dėmesio, bet išvadomis, kurios tomis įžvalgomis paremtos.

Sodeikos kalbėjimo kontekstas, kaip galime suprasti, yra dviejų žmogiškų gyvenimo istorijų, skirtingos trukmės ir kontrastingo ryškumo, palyginimas. Iš šio netiesioginio palyginimo kilusios mintys ir sudaro jo tekstą, kuris savo forma, sarkazmu bei baimę keliančiu įžvalgumu toli lenkia iki šiol mano skaitytus šiuolaikinius lietuviškos raštijos

[1] Diskusija besidomintys gali ją aptikti: Naujasis Židinys-Aidai. – 1998. – Nr. 1/2. – P. 67–70; Nr. 5/6. – P. 358–361; Nr. 7/10. – P. 448–449.

paminklus. Galime net suabejoti, kiek tekstas vadintinas palyginimu. Labiau tai yra baksnojimas pirštu į asmeniškiausias Adomėno teksto detales. Šis reginys nėra labai smagus, paguodžiantis, ramybę nešantis net tam, kuris su juo neturi jokio tiesioginio ryšio. Sodeika savo vertinimu pasirodė esąs daug reiklesnis už savo pirmtaką šioje diskusijoje – Adomėną.

Tėvas Aliulis, užimdamas šmaikštaus, geranoriško, atviro ir atsakingo dalyvio poziciją, pasako tai, kas pasakyti būtina, siedamas jau užvirusios diskusijos kontekstą su žurnalo, kuriame ši diskusija vyksta, ir su plačiu įmanomų pozicijų, išsidėsčiusių toje pačioje vertybių skalėje, kontekstu. Tėvo Aliulio nuosaikumas slopina visus ištiktukus ir skatina sutikti.

Jau tokia paviršutiniška diskusijos apžvalga atskleidžia, kad diskusijos dalyvių pozicijos ir išraiškos priemonės, sukeliančios vienokią ar kitokią stebėtojo reakciją, yra visiškai skirtingos. Diskusijos eigoje emocinė įtampa, prasidėjusi nuo nuostabos, kyla, pasiekia nepakeliamą stiprumą Sodeikos tekste ir yra su išmanymu išskaidoma tėvo Aliulio. Su visomis pozicijomis galima polemizuoti, tačiau sukelti naują diskusiją toli gražu nėra šio rašinio tikslas. Čia tik bandoma atsakyti į klausimą, kas lemia, kad ši iš keleto skirtingų pozicijų susidedanti diskusija yra viena diskusija, nesuskylanti į keletą vienas su kitu nesiejamų pasisakymų. Šį siekį lydi viltis, kad bendrumo jungtys nėra tik tekstuose šmėkščiojančios tos pačios pavardės.

Tam, kad mūsų ieškojimas nebūtų apkaltintas ribotumu, būtina palikti šios diskusijos kontekstą, leidžiantis į kitų diskusijų paieškas.

**Kitos diskusijos**

Būdama Vokietijoje... Tariu tai gana nedrąsiai, nes jau girdžiu Tomo Sodeikos pastabą: kas čia svarbiau – mums papasakoti kažką ar pasakyti tik tai, kad buvo Vokietijoje. Tiek jau to, baimingai tęsiu, kad, būdama viename iš Vokietijos universitetų, susidūriau su reiškiniu, kuris Lietuvoje yra įgavęs tik pačias primityviausias pradines simbolines formas. Kalbu apie užrašus ant sienų viešosiose vietose. Kad tai diskusijos, teigti negalima, tačiau kai kurių diskusijos bruožų jos turi: keletą skirtingais braižais ir skirtingomis rašymo priemonėmis padarytų įrašų siejo viena tema.

Vienas įrašų kompleksas man ypač įstrigo į atmintį dėl savo nuoširdumo ir netikėtos atomazgos. Pirmasis įrašas skambėjo taip: „Mano ūgis šimtas šešiasdešimt, o svoris – šimtas kilogramų, joks vaikinas į mane nežiūri, ir aš jaučiuosi nepilnavertė“. Kitas užrašas čia pat guodė: „Vaikinai apskritai nieko nesupranta, pati žinai, kad svarbiausia ne kūnas, o tavo vidus, taigi visai nėra ko pergyventi“. Keičiamasi nuomonėmis dėl visuomenės nuostatų tam tikro reiškinio atžvilgiu, bandant atrasti tam tikrų vertinimų priežastis (neišmanymas).

Ši su išlygomis taip pavadinta diskusija nebūtų verta dėmesio, jei pasikeitimas nuomonėmis tuo ir baigtųsi. Tai primintų daugelyje specializuotų žurnalų aptinkamą klausimų–atsakymų skyrelį. Kiek toliau buvo dar ir trečias įrašas, kurio priklausymą diskusijai rodė į pirmąjį nuvesta rodyklė. Jis skelbė: „Tu – bjauri nutukusi kiaulė“. Aišku, kad šiame teiginyje nelieka jokios abstrakcijos, taikoma tiesiai į konkretaus žmogaus asmeniškumą, pačią problemą parodant kaip dirbtinę, kylančią iš vienokio ar kitokio žmogaus trūkumo, kuris pasirodo kaip labai smerktinas. Ir paskutinis įrašas, kuris rodykle buvo susietas su pastaruoju, skelbė: „O tu – perkarusi stipena!!“ Atrodo, po šios pastabos pasaulis vėl tapo harmoninga visuma.

Šiuose pasisakymuose galima nuspėti skirtingą pasisakančiųjų gyvenimo patirtį, atvirumą netikėtumams. Vieną iš tokių diskusijų, užėmusių gana daug rašymui tinkamos erdvės, užbaigė klausimas: „Ar mūsų tarpe nėra jau nė vieno normalaus žmogaus?“ Asmeninio pobūdžio pastabos čia vyrauja. Diskusiją nutraukia tas (ta), kuri atsistoja už jos ir nubrėžia jai ribą, ją vienaip ar kitaip pavadindama, bet į patį diskusijos vyksmą neįneša nieko nauja. Taip sustabdomas diskusijos vyksmas. Tokia pabaiga išryškina, kad ši diskusija nėra sau pakankama, nutrūksta tuoj pat kam nors deklaravus uždiskusinę tikrovę. Nuo jos diskusija pasirodo esanti labai toli ir niekaip neatsilaikanti prieš jai pareikštas teises. Uždiskusinį pasaulį gina erdviškai dalyvaujantis diskusijoje, bet su ja nutraukiantis vidinius saitus, atsisakantis ją priimti kaip savą Žmogus.

Spaudoje, ypač kur kalba vienaip ar kitaip sukasi apie mokslinius dalykus, mokslinėje spaudoje, galima aptikti kitokių diskusijų. Jos dažniausiai prasideda kategorišku pastebėjimu, pavyzdžiui, kad „ponas B. neteisus“[2]. Į šį priekaištą atsakyti pareigą jaučia minėtasis B. ar koks jo stovyklos atstovas, jei ši stovykla yra. Kai kalbame apie mokslą, labai retai šiuolaikiniame pasaulyje susiduriame su kokiu mokslininku vienišiumi, dažniausiai reikalą turime su mokslininkų gildijomis ar net gildijų susivienijimais. Pastaruoju atveju dėl jų santykių komplikuotumo reakcijos gali būti nenuspėjamos. Bet kuris priekaištas kokiai mokslininkų grupei priimamas kaip atviras iššūkis, į kurį privalu atsakyti ar nelabai – priklauso nuo to, koks užsipuolusiojo statusas: ar jis vienišius, eilinis priešiškos gildijos narys, o gal net jos lyderis. Paskutinė situacija ypač rimta, nes diskusija vyksta mokslinių viršūnių lygyje ir bet koks statuso supainiojimas čia nepateisinamas. Šiose diskusijose svarbus yra ne tik priekaišto rimtumas ar nepagrįstumas, bet ir priekaištaujančiojo statusas, matuojamas pagal įsigalėjusią mokslinio statuso skalę. Galima ir toliau aiškintis tokios diskusijos vyksmo subtilybes. Akivaizdu tai, kad nors ir svarbus pats dalykas, dėl kurio ji kyla, jis ne visada lemia jos eigą. Visi,

[2] Šios mano gana abstrakčiai aptariamos diskusijos prototipas yra realus – tai Vokietijoje užsimezgusi ir vis besitęsianti diskusija (galima aptikti 1997, 1998 metų „Kant-studien“ numeriuose) dėl Kanto tvirtinimo, kad ir velniai gali sukurti valstybę. Šioje diskusijoje, kuri vyksta aukščiausiu lygiu, aiškiai susikerta dviejų šiuolaikinių kantininkų mokyklų – Marburgo ir Tiubingeno, įsiterpiant ir berlyniečiams – interesai. Diskusijos atbalsių galima aptikti ir kituose ką tik pasirodžiusiuose Kanto filosofijos tyrinėjimuose.

įsitraukę į ją, yra specialistai, vadinasi, dalyką daugiau ar mažiau išmanantys žmonės, o į netyčia įsiterpusį pašalinį dažniausiai nekreipiama dėmesio.

Ne mažiau svarbus yra kaltinimo stiprumas, abejonės minėtojo B. kompetencija kalbėti šia tema gilumas, paryškintas kaltintojo statuso. Galima teigti: „B. nėra visai teisus teigdamas...", „B. turbūt apsiriko...", „B. neteisus...", „B. visiškai nieko neišmano..." ir panašiai. Ir nėra vienas ir tas pat, priekaištauja koks nors žemesniosios gildijos grandies atstovas ar jos galva, priekaištui tik savo dalyvavimu suteikianti neabejotiną svarumą.

Bandykime nuspėti tokios mokslinės diskusijos pabaigą. Akivaizdu, kad tai bus ne kokios uždiskusinės tikrovės atstovo įsikišimas. Atrodo, kad dažniausiai tokios diskusijos ir nepasiekia jokio kito rezultato kaip tik abipusį pasikeitimą nuomonėmis apie tam tikrą dalyką, kuris yra diskusijos centras. Priešininko sunaikinimas, puikiai įsivaizduojamas nežodinėje dvikovoje, moksliniame pasaulyje yra beveik neįmanomas dalykas.

Bandydami palyginti šias dvi diskusijas, atrandame keletą bendrų bruožų. Abi jos yra užrašytos, panaši ir jų eiga – išsakomos prieštaraujančios nuomonės. Tačiau šias dvi diskusijas skiria labai svarbus dalykas. Pirmoji yra anonimiška, po pasisakymais nepasirašo joks konkretus žmogus. Vadinasi, nuomonę išsakęs žmogus neprisiima visos atsakomybės už savo vertinimus. Neaiškus yra diskusijos ryšys su tikrove, esančia už rašymo. Galima tvirtinti, kad šiame nuomonių pasikeitime neišsakomos savo pozicijos. Individo ir visuomenės santykyje neįvyksta jokio pokyčio, visuomenė nepraturtinama jokia nauja nuostata.

Visai kitokia yra mokslinė diskusija. Čia už kiekvienos nuomonės stovi gyvas žmogus, prisiimantis visą atsakomybę už savo pasakytus žodžius, išreiškiantis savo nuomonę aptariamo dalyko atžvilgiu. Aptarimo būdas šioje diskusijoje yra daug mažiau svarbus už patį dalyką. Todėl tik apie mokslinio tipo diskusiją galime kalbėti kaip apie išreiškiančią skirtingas pozicijas.

Kokios diskusijos ar pasikeitimai nuomonėmis vyrauja Lietuvoje? Dėl grupių silpnumo ir neišvystytos jų hierarchijos stipri mokslinė dvikova neturi geros dirvos vešėti. Ir dėl silpnos mokslinės rašytinės tradicijos mūsuose užsimezgusi diskusija greit išblėsta. Polemikos dažniausiai neįgauna materialaus išliekamo pavidalo. Kai kurie poziciniai ginčai pasiekia ypatingą veiksminę išraišką, kas Vokietijoje pasitaiko retai, jei pasitaiko. Niekam ne paslaptis, kad pas mus įprastas reiškinys yra anonimiškai išsakytos nuomonės. Taip kuriami grynų nuomonių, nuomonių savaime, be už jų esančio žmogaus, skleidimosi laukai, neapriboti diskusijos erdviškumo. Manto Adomėno sukelta diskusija gali būti pavadinta moksline jau vien todėl, kad joje skleidžiamos ne kažkieno nuomonės, o savo pozicijas išreiškia konkretūs visuomenei gerai žinomi žmonės.

**Kovotojai ir ginklai**

Dvi ką tik tirtos rašytinę formą įgavusios polemikos toli gražu neišsemia visų ar bent jau didžiosios dalies visuomenėje atsirandančių ir nunykstančių žodžių kovų. Šalia galima paminėti dar vieną galimą diskusiją – ginčus dėl praktinio veikimo: jo reikalingumo ar efektyviausio būdo kuriam nors tikslui pasiekti. Tokioje diskusijoje taip pat prisiimama atsakomybė už savo nuomonę ir jos įgyvendinimo pasekmes. Tokia diskusija savo dalyvius daug labiau praktiškai įpareigoja negu mokslinė. Pastaroji taip pat turi tam tikrų pasekmių, tačiau jas labai sunku būtų iš karto įvertinti ar numanyti, nes jos yra antrinės dalyko, apie kurį diskutuojama, atžvilgiu.

Mūsų diskusijoje nėra ginčijamasi labiau apie praeityje įvykusius, o ne ateityje būtinus įgyvendinti veiksmus. Pirmiausia čia reikia išsiaiškinti ginčus sukeliančio dalyko pobūdį. Apie ką diskutuojama ir dėl ko nesutariama? Kokie šios diskusijos bruožai leidžia teigti ją esant diskusiją, o ne vienas su kitu nesusijusių pasisakymų seką? Kiek svarbus čia aptariamas dalykas, kiek jis lemia pačios diskusijos vyksmą, ar svarbus vyksmui yra dalyvaujančio statusas, atvirumas kito nuomonei?

O gal diskusija, suprantama kaip susikalbėjimas, naują tikrovės aspektą atskleidžiantis įvykis, niekada ir neįvyksta? Kas gi šioje, apie tėvą Stanislovą besisukančioje, susikalbėjo? Sodeika su Adomėnu, o gal tėvas Stanislovas su t. Aliuliu? Taip klausdami numanome, kad tokio susikalbėjimo galėjo ir nebūti, o kiekvienas pasisakymas, neišskiriant nė tėvo Stanislovo, geriausiu atveju būtų suprastas kaip kreipinys. Ne tiek į diskusijoje dalyvaujančius, kiek į auditoriją, stebinčią diskusijos vyksmą, bandant iškovoti jos palankumą. Eidami šiuo keliu neatrastume mus dominančių dalykų. Tektų tirti pasisakančių vartojamas retorines priemones ir galimą jų poveikį stebėtojams. Tačiau jei jau siekiame išsiaiškinti jos pagrindą, tenka imtis kito jos tyrimo kelio: stebėtojus suprantant kaip galimus diskusijos dalyvius, suprantančius ir sveriančius nuomones. Jie pastebi diskusijos pradžią ir ją pratęsia.

Kas paprastai yra diskusijos užuomazga? Kaip matėme iš pateiktų pavyzdžių – mestas iššūkis, bet toks, į kurį negalima neatsakyti, kuris paliečia kokią labai svarbią temą. Koks stiprus turi būti iššūkis, priklauso nuo auditorijos, tautinio charakterio, istorijos, pasirengimo iššūkių nepastebėti ir kitų antrinių savybių. Diskusija, jei jau prasidėjo, turi baigtis neutralizavus neigiamą iššūkio poveikį išorybei, priėjus kokią nors bendrą išvadą, atkūrus pusiausvyrą pasaulyje, susilpnėjus diskusijos stebėtojų susidomėjimui.

Kaip visa tai plėtojasi mūsų diskusijoje? Adomėnas garsėja sugebėjimu ir polinkiu mesti tokius iššūkius[3], į kuriuos negalima neatsakyti. Tėvo Stanislovo pamokslų knyga šioje siužetinėje diskusijos linijoje suvaidino svarbų vaidmenį. Kas gi būtų įvykę, jei Sodeika būtų patingėjęs iššūkį priimti? Galime teigti, kad dalis auditorijos jaustųsi nesmagiai, priimtų iššūkį lyg ir asmeninį

[3] Prisiminkime kad ir tarp filologų kadais sukeltą sumaištį, ką jau kalbėti apie vis dar kylančius debatus dėl kai kurių Adomėno išverstų graikiškų terminų.

įžeidimą, kita dalis – kaip drąsų poelgį, tačiau nemėgstanti tapatintis su veikiančiais personažais, herojais ar pasmerktaisiais ir toliau liktų nebyli. Pastebime ir tai, kad ši auditorija gali būti padalyta į tris (čia jau polemizuoju su tėvo Aliulio bandymu skirstyti į keturias) dalis: pritariančiuosius, įžeistuosius ir abejinguosius stebėtojus. Pritariantiesiems per anksti besidžiaugiant pergale, o įžeistiesiems tylomis pykstant ir pasigirdo Sodeikos balsas. Auditorijos pasiskirstymas, kaip galime manyti, po jo tapo dar sudėtingesnis. Kai kurie iš pritariančiųjų Adomėnui susimąstė, padarė išvadas ir ėmė pritarti Sodeikai, kai kurie iš įžeistųjų išsigando antrojo iššūkio aštrumo ir perėjo į stebėtojų pusę. Už juos, kaip atrodo, vykstant sumaišči ai likusioje auditorijos dalyje, ir pasisako tėvas Aliulis.

Panašią eigą pastebime ir kitose aptartose diskusijose. Iššūkis, kuris parodo, kad kažkas, ką mes priimame kaip savaime suprantamą dalyką (kad visiems viskas gyvenime eina lyg sviestu patepta, kad kažkieno filosofinės interpretacijos yra neginčijamos), visai toks nėra; atsakymas į iššūkį, jei įmanoma, kiek galima stipresnis, dažniausiai kreipiamas į kalbamą dalyką, vertinant kalbančiojo asmens poziciją, nurodant tam tikrą jo matymo ar sugebėjimo stygių. Ir trečiasis, atveriantis dar vieną poziciją, parodydamas aptariančiojo dalyko svarbą. Po tėvo Aliulio pasisakymo, kuris negali būti priimtas kaip naujas iššūkis, diskusija natūraliai išsisėmė. Be abejo, gali pasirodyti ir kitų iššūkių ar vertinimų, galinčių šią diskusiją pasukti netikėta kryptimi, tačiau sava forma šis tęsinys tik atkartotų jau įvykusią dalį.

Diskusija savo siužetu primena kovą. Tai labai geras šiuolaikinis žodinės kovos pavyzdys: metamas iššūkis, jis priimamas, arbitras sprendžia, kuris nugalėjo, ar kovoje buvo laikomasi būtinų taisyklių. Nesiekiu spręsti, kas šioje kovoje laimėtojas, o kas – pralaimėjęs. Tai net nėra taip svarbu. Nurodysiu tik vieną akivaizdų faktą, kad, žiūrint iš Sodeikos vertinimo taško, tėvas Stanislovas yra teigiamas, o Adomėnas (nepaisant visų išvardytų nuopelnų) – neigiamas veikėjas. Tėvas Aliulis pasitelkia kitokią vertinimo skalę.

Bandant išsiaiškinti diskusijos lygį pagal dalyvaujančių statusą, reikia nuspręsti, kas gi yra dalykas, apie kurį sukasi diskusija. Jis neturi didelės įtakos diskusijos formai, tačiau čia kaunamasi dėl svarbių dalykų, kitaip kova nepatrauktų dėmesio. Atradę jei ne patį centrą, tai bent jau vienijančią temą, diskusijos dalyvius galėtume išdėstyti hierarchiškai, pagal jų statusą aptariamo dalyko atžvilgiu, kompetenciją pasisakyti tuo klausimu.

Diskusija prasideda pamokslų aptarimu. Tėvas Stanislovas gali būti įvertintas ne kitaip, kaip tik profesionalas, kurio darbas, ar viena iš pagrindinių veiklos sričių, ir yra sakyti pamokslus. Viena iš galimybių kalbėti apie jo veiklą, – tai įvertinti šiuos pamokslus pagal idealų įsivaizduojamą pamokslą ir pagal tai, kiek tėvo Stanislovo pamokslavimas atsilieka nuo idealo.

Adomėnas savo pastabomis ir stengiasi tai atlikti. Sunku spręsti, kokio profesionalo pamokslas Adomėnui yra idealus, tačiau tokio idealaus pamokslo bruožus galime nurodyti. Pirmiausia tai nieku gyvu laikraštyje neišspausdintas pamokslas, nes pati laikraščio ir pamokslo forma yra visai nesuderinamos. Banali tikrovė pamoksle negali būti pateikta kaip dvasinių tiesų simbolis, pamokslininkas turėtų žvelgti į išorinius įvykius iš šalies, vertinti juos nešališkai ir neangažuotai, pamokslininkas privalo nepolitikuoti, neišskirti „gerųjų“, priimti kritišką santykį su savo kaimene, turi įžvelgti ganomųjų savybes, pabarti ir pamokyti, o ne teigti jų teisumą.

Šis kalbėjimas apie pamokslą ir net lengvas pamokslavimas tėvui Stanislovui gal ir nebūtų buvęs priimtas kaip labai stiprus iššūkis, jei ne viena, atrodytų, visiškai nereikšminga smulkmena. Adomėno atsiliepimas, siekė jis pats to ar ne, galėjo būti ir buvo priimtas kaip pamokslas, ir dar toks, kuriuo siekiama pamokslauti pamokslininkui. O tai jau neleistinas dalykas žmogui, kuriam nepripažįstamas pamokslininko statusas, prašalaičiui šiuose reikaluose. Pagrindinis Adomėno pamokslo tikslas yra išbarti tuos, kurie vengia prisiimti atsakomybę už savo likimą ir imtis jį kurti iš naujo, kurie kaltę dėl nenusisekusio gyvenimo suverčia kitiems. Adomėnas kaltina kitus kaltinančius nevykėlius.

Šis pamokslas buvo priimtas kaip įžeidimas pamokslininkų gildijai, kuriai atstovauti ir ėmėsi Sodeika. Parodoma, kad Adomėno statusas šioje srityje yra labai žemas, tačiau jo pasisakymo nebuvo galima apeiti dėl akibrokšto stiprumo. Paklaustume, ar tai neliudytų už akibrokštą metusio padėtį.

Sodeika, kaip atrodo, savo atsiliepimu stengiasi atitaisyti Adomėno įneštą painiavą į statusų tvarką. Jis sąmoningai užsideda pamokslininko kaukę, Adomėno pastabas išmoningai nukreipdamas prieš jį patį. Kadangi toks didelis neatitikimas tarp statusų, dėl pasisakyme iškeltų ginčytinų klausimų nebuvo varginamasi. Kalbėdama apie statusų nepalyginamumą, turiu omeny ne tik tėvo Stanislovo – Adomėno, bet ir Sodeikos – Adomėno padėties disproporciją. Adomėnas vadinamas storžieviu užgauliotoju, rafinuotu autoriumi, indiferentišku tam, apie ką kalba, žaidžiančiu su banaliu skaitytoju, nes jam tikrovės ieškojimas yra bergždžias triūsas, siekiančiu, kad jo skaitytojai taptų jo kuriamo teksto dalimi. Žvelgiant į šį ginčą dėl statusų iš šalies, sunku suprasti, kodėl Adomėnas taip ryžtingai išstumiamas iš pamokslininkų gildijos, kaip kartais atrodo, jam nepaliekant nė menkiausios vilties. Tačiau to turbūt reikalauja šios gildijos vidinės taisyklės.

Dėl to, kad kun. Aliulio statusas aptariamojo dalyko atžvilgiu yra aukščiausias, manau, niekas nesiginčys. Jis yra pripažintas šio reikalo profesionalas. Kun. Aliulio pamokslininko sugebėjimas atsiskleidžia dar ir tuo, kad jis sugeba visą diskusiją aptarti kaip vykstančią ne pamokslavimo, o teisimo ir galutinio nuosprendžio kontekste. Jis suabejoja, ar Sodeika gali spręsti ir teisti visos grupės vardu. Jis moko, kad kompetentingi ir įgalioti spręsti neturi elgtis taip pat kaip tokios teisės neturintieji, bet ban-

dantys į ją pretenduoti. Tėvas Aliulis užklausia patį išmanymo kompetencijos klausimą.

Tolesnis panašus minties posūkis diskusijoje dėl statusų gali būti atliktas, tačiau jau gana sunkiai iš karto suprantamas, reikalaujantis papildomo gilinimosi, kas paprastai tokiose diskusijose neįvyksta. Tėvas Aliulis atvėrė naujos diskusijos galimybę. Ši diskusija dėl statusų po tokio netikėto posūkio tapo išsemta. Ji išeitų už konkrečių asmenų, jų veiksmų ar statuso vertinimo ribų į tiesioginį apibendrinantį ginčą dėl paties diskusijos dalyko.

Kun. Aliulio pasisakymas išryškina tai, kad ši diskusija, kurią dėl kai kurių panašumų buvome linkę sieti su mokslinėmis, tokia gali būti pavadinta tik sąlygiškai. Diskusijos centras, dalykas, apie kurį joje kalbama, gali būti tik numanomas, nes jis nėra iškeltas kaip problema. Diskusijos atomazga yra mintis, kad statusų aiškinimasis nėra pakankamas pagrindas turiningai diskusijai.

Aptardama Vokietijoje vykstančią mokslinę polemiką tik užsiminiau apie jos temą, pagrindinį dėmesį nukreipdama į turimo statuso svarbą jos vyksmui. Statusas toje diskusijoje nėra svarbus savaime, o simboliškai išreiškia kalbančiojo tam tikro dalyko išmanymą. Diskusijos centras yra ne kalbančiojo išmanymas ir galėjimas kalbėti, o aptariamas dalykas (pvz., valstybės pagrindimas Kanto filosofijoje). Apie jį diskusijai sukantis išryškėja nauji kompetencijos skirtumai. Diskusija dėl statuso gal ir patraukli didesniam žmonių skaičiui negu mokslinė, tačiau, nors ir būdama ne anonimiška, o pozicinė, nesukuria visiems diskusijos nariams bendro tiesų lauko.

**Stebėtojai ir dalyviai**

Galutinė išvada apie šią diskusiją lyg pretenduotų tapti rekomendacija tobulam diskusijos vyksmui: juo aštresnis iššūkis, pasirinkus svarbią temą, juo stipresnis atsakas, gana didelė dalyką išmananti auditorija, galinti tai stebėti ir pergyventi dėl vyksmo. Tačiau gali būti visi šie sandai ir nebūti diskusijos. Teigti, jog visa tai sieja bendras interesas, būtų netikslu. Klausimas apie tai, kas gi šią diskusiją vienija, lieka neatsakytas. Aptariamas dalykas kaip vienijanti problema joje neišryškėja.

Kiekvienas dalyvaujantis turi savus interesus, savą požiūrio tašką, savą problemos supratimą bei kalbėti įgalinantį statusą. Nors diskusija ir vyksta kaip skirtingų pozicijų susikirtimas, jos vieningumą mato išoriniai, į ją neįsitraukę stebėtojai. Diskusija domimasi ne vien tik dėl pačių tiesų, kurios panašiuose ginčuose yra labai sunkiai įžvelgiamos, bet ir dėl diskusijos vyksmo keliamų klausimų. Diskusijoje dalyvaujantys kaip vieną iš galimų argumentų pasitelkia stebėtojų nuomones, atstovaudami joms. Jie tiesiogiai ar netiesiogiai nurodo svarbų, tuo metu anonimišką už diskusijos esantį ir diskusiją palaikantį kontekstą – vertinančiuosius stebėtojus. Adomėnas juos vadina „skaitytojais", Sodeika – „keletu asmenų", tėvas Aliulis –„skaitytoju". Akivaizdu, kad šis beveidis arbitras suvienija skirtingus diskusijoje išryškėjančius kontekstus, daro įtaką jos eigai. Prieš auditoriją jaučiama atsakomybė už savo poziciją. Bet kuri išsakyta nuomonė, vertinimas ar pastaba siekia būti išgirsti ir suprasti, ieško savo auditorijos ir ją kuria. Keli prieštaraujantys vienas kitam pasisakymai šioje diskusijoje, sukėlę sumaištį vienalytėje auditorijos masėje ir privertę ją svarstyti bei rinktis, yra geriausias tokio kūrimo pavyzdys.

Nors mūsų diskusija ir nėra griežtai mokslinė, galima nuspėti dalyką, apie kurį ji sukasi. Nes ir šioje diskusijoje kalbama apie kažkokią tiesą, kurią kitos nuomonės iškreipia ir verčia ją ginti. Jai gali būti suteiktas apibendrinantis pavadinimas – tikrovės tiesa. Ji rūpi visiems diskusijos dalyviams. Tiesa atsakingai išsakoma santykyje su kitų dalyvių pasisakymais. Šis tiesos idealas vienija diskusiją ir ją veda.

*Nerija Putinaitė*

# 1998 M. NR. 1–12 TURINYS


**AΘHNAION**

**1.** ORŽEKAUSKAS Vasaris. *Auksinės plokštelės*: [Orfikų šventieji tekstai]. – Su anotacija; bibliogr. išnašose; 2 iliustr. – *7/10*, 373–377

**AUTORIŲ BIOGRAFINIAI DUOMENYS**

ADOMĖNAS Mantas (g. 1972). – Žr. Naujasis Židinys. – 1996. – Nr. 1/2. – P. 26

**2.** ALEINIKOVA Nijolė (g. 1952). – *3*, 149

**3.** ALEKSANDRAVIČIŪTĖ Aleksandra (g. 1953). – *1/2*, 43

**4.** BARONAS Darius (g. 1973). – *3*, 120

**5.** CASAROLI Agostino (1914–1998). – *5/6*, 287

**6.** GARDAM Jane. – *11/12*, 469

GIRNIUS Kęstutis (g. 1946). – Žr. Naujasis Židinys. – 1996. – Nr. 10. – P. 643

**7.** GLODENIS Donatas (g. 1977). – *5/6*, 297

GUDAVIČIUS Edvardas (g. 1929). – Žr. Naujasis Židinys. – 1992. – Nr. 1. – P. 39

GUTAUSKAS Leonardas (g. 1938). – Žr. **58**

**8.** JANONIENĖ Rūta (g. 1960). – *4*, 249

JUČAS Mečislovas (g. 1926). – Žr. Naujasis Židinys. – 1994. – Nr. 12. – P. 33

KUNČINAS Jurgis (g. 1947). – Žr. Naujasis Židinys. – 1992. – Nr. 10. – P. 41

**9.** MARSMAN Hendrik (1899–1940). – *3*, 143

**10.** MEIKSINAITĖ Ina (g. 1921). – *5/6*, 311

**11.** MULEVIČIŪTĖ Jolita (g. 1961). – *11/12*, 490

**12.** NARBUTAS Sigitas (g. 1959). – *4*, 229

**13.** NOVALIS (HARDENBERG Georg Philipp Friedrich Leopold von, 1772–1801). – *7/10*, 403

**14.** OTT Hugo. – *1/2*, 12

PAŽĖRAITĖ Aušra (g. 1965). – Žr. Naujasis Židinys. – 1997. – Nr. 11/12. – P. 445

**15.** POCIŪTĖ-ABUKEVIČIENĖ Dainora (g. 1967). – *5/6*, 330

**16.** RACHLEVIČIŪTĖ Ramutė (g. 1955). – *7/10*, 395

**17.** RENO Russel (g. 1959). – *4*, 222

**18.** STREIKUS Arūnas (g. 1973). – *1/2*, 25

SUBAČIUS Paulius (g. 1968). – Žr. Naujasis Židinys. – 1992. – Nr. 2. – P. 53

ŠEPETYS Nerijus (g. 1973). – Žr. Naujasis Židinys. – 1996. – Nr. 3. – P. 94

**19.** TRILUPAITIENĖ Jūratė (g. 1943). – *4*, 249

ULČINAITĖ Eugenija (g. 1944). – Žr. Naujasis Židinys. – 1995. – Nr. 2. – P. 99

**20.** VAICEKAUSKIENĖ Loreta (g. 1970). – *3*, 152

VAREIKIS Egidijus (g. 1958). – Žr. Naujasis Židinys. – 1992. – Nr. 1. – P. 50

**DAILĖ**

**21.** ALEKSANDRAVIČIŪTĖ Aleksandra. *Vilniaus pranciškonų Dievo Motinos skulptūra*: [Nežinomas XVIII a. vid. skulptorius]. – Su anotacija; aut. biogr. duomenys, p. 43; 3 iliustr.; priedas [žr. **75**]. – *1/2*, 43–48 [Klaidų atitaisymas – *3*, 168]

**22.** MULEVIČIŪTĖ Jolita. *Tarpukario Lietuvos dailė ir „tautinės dvasios" keblumai*. – Su anotacija; aut. biogr. duomenys, p. 490; bibliogr. išnašose; 1 iliustr. – *11/12*, 490–494

**23.** TRILUPAITIENĖ Jūratė, JANONIENĖ Rūta. *Effigies S. Francisci*: Šv. Pranciškus XVII a. gaidų rankraščio raižiniuose. – Su anotacija; aut. biogr. duomenys, p. 249; bibliogr. išnašose; 7 iliustr. – *4*, 249–256

**ESĖ**

**24.** ALEINIKOVA Nijolė. *Apie mūsų bendrystę Viešpatyje*. – Aut. biogr. duomenys, p. 149; 1 iliustr. – *3*, 149–151

**25.** JÜNGER Ernst. *Avantiūriška širdis*: Trys rašiniai iš knygos: Stereoskopinis malonumas [vietovė: *Berlynas*]. – Iš laikraščių [vietovė: *Stralau*]. – Žiaurios knygos [vietovė: *Berlynas*] / Iš vok. k. vertė Antanas GAILIUS. – Prierašas [žr. **59**]; 1 fotoportr. – *4*, 237–240

**26.** KUNČINAS Jurgis. *Akių atmintis*. – 1 iliustr. – *5/6*, 306–310

PAŽĖRAITĖ Aušra. *Žodžiai ir atėjimas*: Esė apie pasiuntiniškas Pauliaus *Laiško romiečiams* eilutes. – Žr. **82**

**27.** RACHLEVIČIŪTĖ Ramutė. *Islandija*. – Aut. biogr. duomenys, p. 395; 5 iliustr. – *7/10*, 395–402

**... ET ALTERA PARS**

**28.** ALIULIS Vaclovas MIC. *Dviguba žodžių puota*: [Atsiliepimas į str.; žr. **30**]. – *7/10*, 448–449

**29.** PUTINAITĖ Nerija. *Kovingos žodžių vaišės*: [Atsiliepimas į diskusiją; žr. **122**, **30**, **28**]. – *11/12*, 523–527

**30.** SODEIKA Tomas. *Pastabos perskaičius vieną Manto Adomėno tekstą*: [Atsiliepimas į rec.; žr. **122**]. – *5/6*, 358–361

**FILOSOFIJA**

**31.** GIRNIUS Kęstutis. *Tiesa ir pilietinis auklėjimas*. – Su anotacija; bibliogr. išnašose; 3 iliustr. – *3*, 130–142

**32.** OTT Hugo. *Martino Heideggerio katalikiškos ištakos* / Iš anglų k. vertė Rūta TUMĖNAITĖ. – Su anotacija; aut. biogr. duomenys, p. 12; bibliogr. išnašose; 3 iliustr. – *1/2*, 12–24

**HAGIOGRAFIJA**

**33**. BARONAS Darius. *Trys Vilniaus kankiniai ir Lietuva XIV a.*: [Šv. Jonas, šv. Antanas, šv. Eustachijus]. – Su anotacija; aut. biogr. duomenys, p. 120; bibliogr. išnašose; 1 iliustr. – *3*, 120–127 [Klaidos atitaisymas – *4*, 247]

**34**. *Supraslio vienuolyno prologas*: [Šv. Jono, Antano ir Eustachijaus kankinystė] / Iš bažn. slavų k. vertė Darius BARONAS. – 1 iliustr. – *3*, 128–129

**ISTORIJA**

**35**. GUDAVIČIUS Edvardas. *Pastabos apie tautą*. – Su anotacija; bibliogr. išnašose; 2 iliustr. – *3*, 163–168

**36**. JUČAS Mečislovas. *Lietuvos krikštas*. – Su anotacija; testol. prierašas, p. 320; bibliogr. išnašose; 2 iliustr. – *5/6*, 320–329

**37**. NARBUTAS Sigitas. *LDK istorijos vaizdas Motiejaus Strijkovskio raštuose*. – Su anotacija; aut. biogr. duomenys, p. 229; bibliogr. išnašose; 2 iliustr. – *4*, 229–236

**38**. STREIKUS Arūnas. *Konfliktas ar kompromisas?*: [Vysk. Kazimieras Paltarokas, 1875–1958]. – Su anotacija; aut. biogr. duomenys, p. 25; bibliogr. išnašose; 2 fotoportr. – *1/2*, 25–32

**KALBA IR ŽMOGUS**

**39**. VAICEKAUSKIENĖ Loreta. *Ką tu sakai!*: Vyrų ir moterų kalba sociolingvistų akimis. – Su anotacija; aut. biogr. duomenys, p. 152; bibliogr. išnašose; 2 iliustr. – *3*, 152–158

**KRIKŠČIONIŠKOJI KLASIKA**

**40**. R. L. *Šventosios Perpetuos...*: [Prierašas; žr. **41**]. – *4*, 221

**41**. *Šventosios Perpetuos ir su ja pašvęstųjų kankinystė*: [Saturas, Saturninas, Revokatas, Felicita] / Iš graikų k. vertė Rytis LOZORAITIS. – Su anotacija; prierašas [žr. **40**]; paaišk. išnašose; 2 iliustr. – *4*, 214–221

**KULTŪROS ISTORIJA**

**42**. KUBILIUS Vytautas. *„Sietyno" žingsniai*. – 1 iliustr.; rubrika: *„Sietyno" 10-mečiui*. – *7/10*, 370–372

**43**. POCIŪTĖ-ABUKEVIČIENĖ Dainora. *Martyno Mažvydo* Katekizmas: Tradicija ir naujosios sąmonės ženklai. – Su anotacija; aut. biogr. duomenys, p. 330; bibliogr. išnašose; 2 iliustr. – *5/6*, 330–336

**44**. ULČINAITĖ Eugenija. *Lietuvos XVI a. humanistų laiškai: Europos tradicija ir savitumas*. – Bibliogr. išnašose; 2 iliustr. – *11/12*, 483–489

**LAIŠKAS REDAKTORIUI**

**45**. BORUTA Jonas SJ vysk. *Laiškas redaktoriui*: Atsakomybė už tiesos žodį (žiniasklaidoje). – Parašas ir data: *1998 01 22*. – *1/2*, 1–3

**46**. ČIURINSKAS Vygintas. *Laiškas redaktoriui*: [Apie tikinčiųjų aukas Bažnyčiai]. – Parašas ir data: *1998 m., sausis*. – *4*, 197–198

**47**. JAROŠEVAITĖ Ksenija. *Laiškas redaktoriui*: Sąjūdžio dešimtmetį minint. – Parašas, vietovė ir data: *Vilnius, 1998 m. gegužė*. – *5/6*, 285–286

**48**. MIKHAILOV Nikolai. *Laiškas redaktoriui*: Apie Vladimirą Toporovą. – Vietovė ir data: *Università di Udine, Italija, 1998 12 09*. – *11/12*, 453–454

**49**. SUBAČIUS Giedrius. *Laiškas redaktoriui*: Apie lietuvius abipus Atlanto. – Parašas, vietovė ir data: *Čikaga, 1998 m. vasario 24 d.* – *3*, 109–110

**50**. ULČINAITĖ Eugenija. *Laiškas redaktoriui*: Žodis apie žodį. – Parašas, vietovė ir data: *Vilnius, 1998 09 01*. – *7/10*, 365–367

**LITERATŪROS MOKSLAS**

**51**. KATKUS Laurynas. *Sapnuoti – regėti – sapnuoti*: [Ernst JÜNGER, 1895–1998]. – Bibliogr. išnašose; 1 iliustr. – *4*, 242–247

**MISIJOS**

**52**. MICEVIČIŪTĖ Jūratė. *Misijos ir šių dienų Bažnyčia Lotynų Amerikoje*. – Su anotacija; bibliogr. išnašose; 4 iliustr.; Priedas [žr. **53**]. – *11/12*, 473–481

**53**. [RUBIOS Palacio]. *Reikalavimas*: [Priedas; žr. **52**] / [Iš ispanų k. vertė Jūratė MICEVIČIŪTĖ]. – *11/12*, 481–482

**MŪSŲ PIRMTAKAI**

**54**. ŠEPETYS Nerijus. *Katalikų kalendorius-žinynas sovietmečiu*. – Su anotacija; aut. biogr. duomenų papildymas, p. 455; bibliogr. išnašose; 4 iliustr. – *11/12*, 455–467

**PAŠNEKESYS**

**55**. *Apie postmodernų mąstymą ir užkoduotą Dievą* / Rūta TUMĖNAITĖ kalbina Russelą RENO. – Aut. biogr. duomenys, p. 222; rubrika: *Konversatoriumas*. – *4*, 222–228

**56**. *Apie* Rytų politiką *ir vyskupų skyrimus* / Irena VAIŠVILAITĖ kalbina Agostino CASAROLI / Iš italų k. vertė Rita ŠERPYTYTĖ. – Aut. biogr. duomenys, p. 287; 1 fotoportr. – *5/6*, 287–290

**57**. *Mano kelias pas pranciškonus – ankstyvas, įvairus ir ilgas* / T. Benediktas JURČYS OFM kalbina t. Leonardą ANDRIEKŲ OFM. – 4 iliustr.; rubrika: *Konversatoriumas*; vietovė ir data: *Kennebunkport, 1997 spalis*. – *1/2*, 4–11

**PERSONALIJOS**

ADOMĖNAS Mantas. Encomium *Vytautui Landsbergiui*. – Žr. **63**

**58**. GAIŽIŪTĖ Nomeda. *Leonardas Gutauskas...*: [Prierašas; žr. **70**]. – *1/2*, 33

**59**. L. K. *Ernst Jünger*: [1895–1998]: [Prierašas; žr. **25**]. – *4*, 240–241

**60**. MALINAUSKAS Vygantas. *In memoriam dr. Vytautui Vygantui*: [1930 – 1998 10 13]. – 1 iliustr.; rubrika: *In memoriam*; parašas, vietovė ir data: *Vygantas Malinauskas // Ateitininkų federacijos pirmininkas // Kaunas, 1998 m. spalio 15 d.* – *7/10*, 368–369

**61**. MEIKSINAITĖ Ina. *„Ne mūsų valia!"*: [Tamara Meiksinaitė-Buchienė, 1923–1970]. – Su anotacija; aut. biogr. duomenys, p. 311; 3 iliustr.; priedas [žr. **74**]; rubrika: *Tamaros Buchienės 75-mečiui*. – *5/6*, 311–317

NARBUTAS Sigitas. *LDK istorijos vaizdas Motiejaus Strijkovskio raštuose*. – Žr. **37**

ONIŠČIK Marija. *Arkivyskupo Lefebvre'o drama*: [Marcel Lefebvre, 1905–1991]. – Žr. **92**

ONIŠČIK Marija. *„Dalytis minties turtais“*: [Romualdas Grucė, 1926 – 1998 02 12]. – Žr. **104**

OTT Hugo. *Martino Heideggerio katalikiškos ištakos*. – Žr. **32**

PRĖSKIENIS Juozas [*sic!* – Bronius]. *Juozas Miliauskas-Miglovara (1845–1937)*. – Žr. **75**

STREIKUS Arūnas. *Konfliktas ar kompromisas?*: [Vysk. Kazimieras Paltarokas, 1875–1958]. – Žr. **38**

**62**. VAIŠVILAITĖ Irena. *„Mielieji...“*: [Paulius Rabikauskas SJ, 1920 – 1998 04 07]. – *3*, 162 [Klaidos atitaisymas – *4*, 247]

**POLITIKA**

**63**. ADOMĖNAS Mantas. Encomium *Vytautui Landsbergiui*. – Bibliogr. išnašose; 1 fotoportr.; 2 iliustr; vietovė ir data: *Peterhouse – Colli Albani, 1998 gavėnia*. – *4*, 199–206

**64**. BRAZAITYTĖ Jurga. *Tvarkymosi metai*: [1997 m. Lietuvos politikos apžvalga]. – 3 iliustr. – *1/2 priedas*, 92–100

**65**. VAREIKIS Egidijus. *Dinozaurėjanti Europa*: Emociopolitiniai svarstymai apie Europos ateitį. – Su anotacija; bibliogr. išnašose; 2 iliustr. – *7/10*, 378–394

**66**. VAREIKIS Egidijus. *Nuo A(lbanijos) iki Z(airo)*: Sprendimai ir pusiniai sprendimai: [1997 m. pasaulio politikos apžvalga]. – *1/2 priedas*, 101–108

**PRO ET CONTRA**

**67**. ALIULIS Vaclovas MIC. *Suartėjimai ir išsiskyrimai*: Ką žinau ir atsimenu apie lietuvių ir lenkų santykius Lietuvoje. – 2 iliustr. – *3*, 111–119

**68**. GIRNIUS Kęstutis K. *Žmogus, kuris pavargo, netapęs herojumi*: [Apie Liūto Mockūno knygą „Pavargęs herojus“ ir Joną Deksnį]. – Su anotacija. – *7/10*, 411–424

**PROZA**

**69**. GARDAM Jane. *Praleistos Piemenėlių mišios* / Iš anglų k. vertė Rasa DRAZDAUSKIENĖ. – Aut. biogr. duomenys, p. 469; 1 iliustr. – *11/12*, 469–472

**70**. GUTAUSKAS Leonardas. *Laiškai iš Viešvilės*: [Ištraukos]: 9–18; Epilogas. – Prierašas [žr. **58**]; 3 iliustr. – *1/2*, 33–42

**71**. MARSMAN Hendrik. *Lankytojas* / Iš nyderlandų k. vertė Antanas GAILIUS. – Aut. biogr. duomenys, p. 143; 2 iliustr. – *3*, 143–148

**72**. NOVALIS. *Tikėjimas ir meilė, arba Karalius ir karalienė* / Iš vok. k. vertė Antanas GAILIUS. – Aut. biogr. duomenys, p. 403; 2 iliustr. – *7/10*, 403–410

**PUBLIKACIJA**

**73**. *Juozo Miliausko-Miglovaros laiškas Matui Slančiauskui*: [Ryga, 1884 10 24] / [Parengė Bronius PRĖSKIENIS]. – Su anotacija; prierašas [žr. **76**]; 2 iliustr. – *3*, 159–161

**74**. *Laiškai*: Algirdas Julius GREIMAS – Inai MEIKSINAITEI (1990 04 03). – Kazys BRADŪNAS – Tamarai MEIKSINAITEI-BUCHIENEI (Čikaga, 1969 09 12). – Vincentas MINCEVIČIUS – Inai MEIKSINAITEI (Roma, Aosta, 1991 11 18). – Tamara MEIKSINAITĖ-BUCHIENĖ – Vincentui MINCEVIČIUI (Paryžius, 1968 07 10). – Tamara MEIKSINAITĖ-BUCHIENĖ – Vincentui MINCEVIČIUI (Paryžius, *s. d.*): [Priedas; žr. **61**] / Parengė Ina MEIKSINAITĖ. – 1 iliustr. – *5/6*, 317–319

**75**. O. B. D...er. *Vilnius* (Mums praneša): [1858 m. gegužinių pamaldų aprašymas] / Iš lenkų k. vertė V. A.: [Prierašas; žr. **21**]. – *1/2*, 48

**76**. PRĖSKIENIS Juozas [*sic!* – Bronius]. *Juozas Miliauskas-Miglovara (1845–1937)*: [Prierašas; žr. **73**]. – *3*, 162 [Klaidos atitaisymas – *4*, 247]

**RELIGIJA**

**77**. GLODENIS Donatas. *Evangelikalizmas pasaulyje ir Lietuvoje*. – Su anotacija; aut. biogr. duomenys, p. 297; bibliogr. išnašose. – *5/6*, 297–305

**78**. SUBAČIUS Paulius. *Vietininkai ir savo vieta*: Bažnyčia Lietuvoje Kristaus metais: [1997 m. apžvalga]. – Bibliogr. išnašose; 3 iliustr. – *1/2 priedas*, 82–91

**ŽVILGSNIS Į ŠV. RAŠTĄ**

**79**. *„Nuteisinti“ ar „išteisinti“?*: Diskusija dėl vieno lietuviškosios Biblijos termino: [1.] KALVANAS Jonas. *Lietuvos Evangelikų Liuteronų Bažnyčios Konsistorija*: [Laiškas Lietuvos Biblijos draugijai]. – 1 fotoportr.; parašas: *LELB Vyskupas Jonas Kalvanas jr.* – *4*, 207–208

**80**. [*Tas pat*]: [2.] KLIMAVIČIUS Jonas. *Išteisinimas, nuteisinimas ir pateisinimas*. – 1 fotoportr. – *4*, 208–210

**81**. [*Tas pat*]: [3.] ALIULIS Vaclovas. *Pateisinti – išteisinti – nuteisinti*. – 1 fotoportr. – *4*, 210–213

**82**. PAŽĖRAITĖ Aušra. *Žodžiai ir atėjimas*: Esė apie pasiuntiniškas Pauliaus *Laiško romiečiams* eilutes. – Su anotacija; bibliogr. išnašose; 2 iliustr. – *5/6*, 291–296

**APŽVALGA**

**Religija**

**83**. *Apie vyskupijos* radimąsi / Šiaulių vyskupas Eugenijus BARTULIS atsako į Pauliaus SUBAČIAUS klausimus. – 1 iliustr. – *7/10*, 425–429

**84**. *Ar gyvybinga išlaisvinimo teologija?* / Gustavo GUTIÉRREZ atsako į Vyganto MALINAUSKO klausimus [Roma, 1997 m. rugsėjis] . – 1 iliustr. – *3*, 171–172

**85**. *Daugiau melstis nėra nuodėmė* / Arkiv. Janis PUJATS atsako į Rūtos TUMĖNAITĖS ir Pauliaus SUBAČIAUS klausimus [Vilnius, 1998 m. gegužės 4 d.]. – 2 iliustr. – *5/6*, 337–339

**86**. *Dviguba teisė žinoti tiesą* / Kun. Laslo LUKACS atsako į Rūtos TUMĖNAITĖS klausimus. – 1 iliustr. – *7/10*, 429–432

**87**. GRUENAS Hansas. *Michaelis Kuhnas: Europos savasties link*: [Prierašas; žr. **88**]. – *11/12*, 497–498

**88**. KUHN Michael. *Dabar jų jau yra ir Briuselyje* / Iš vok. k. vertė Hansas GRUENAS. – 1 iliustr.; prierašas [žr. **87**]. – *11/12*, 498–500

**89**. MICEVIČIŪTĖ Jūratė. *Popiežius Kuboje*: [1998 m. sausis]. – Naudota literatūra, p. 264; 2 iliustr. – *4*, 259–264

**90**. TA PATI. *Skaityti laiko ženklus*: [Išlaisvinimo teologija]. – Bibliogr. išnašose; 1 iliustr. – *3*, 172–175

**91**. *„Neskubėčiau kelti triukšmo...“* / Viktoras CHRULIS atsako į Rūtos TUMĖNAITĖS klausimus [Praha, 1998 m. vasaris]. – 1 iliustr. – *5/6*, 339–340

**92**. ONIŠČIK Marija. *Arkivyskupo Lefebvre'o drama*: [Marcel Lefebvre, 1905–1991]. – Bibliogr. išnašose; 1 iliustr. – *1/2*, 52–56

**93**. OSVALDAS Augis. *Lietuvos Ev. Liuteronų Bažnyčia: nuo muziejinės vertybės į atsinaujinimą*. – Bibliogr. išnašose; 1 iliustr. – *1/2*, 49–52

**94**. STREIKUS Arūnas. *Prarasta galimybė tapti herojumi*: (Apie Šv. Sosto nuostatą Antrojo pasaulinio karo metais žydų holokausto atžvilgiu). – Bibliogr. išnašose; 1 iliustr. – *11/12*, 495–497

**95**. SUBAČIUS Paulius. *Dešimtinės skatikai*: [Bažnyčios įplaukos ir išlaidos]. – Bibliogr. išnašose; 1 fotoportr.; 1 iliustr. – *3*, 169–171

**96**. TAS PATS. *Padangių žemės ūkis*: [Diskusija dėl klonavimo moralinių padarinių; Vilnius, Mokslininkų rūmai, 1998 m. kovas]. – 1 fotoportr. – *4*, 257–259

**Kultūra**

**97**. Art deco *Lietuvoje* / Giedrė JANKEVIČIŪTĖ ir Jolita MULEVIČIŪTĖ atsako į Rasos DRAZDAUSKIENĖS klausimus. – 2 iliustr. – *11/12*, 503–508

**98**. G. J. *Apie lietuvių skulptūrą Izraelyje, Dovydą Zundelovičių ir „kultūros mainus"*. – 2 iliustr. – *5/6*, 341–342

**99**. G. J. *Apie tapybos mirtį*. – *4*, 267–269

**100**. JOVAIŠA Liudas. *Vienuolynų kelias ar šalikelė?*: [„Vienuolynų kelio" ir „Savaitės Vilniaus vienuolynuose" renginiai; 1998 m. ruduo]. – 1 iliustr. – *7/10*, 432–436

**101**. *Kaip mokyti filosofijos?* / Rita ŠERPYTYTĖ ir Tomas SODEIKA atsako į [Gedimino MIKELAIČIO] klausimus. – 1 iliustr. – *4*, 264–267

**102**. *Lituanistika Halėje* / Gertruda BENSE atsako į Dainoros POCIŪTĖS-ABUKEVIČIENĖS klausimus [Vilnius, 1997 m. rugsėjis]. – Fotoportr. – *3*, 176–178

**103**. MICEVIČIŪTĖ Jūratė. *Tikyba ir etika – alternatyva ar bendradarbiavimas?* – Bibliogr. išnašose; 1 iliustr. – *5/6*, 342–346

**104**. ONIŠČIK Marija. *„Dalytis minties turtais"*: [Romualdas Grucė, 1926 – 1998 02 12]. – Fotoportr. – *3*, 175–176

**105**. SABOLIUS Kristupas. *Jaunuomenės ideologija ir „skaitymo būdai"*. – *1/2*, 57–59

**106**. SMETONIENĖ Irena. *Garsinės reklamos kalbos stilius*. – *11/12*, 502–503

**107**. STREIKUS Arūnas. *Mūsų reikalas – sumušti bolševizmo dvasią*: Juozapo Skvirecko 125-mečiui. – Bibliogr. išnašose; 1 iliustr. – *7/10*, 436–438

**108**. ŠEPETYS Nerijus. *Ar Maceina sugrįžo?*: [Antanas Maceina, 1908–1987]. – 1 iliustr. – *1/2*, 56–57

**109**. VAICEKAUSKIENĖ Loreta. *Nauji kalbos reiškiniai ir jų vertinimas*: [Šeštoji Jono Jablonskio konferencija; Vilnius, 1998]. – *11/12*, 500–502

**Visuomenė**

**110**. DIRŽYTĖ Aistė. *Lošimo namų įteisinimas gali pasmerkti mirčiai*. – 1 iliustr. – *4*, 273–275

**111**. DRAZDAUSKIENĖ Rasa. *Pasakyk man, kas tavo draugė...*: [Lietuvos moterų žurnalai]. – 1 iliustr. – *1/2*, 59–61

**112**. JURGAITYTĖ Ona. *Neprisivirtos košės srėbimas*: [Rusijos ekonominės krizės poveikis Lietuvos politiniam gyvenimui]. – *7/10*, 438–440

**113**. TA PATI. *Sunkiasvorėjančios kregždutės*: [Tėvynės Sąjunga (Lietuvos konservatoriai) ir Lietuvos Vyriausybė valdymo vidukelėje]. – *11/12*, 508–510

**114**. *Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje: pabaiga ar nauja pradžia?* / Į klausimus atsako Algirdas PATACKAS. – 2 iliustr. – *4*, 269–273

**115**. LOZORAITIS Kazys. *Lietuvos diplomatija okupacijos laikais*. – 1 iliustr. – *11/12*, 511–513

**116**. MORKUS Jonas. *Kas yra žydas*. – 1 iliustr. – *3*, 184–188

**117**. RYLIŠKYTĖ Ligita SJE. *Sielovada ir/ar terapija*: [Gydančioji sielovada]. – 1 iliustr. – *5/6*, 348–353

**118**. STALIORAITIS Jonas. *Lietuvos saugumo problema*. – 1 iliustr. – *1/2*, 61–64

**119**. STEPONAVIČIENĖ Guoda. *Lietuviški veidai rusiškame veidrodyje*: [Rusijos ekonominės krizės poveikis Lietuvos ekonomikai]. – 1 iliustr. – *7/10*, 440–443

**120**. TA PATI. *Skaičiai ir tikrovė*: [Ekonominė statistika ir jos patikimumas]. – *5/6*, 346–348

**121**. ŠEPETYS Nerijus. *Ar reikia prisiminti?*: [1991 m. sausio 13-oji]. – Bibliogr. išnašose; 2 iliustr. – *3*, 178–184

**KNYGOS IR ŽURNALAI**

**122**. ADOMĖNAS Mantas. *Tėvas Stanislovas. Apie meilę ir tarnystę. – V.: Margi raštai, 1997*: [Recenzija]. – Virš. repr. – *1/2*, 67–70

**123**. ALEKNA Darius. *Eco U. Menas ir grožis viduramžių estetikoje. – V.: Baltos lankos, 1997*: [Recenzija]. – Virš. repr. – *3*, 189–191

**124**. ARNATKEVIČIŪTĖ Laima. *Vaižgantas. Laiškai Klimams. – V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998*: [Recenzija]. – Virš. repr. – *11/12*, 516–518

**125**. EIMONTAITĖ Adelė. *Žiemos karas ir Lietuva. Dokumentų rinkinys. – V.: VPU l-kla, 1997*: [Recenzija]. – Virš. repr. – *11/12*, 520–521

**126**. GUDMANTAS Kęstutis. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. – V.: Mokslo ir enc. l-kla, 1996, [t. 1]* : [Recenzija]. – Bibliogr. išnašose; virš. repr. – *1/2*, 70–76 [Klaidos atitaisymas – *5/6*, 336]

**127**. IGNATAVIČIUS Eugenijus. *Gaškaitė N. Pasipriešinimo istorija: 1944–1953 metai. – V.: Aidai, 1997*: [Recenzija]. – Virš. repr. – *11/12*, 518–520

**128**. JARAS Andrius. *Baricco A. Šilkas. – V.: Tyto alba, 1998*: [Recenzija]. – Virš. repr. – *11/12*, 515–516

**129**. TAS PATS. *Pelevin V. Čiapajevas ir Pustota. – V.: Tyto alba, 1998*: [Recenzija]. – Virš. repr. – *11/12*, 515

**130**. TAS PATS. *Ricci N. Šventųjų gyvenimai. – V.: Tyto alba, 1997*: [Recenzija]. – Virš. repr. – *11/12*, 514–515

**131**. KARDELIS Naglis. *Beresnevičius G. Religijotyros įvadas. – V.: Aidai, 1997*: [Recenzija]. – Virš. repr. – *3*, 191–193

**132**. LANKAUSKAS Romualdas. *Lithuania: In Her Own Words. – V.: Tyto alba, 1997*: [Recenzija]. – Virš. repr. – *4*, 279–281

**133**. MITAITĖ Donata. *Gailius A. Šičia. – V.: Lietuvos rašytojų sąjungos l-kla, 1997*: [Recenzija]. – Virš. repr. – *5/6*, 356–357

**134**. OSVALDAS Augis. *Juška A. Mažosios Lietuvos Bažnyčia XVI–XX amžiuje. – Klaipėda: Mažosios Lietuvos fondas, Klaipėdos universiteto l-kla, 1997*: [Recenzija]. – Virš. repr. – *4*, 276–279

**135**. PUTINAITĖ Nerija. *Šliogeris A. Niekio vardai. – V.:*

*Pradai, 1997*: [Recenzija]. – *5/6*, 354–356

**136**. SPRINDYTĖ Jūratė. *Ramonas A. Ramybės kalva. – V.: 7 meno dienos, 1997*: [Recenzija]. – Virš. repr. – *7/10*, 446–447

**137**. ŠILBAJORIS Rimvydas. *Kunčinas J. Blanchisserie, arba Žvėrynas–Užupis. – V.: Tyto alba, 1997*: [Recenzija]. – Virš. repr. – *7/10*, 444–446

**138**. TUMELIS Juozas. *Mažvydas M. Katekizmas ir kiti raštai. – V.: Baltos lankos, 1993; Mažvydas M. Katekizmas. – V.: Baltos lankos, 1997*: [Recenzija]. – Bibliogr. išnašose; 1 virš. repr. – *1/2*, 65–66 [Klaidos atitaisymas – *3*, 168]

**139**. VASILIŪNIENĖ Dalia. *Lietuvos sakralinės dailės katalogas. I tomas: Vilkaviškio vyskupija. 2-oji knyga. – V.: Gervelė, 1997*: [Recenzija]. – *11/12*, 521–522

**Atsiųsta paminėti**

**140**. M. K. L. *Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica = Литовская Метрика. – V.: Mokslo ir enc. l-kla, 1997, kn. 11*: [Anotacija]. – Virš. repr. – *4*, 281

**141**. ŠEPETIENĖ Vilma. *Šmulkštys Paparonis A. Rinktiniai raštai. – V.: Andriulio sp-vė ir l-kla, 1997*: [Anotacija]. – Virš. repr. – *1/2*, 76–77

**NR. 1/2 PRIEDAS**

BRAZAITYTĖ Jurga. *Tvarkymosi metai*. – Žr. **64**

SUBAČIUS Paulius. *Vietininkai ir savo vieta*. – Žr. **78**

VAREIKIS Egidijus. *Nuo A(lbanijos) iki Z(airo)*. – Žr. **66**

**ILIUSTRACIJOS**

**Reprodukcijos ir fotografijos**

**142**. ANGELICO Fra Beato. *Šv. Laurynas išdalina bažnyčios turtus*. XV a. Freskos fragmentas. – *3*, 170

**143**. *Auksinė plokštelė*. Petelija. Pietų Italija, IV–III a. pr. Kr. – *7/10*, 374

**144**. *Auksinė plokštelė*. Cecilia Secundina. – *7/10*, 375

**145**. [*Tas pat*. Fragmentas]. – *7/10*, II virš.

**146**. BALČYTIS Vytautas. *Vilnius*. 1986. Fotografija. – *3*, 139

**147–148**. TAS PATS. *Tas pat*. 1993. Fotografijos. – *3*, 132, 137

**149**. *Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas BATORAS*. Iliustracija iš Martyno Kromerio „De origine et rebus gesti". 1589. – *4*, 233

**150**. BULAKA Mečislovas. *Kiemas su arkada*. 1947. Piešinys. – *5/6*, 308

**151**. CHLEBINSKAS Saulius. *Antano Šmulkščio Paparonio „Rinktinių raštų" viršelis*. 1997. – *1/2*, 76

**152**. CHLEBINSKAS Saulius. *Vaižganto knygos „Laiškai Klimams" viršelis*. 1998. – *11/12*, 517

**153**. DANILIAUSKAITĖ Viktorija. *Moteris*. XXVIII. 1995. Spalvotas linoraižinys. – *11/12*, 468

**154**. *Dešimties kapeikų moneta*. Reversas. Rusija, 1998. – *7/10*, 441

**155**. ERNST Max. *Bėglys*. 1925. Piešinys. – *4*, 245

**156**. *Etruskų sarkofagas*. IV a. pr. Kr. – *3*, 167

**157**. *FELICITA*. 500. Mozaika. – *4*, 217

**158**. *Gaidų rankraščio viršelis*. [Teofilės Sapiegaitės herbas. XVII a. vid.]. – *4*, 249

**159**. GOGH Vincent van. *Figūra sode*. Nuenen, 1884. Piešinys. – *3*, 147

**160**. TAS PATS. *Haga, Herengracht ir Princessegracht kampas*. 1882. Piešinys. – *3*, 144

**161–162**. GOLTZSCHE Dieter. *Iliustracijos Novalio romanui „Heinrichas von Ofterdingenas"*. 1986. – *7/10*, 406, 409

**163**. GUTAUSKAS Leonardas. *Knygos „Lithuania: In Her Own Words" viršelis*. 1997. – *4*, 279

**164**. TAS PATS. *Ne Jokūbo kopėčios*. 1995. Popierius, akvarelė, tušas. – *1/2*, 34

**165**. TAS PATS. *Violetinės uolos*. 1995. Popierius, akvarelė, tušas. – *1/2*, 37

**166**. TAS PATS. *Žuvys*. 1995. Popierius, akvarelė, tušas. – *1/2*, 39

**167–168**. *Iliustracijos iš knygos „Er sie es"*. – *3*, 154, 157

**169**. JACOVSKIS Jokūbas. *Jurgio Kunčino knygos „Blanchisserie, arba Žvėrynas–Užupis" viršelis*. 1997. – *7/10*, 444

**170**. JASIULIONYTĖ Margarita. *Tavęspi*. II. 1994. Medžio raižinys. – *3*, 150

**171**. *JOGAILA*. Iliustracija iš Martyno Bielskio kronikos. 1564. – *5/6*, 325

**172**. *Vilniaus kankiniai: šv. JONAS, šv. ANTANAS, šv. EUSTACHIJUS*. Iliustracija iš knygos „Виленский Свято–Духовъ монастырь". 1888. – *3*, virš.

**173**. [*Tas pat*]. – *3*, II virš.

**174**. JONYNAS Vytautas Kazimieras. *Stasys Lozoraitis*. 1957. Piešinys. – *11/12*, 511

**175**. JONYNAS Vytautas Kazimieras. *Šv. Pranciškaus „Saulės giesmė"*. Vitražas. Kennebunkportas / Vytautas MAŽELIS. – *1/2*, virš.

**176**. KARPAVIČIUS Eugenijus. *Martyno Mažvydo „Katekizmo" viršelis*. 1997. – *1/2*, 65

**177**. KAŠUBA Vytautas. *Lietuvos krikšto 600 metų sukakties medalis*. 1987. Aversas. – *11/12*, 464

**178**. TAS PATS. *Tas pat*. Reversas. – *11/12*, 465

**179**. KAZLAUSKAITĖ Rima. *Knygos „Žiemos karas ir Lietuva" viršelis*. 1997. – *11/12*, 520

**180**. KLIŠEVIČIUS Algis. *Alberto Juškos knygos „Mažosios Lietuvos Bažnyčia XVI–XX amžiuje" viršelis*. 1997. – *4*, 276

**181**. KRISTELLER Paul. *Biblia pauperum*. XV a. Medžio graviūra. – *11/12*, virš.

**182**. KURAITĖ Vida. *Umberto Eco knygos „Menas ir grožis viduramžių estetikoje"* viršelis. 1997. – *3*, 189

**183**. *Kvietimas į parodą „Art deco Lietuvoje"*. – *11/12*, 506

**184**. [*Tas pat*]. – *11/12*, II virš.

**185**. LADYGA Alvydas. *Tėvo Stanislovo knygos „Apie meilę ir tarnystę" viršelis*. 1997. – *1/2*, 67

**186**. Lapelis, rastas 1862 m. balandžio mėn. Kauno gubernijoje. Fragmentas. – *3*, 113

**187**. Lapelis, rastas 1863 m. kovo 19 d. Kauno gubernijoje. – *3*, 112

**188**. LEONAVIČIUS Šarūnas. *„Sietyno" viršeliai*. [I (1988) ir VII (1989)]. – *7/10*, 371

**189**. [TAS PATS. *„Sietyno" viršelis*. III (1988) – X (1991). Fragmentas]. – *7/10*, II virš.

**190**. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės herbas*. Iliustracija iš Motiejaus Strijkovskio „Goniec cnoty". 1574. – *4*, 234

**191**. LOŽYTĖ Elona Marija. *Nijolės Gaškaitės knygos*

*„Pasipriešinimo istorija: 1944–1953 metai“ viršelis*. 1997. – *11/12*, 518

**192**. *Martyno MAŽVYDO „Giesmių krikščioniškų“ pirmos dalies antraštinis puslapis*. 1566. – *5/6*, 332

**193**. *Martyno MAŽVYDO „Giesmių krikščioniškų“ antros dalies antraštinis puslapis*. 1570. – *5/6*, 335

**194**. *Meksikiečių kodeksas*. 1575–1582. – *11/12*, 474

**195**. [*Tas pat*. Fragmentas]. – *11/12*, II virš.

**196**. *Menas skaityti veiduose*. Žurnalo puslapio reprodukcija. – *1/2*, 60

**197**. *Švč. Mergelė Marija*. Skulptūra. Vilnius, Pranciškonų bažnyčia / Vytautas BALČYTIS. – *1/2*, 45

**198**. *Tas pat*. Fragmentas. – *1/2*, II virš.

**199**. *Tas pat*. Vilnius, Pranciškonų bažnyčios [*sic!* – vienuolyno] koplyčia. 1934. – *1/2*, 47 [Klaidos atitaisymas – *3*, 168]

**200**. MERIDA Edilberto. *Nukryžiuotasis*. Skulptūra. – *3*, 173

**201**. [MESSAGER Jean (?)]. *Keistas mirusio šv. Pranciškaus kūno pastatymas*. XVII a. I p. Vario raižinys. – *4*, 252

**202**. [TAS PATS]. *Kristaus darbų sekimas*. XVII a. I p. Vario raižinys. – *4*, 253

**203**. [TAS PATS]. *Mirties metu į dangų paimtas*. XVII a. I p. Vario raižinys. – *4*, 251

**204**. [TAS PATS]. *Tikrasis šv. Pranciškaus atvaizdas*. XVII a. I p. Vario raižinys. – *4*, 250

**205**. *Nekalto[jo] Prasidėjimo Švč. Mergelė Marija*. 1770. Medžio graviūra. – *1/2*, 46

**206**. ORANTAS Romas. *Antano Gailiaus knygos „Šičia“ viršelis*. 1997. – *5/6*, 356

**207**. PAŠKAUSKAS Kazimieras. *Antano Ramono knygos „Ramybės kalva“ viršelis*. 1997. – *7/10*, 446

**208**. *Plakatas, nukreiptas prieš kandidatą į prezidentus Artūrą PAULAUSKĄ*: [*Povilas GYLYS, Justinas KAROSAS, Česlovas JURŠĖNAS*. Fotoportretai]. 1997. – *1/2 priedas*, 97

**209**. *Šv. PAULIAUS kapo plokštės kopija*. – *5/6*, 294

**210**. *PERPETUA*. 500. Mozaika. – *4*, 216

**211**. [Tas pat]. – *4*, II virš.

**212**. *Šv. PETRO ir šv. PAULIAUS atsisveikinimas*. VI a. Dramblio kaulo raižinys. – *5/6*, 293

**213**. POCIUS Jonas. *„Baltų religijos ir mitologijos šaltinių“ (t. 1) viršelis*. 1996. – *1/2*, 70

**214**. *Šv. PRANCIŠKAUS mirtis ir keistas mirusio šv. Pranciškaus kūno pastatymas*. Paveikslas. – *4*, 248

**215**. PULOKAS Valius. *Švėkšnos būgnininkai*. 1983–1991. Fotografija. – *4*, virš.

**216**. *Mikalojaus RADVILOS Juodojo superekslibrisas*. – *11/12*, 485

**217**. *Reljefas*. Egiptas, X a. pr. Kr. – *3*, 165

**218**. *Augustino ROTUNDO superekslibrisas*. – *11/12*, 486

**219**. SERAPINAS Vitalijus kun. *Šv. Jonas, šv. Antanas ir šv. Eustachijus*. 1996. Vilnius, Šventosios Dvasios stačiatikių vienuolynas. – *3*, 123

**220**. [*Supraslio vienuolyno prologas*. Faksimilė]. – *3*, 128

**221**. SVEINSSON Asmundur. *Dekoratyvinė skulptūra*. – *7/10*, 401

**222**. ŠNIRAS Sigitas. *Alessandro BARICCO knygos „Šilkas“ viršelis*. 1998. – *11/12*, 516

**223**. TAS PATS. *Viktoro PELEVINO knygos „Čiapajevas ir Pustota“ viršelis*. 1998. – *11/12*, 515

**224**. TAS PATS. *Nino RICCI knygos „Šventųjų gyvenimai“ viršelis*. 1997. – *11/12*, 514

**225–226–227**. *J. de TOVARO kalendorius*. 1585. – *11/12*, 476, 477, 478

**228–229**. TRIMAKAS Gintautas. *Mastrichtas*. 1997. Fotografijos. – *7/10*, 384, 393

**230**. TAS PATS. *Sausio 13-osios rytas*. 1991. Fotografija. – *3*, 180–181

**231**. TAS PATS. *Senieji Paparčių dominikonų vienuolyno vartai*. 1998. Fotografija. – *5/6*, virš.

**232**. URBONAS Raimondas. *Vėluva*. 1991. Fotografija. – *1/2*, 50

**233**. *Vadinamojo lietuvių dievų Panteono griuvėsiai Antakalnyje*. Iliustracija iš kn. „Dzieje Polski ilustrowane“ (t. 1). 1899. – *5/6*, 322

**234**. *Valthjofsstaduro bažnyčios durų fragmentas*. Apie 1200. Pušis. – *7/10*, virš.

**235**. VASILIAUSKAS E. *Arkiv. Juozapo Skvirecko ekslibrisas*. – *7/10*, 437

**236**. *„Vienuolynų kelio“* [*sic!* – „Savaitės Vilniaus vienuolynuose“] *plakatas*. 1998. – *7/10*, 435

**237**. VYŠNIAUSKAS Tomas. *Gintaro Beresnevičiaus „Religijotyros įvado“ viršelis*. 1997. – *3*, 191

**238**. ŽVILIUS Alfonsas. *„Lietuvos Metrikos“ (kn. 11) viršelis*. 1997. – *4*, 281

**Dokumentinės nuotraukos**

**239**. *Prezidentas Valdas ADAMKUS su žmona Alma ADAMKIENE*. 1998 m. sausio mėn. / Henrikas GAIČEVSKIS. – *1/2 priedas*, 99

**240**. *Kun. Vaclovas ALIULIS MIC* / Juozas GRIKIENIS. – *11/12*, 460

**241**. *Kun. Vaclovas ALIULIS MIC*. – *4*, 209

**242**. *Lietuvių pranciškonai Kennebunkporte: Leonardas ANDRIEKUS, Matas FAUST, Jurgis GAILIUŠIS, Paulius BALTAKIS*. – *1/2*, 5

**243**. *Vysk. Eugenijus BARTULIS*. 1997 / Henrikas GAIČEVSKIS. – *7/10*, 426

**244**. *Vyskupas Eugenijus BARTULIS*. – *1/2 priedas*, 87

**245**. *Gertruda BENSE*. – *3*, 177

**246**. [*Vysk. Jonas BORUTA SJ*. Fotoportretas]. – *1/2*, II virš.

**247**. *Tas pat*. – *1/2 priedas*, 84

**248**. [*Jurga BRAZAITYTĖ*. Fotoportretas]. – *1/2 priedas*, 81

**249**. *Prezidentas Algirdas BRAZAUSKAS pozuoja fotografui Antanui SUTKUI*. Vilnius / Henrikas GAIČEVSKIS. – *1/2 priedas*, 94

**250**. *Prezidentas* [*Algirdas BRAZAUSKAS*] *Pabradės poligone*. 1997 / Valentinas MITĖ. – *1/2*, 63

**251**. *Alfredas ir Tamara BUCHAI su dukterimi Nina*. – *5/6*, 314

**252**. *Tamara BUCHIENĖ*. – *5/6*, 313

**253**. *Tamara BUCHIENĖ su prof. Jonu PALIONIU Lenkijoje*. – *5/6*, 315

**254**. *Viceprezidentas Georges BUSH, Barbara BUSH su t. Placidu BARIUMI ir t. Jurgis GAILIUŠIS lietuvių pranciškonų metiniame suvažiavime*. 1980. – *1/2*, 9

**255**. *Agostino CASAROLI*. Fotoportretas. – *5/6*, 287

**256**. [*Tas pat*]. – *5/6*, II virš.

**257**. *Viktor CHRUL*. [Praha,] 1998 m. vasaris / Josip STILINOVIČ. – *5/6*, 339

**258**. *Hansas-Georgas GADAMERIS ir [Martinas] HEIDEGGERIS pjauna malkas*. 1923 m. rugpjūtis. – *1/2*, 16

**259**. *Gaidų rankraščio fragmentas*. XVII a. I p. – *4*, 255

**260**. [*Kęstutis K. GIRNIUS*. Fotoportretas]. – *3*, II virš.

**261**. *Romualdas GRUCĖ*. 1994. Fotoportretas / Artūras VALIAUGA. – *3*, 175

**262**. *Gustavo GUTIÉRREZ*. [Roma, 1997 m. rugsėjis] / Vygantas MALINAUSKAS. – *3*, 172

**263**. *Hallgrimuro bažnyčia*. Archit. Gudjon SAMUELSSON. Reikjavikas, 1945–1986 / Ramutė RACHLEVIČIŪTĖ. – *7/10*, 398

**264**. *Martinas HEIDEGGERIS laisvalaikiu*. Todtnauberg. – *1/2*, 21

**265**. [*Tas pat*. Fragmentas]. – *1/2*, II virš.

**266**. *Popiežiaus JONO PAULIAUS II susitikimas su Fideliu CASTRO*. 1998 m. sausis. – *4*, 260

**267**. *Vytauto Kazimiero JONYNO vitražai pranciškonų vienuolyno bažnyčioje*. Kennebunkportas / Vytautas MAŽELIS. – *1/2*, 7

**268**. *Ernst JÜNGER* / François LAGARDE. – *4*, 237

**269**. *Vysk. Jonas KALVANAS*. – *4*, 209

**270**. *Jonas KLIMAVIČIUS*. – *4*, 209

**271**. *Vytautas LANDSBERGIS*. 1986 / Juozas GRIKIENIS. – *4*, 199

**272**. [*Vytautas LANDSBERGIS*. Fotoportretas]. – *4*, II virš.

**273**. *Rinkimų plakatas*: [*Vytautas LANDSBERGIS*]. 1997 / Algimantas ŽIŽIŪNAS. – *4*, 201

**274**. *Vytautas LANDSBERGIS Budapešte*. 1990 m. spalis / Algimantas ŽIŽIŪNAS. – *4*, 203

**275**. *Arkivyskupas Marcel LEFEBVRE*. – *1/2*, 53

**276**. *Lietuvių pranciškonų vienuolynas Kennebunkporte* / Vytautas MAŽELIS. – *1/2*, 6

**277**. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis*. 1988. – *5/6*, II virš.

**278**. *Lošimo namai Las Vege*. 1996 / Zinas KAZĖNAS. – *4*, 273

**279**. *Kun. Laszlo LUKACS*. 1998 m. rugsėjis. – *7/10*, 431

**280**. *Antanas MACEINA* / Vytautas MAŽELIS. – *1/2*, 56

**281**. *Jūratė MICEVIČIŪTĖ*. 1997. – *5/6*, 345

**282**. [*Juozas MILIAUSKAS-MIGLOVARA*. Fotoportretas]. – *3*, 160

**283**. *Juozo Miliausko-Miglovaros rankraščio pavyzdys*. – *3*, 161

**284**. *Monsinjoras Vincentas MINCEVIČIUS*. Fotoportretas. Roma, 1991. – *5/6*, 319

**285**. *Momentas iš konferencijos „Ką Dvasia kalba Bažnyčiai"*. Kaunas, 1998 m. gegužė / Henrikas GAIČEVSKIS. – *5/6*, 350

**286**. *Jolita MULEVIČIŪTĖ, Rasa DRAZDAUSKIENĖ ir Giedrė JANKEVIČIŪTĖ*. Vilnius, 1998 m. lapkritis / Gintautas TRIMAKAS. – *11/12*, 505

**287**. *Naujasis Europos Parlamentas ir senoji Liuksemburgo stotis* / Jean GUYAUX. – *11/12*, 499

**288**. *Vyskupas Rimantas NORVILA*. – *1/2 priedas*, 89

**289**. *Panevėžio vyskupas Kazimieras PALTAROKAS*. 1935. – *1/2*, 26

**290**. *Tas pat*. 1955. – *1/2*, 29

**291**. *Algirdas PATACKAS* / Juozas GRIKIENIS. – *4*, 271

**292**. *Pavasario g. 36* [Vilnius] / Gintautas TRIMAKAS. – *11/12*, 459

**293**. *Elfride PETRI ir Martinas HEIDEGGERIS*. 1916. – *1/2*, 19

**294**. *Popiežius PIJUS XII*. – *11/12*, 496

**295**. *Prezidentūra*. Reikjavikas / Ramutė RACHLEVIČIŪTĖ. – *7/10*, 396

**296**. *Arkiv. Janis PUJATS*. [Vilnius,] 1998 / Henrikas GAIČEVSKIS. – *5/6*, 337

**297**. *Revoliucijos aikštė*. [Havana,] 1998 m. sausis. – *4*, 263

**298**. *Sarajevas*. 1997 m. gegužės mėn. / Valentinas MITĖ. – *1/2 priedas*, 105

**299**. *Algirdas SAUDARGAS, Algirdas PATACKAS*. [Kaunas, 1988] / Jonas IVAŠKEVIČIUS. – *4*, 270

**300**. *Serbų pabėgėlių iš Kroatijos stovykla*. Bratunetcas, 1997 m. rugsėjo mėn. / Valentinas MITĖ. – *1/2 priedas*, 106

**301**. *Leonas STRIOGA ir Dovydas ZUNDELOVIČIUS Striogos kūrinių parodos atidaryme Uzi Maslatono galerijoje*. – *5/6*, 341

**302**. *Paulius SUBAČIUS*. 1998. Fotoportretas / Gintautas TRIMAKAS. – *3*, 169

**303**. *Tas pat*. – *4*, 257

**304**. [*Tas pat*]. – *1/2 priedas*, 81

**305**. *Paulius SUBAČIUS, arkiv. Janis PUJATS, Rūta TUMĖNAITĖ*. Trinapolis, 1998 m. gegužė / Henrikas GAIČEVSKIS. – *5/6*, 338

**306**. *Skulptoriaus Asmunduro SVEINSSONO (1893–1982) namas muziejus*. Reikjavikas / Ramutė RACHLEVIČIŪTĖ. – *7/10*, 400

**307**. *Rita ŠERPYTYTĖ, Tomas SODEIKA*. 1998 / Juozas GRIKIENIS. – *4*, 265

**308**. *Tingmulio bažnyčia*. Skridaluras, 1886 / Ramutė RACHLEVIČIŪTĖ [*sic!* – Páll STEFÁNSSON]. – *7/10*, 399 [Klaidos atitaisymas – *11/12*, 482]

**309**. [*Eugenija ULČINAITĖ*. Fotoportretas]. – *7/10*, II virš.

**310**. [*Loreta VAICEKAUSKIENĖ*. Fotoportretas]. – *3*, II virš.

**311**. [*Egidijus VAREIKIS*. Fotoportretas]. – *1/2 priedas*, 81

**312**. *Vytautas VYGANTAS*. 1997 / Algirdas KAIRYS. – *7/10*, 368

**313**. *Dovydo ZUNDELOVIČIAUS skulptūros mokyklos ir skulptūros dirbtuvių iškaba*. – *5/6*, 341–342

**314**. *Žydų centras Pietų Bronkse*. – *3*, 185

**315**. *Antanas ŽMUIDZINAVIČIUS tapo Punios piliakalnį*. 1927 / Steponas KOLUPAILA. – *11/12*, 492

**TURINYS**

**316**. *1998 m. Nr. 1–12 turinys* / Sudarė Liubartas AKMINAS. – *11/12*, 528–537

## ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ


ADAMKIENĖ Alma – apie ją nuotr. **239**
ADAMKUS Valdas – apie jį nuotr. **239**
ADOMĖNAS Mantas – **63**, **122**, apie jį **28–30**
AKMINAS Liubartas – pareng. **316**
ALEINIKOVA Nijolė – **24**, apie ją **2**
ALEKNA Darius – **123**
ALEKSANDRAVIČIŪTĖ Aleksandra – **21**, apie ją **3**
ALIULIS Vaclovas – **28**, **67**, **81**, apie jį **29**, apie jį nuotr. **240**, **241**
ANDRIEKUS Leonardas – **57**, apie jį nuotr. **242**
ANGELICO Fra Beato – repr. **142**
ANONIMAS – repr. **167**, **168**
ANONIMAS (X a. pr. Kr.) – repr. **217**
ANONIMAS (IV a. pr. Kr.) – repr. **156**
ANONIMAS (III a. pr.) – **41**, apie jį **40**
ANONIMAS (500) – repr. **157**
ANONIMAS (500) – repr. **210**, **211**
ANONIMAS (VI a.) – repr. **212**
ANONIMAS (apie 1200) – repr. **234**
ANONIMAS (1575–1582) – repr. **194**, **195**
ANONIMAS (1585) – repr. **225–227**
ANONIMAS (1589) – repr. **149**
ANONIMAS (XVII a. II p.) – repr. **214**
ANONIMAS (XVII a. vid.) – repr. **158**
ANONIMAS (XVIII a. vid.) – apie jį **21**
ANONIMAS (XVIII a. vid.) – repr. **197–199**
ANONIMAS (1770) – repr. **205**
ANONIMAS (1888) – repr. **172**, **173**
ANONIMAS (1899) – repr. **233**
ANTANAS šv. – apie jį **33**, **34**, apie jį repr. **172**, **173**, **219**
ARNATKEVIČIŪTĖ Laima – **124**

BALČYTIS Vytautas – fotogr. **146–148**, nuotr. **197**, **198**
BALTAKIS Paulius – apie jį nuotr. **242**
BARICCO Alessandro – apie jį rec. **128**, apie jį repr. **222**
BARIUS Placidas – apie jį nuotr. **254**
BARONAS Darius – **33**, vert. **34**, apie jį **4**
BARTULIS Eugenijus – **83**, apie jį nuotr. **243**, **244**
BATORAS Steponas – apie jį repr. **149**
BEATO ANGELICO Fra – žr. ANGELICO Fra Beato
BENSE Gertruda – **102**, apie ją nuotr. **245**
BERESNEVIČIUS Gintaras – apie jį rec. **131**, apie jį repr. **237**
BIELSKIS Martynas – apie jį repr. **171**
BORUTA Jonas – **45**, fotoportr. **246**, apie jį nuotr. **247**
BRADŪNAS Kazys – **74**
BRAZAITYTĖ Jurga – **64**, fotoportr. **248**
BRAZAUSKAS Algirdas – apie jį nuotr. **249**, **250**
BUCH Nina – apie ją nuotr. **251**
BUCHAS Alfredas – apie jį nuotr. **251**
BUCHIENĖ Tamara – žr. MEIKSINAITĖ-BUCHIENĖ Tamara
BULAKA Mečislovas – repr. **150**
BUSH Barbara – apie ją nuotr. **254**
BUSH Georges – apie jį nuotr. **254**

CASAROLI Agostino – **56**, apie jį **5**, fotoportr. **255**, **256**
CASTRO Fidel – apie jį nuotr. **266**
CHLEBINSKAS Saulius – repr. **151**, **152**
CHRUL Viktor – **91**, apie jį nuotr. **257**

ČIURINSKAS Vygintas – **46**

DANILIAUSKAITĖ Viktorija – repr. **153**
DEKSNYS Jonas – apie jį **68**
DIRŽYTĖ Aistė – **110**
DOBROVOLSKIS Mykolas – žr. STANISLOVAS tėvas
DRAZDAUSKIENĖ Rasa – **111**, vert. **69**, pareng. **97**, apie ją nuotr. **286**

ECO Umberto – apie jį rec. **123**, apie jį repr. **182**
EIMONTAITĖ Adelė – **125**
ERNST Max – repr. **155**
EUSTACHIJUS šv. – apie jį **33**, **34**, apie jį repr. **172**, **173**, **219**

FAUST Matas – apie jį nuotr. **242**
FELICITA šv. – apie ją **41**, apie ją repr. **157**
FRA BEATO ANGELICO – žr. ANGELICO Fra Beato

G. J. – **98**, **99**
GADAMER Hans-Georg – apie jį nuotr. **258**
GAIČEVSKIS Henrikas – nuotr. **239**, **243**, **249**, **285**, **296**, **305**
GAILIUS Antanas – vert. **25**, **71**, **72**, apie jį rec. **133**, apie jį repr. **206**
GAILIUŠIS Jurgis – apie jį nuotr. **242**, **254**
GAIŽIŪTĖ Nomeda – **58**
GARDAM Jane – **69**, apie ją **6**
GAŠKAITĖ Nijolė – apie ją rec. **127**, apie ją repr. **191**
GYLYS Povilas – fotoportr. **208**
GIRNIUS Kęstutis – **31**, **68**, fotoportr. **260**
GLODENIS Donatas – **77**, apie jį **7**
GOGH Vincent van – repr. **159**, **160**
GOLTZSCHE Dieter – repr. **161**, **162**
GREIMAS Algirdas Julius – **74**
GRIKIENIS Juozas – fotogr. **271**, nuotr. **240**, **291**, **307**
GRUCĖ Romualdas – apie jį **104**, fotoportr. **261**
GRUENAS Hansas – **87**, vert. **88**
GUDAVIČIUS Edvardas – **35**
GUDMANTAS Kęstutis – **126**
GUYAUX Jean – nuotr. **287**
GUTAUSKAS Leonardas – **70**, apie jį **58**, repr. **163–166**
GUTIÉRREZ Gustavo – **84**, apie jį nuotr. **262**

HEIDEGGER Martin – apie jį **32**, apie jį nuotr. **258**, **264**, **265**, **293**

IGNATAVIČIUS Eugenijus – **127**
IVAŠKEVIČIUS Jonas – nuotr. **299**

JACOVSKIS Jokūbas – repr. **169**
JANKEVIČIŪTĖ Giedrė – **97**, apie ją nuotr. **286**
JANONIENĖ Rūta – **23**, apie ją **8**
JARAS Andrius – **128–130**
JAROŠEVAITĖ Ksenija – **47**

JASIULIONYTĖ Margarita – repr. **170**
JOGAILA – apie jį repr. **171**
JONAS šv. – apie jį **33**, **34**, apie jį repr. **172**, **173**, **219**
JONAS PAULIUS II – apie jį **89**, apie jį nuotr. **266**
JONYNAS Vytautas Kazimieras – repr. **174**, **175**
JOVAIŠA Liudas – **100**
JUČAS Mečislovas – **36**
JÜNGER Ernst – **25**, apie jį **51**, **59**, apie jį nuotr. **268**
JURČYS Benediktas – pareng. **57**
JURGAITYTĖ Ona – **112**, **113**
JURŠĖNAS Česlovas – fotoportr. **208**
JUŠKA Albertas – apie jį rec. **134**, apie jį repr. **180**

KAIRYS Algirdas – nuotr. **312**
KALVANAS Jonas – **79**, apie jį nuotr. **269**
KARDELIS Naglis – **131**
KAROSAS Justinas – fotoportr. **208**
KARPAVIČIUS Eugenijus – repr. **176**
KAŠUBA Vytautas – repr. **177**, **178**
KATKUS Laurynas – **51**
KAZĖNAS Zinas – nuotr. **278**
KAZLAUSKAITĖ Rima – repr. **179**
KLIMAVIČIUS Jonas – **80**, apie jį nuotr. **270**
KLIŠEVIČIUS Algis – repr. **180**
KOLUPAILA Steponas – nuotr. **315**
KRISTELLER Paul – repr. **181**
KROMERIS Martynas – apie jį repr. **149**, **190**
KUBILIUS Vytautas – **42**
KUHN Michael – **88**, apie jį **87**
KUNČINAS Jurgis – **26**, apie jį rec. **137**, apie jį repr. **169**
KURAITĖ Vida – repr. **182**

L. K. – **59**
LADYGA Alvydas – repr. **185**
LAGARDE François – nuotr. **268**
LANDSBERGIS Vytautas – apie jį **63**, fotoportr. **272**, apie jį nuotr. **271**, **273**, **274**
LANKAUSKAS Romualdas – **132**
LEFEBVRE Marcel – apie jį **92**, apie jį nuotr. **275**
LEONAVIČIUS Šarūnas – repr. **188**, **189**
LOZORAITIS Kazys – **115**
LOZORAITIS Rytis – vert. **41**
LOZORAITIS Stasys – apie jį repr. **174**
LOŽYTĖ Elona Marija – repr. **191**
LUKACS Laszlo – **86**, apie jį nuotr. **279**

M. K. L. – **140**
MACEINA Antanas – apie jį **108**, apie jį nuotr. **280**
MALINAUSKAS Vygantas – **60**, pareng. **84**, nuotr. **262**
MARSMAN Hendrik – **71**, apie jį **9**
MAŽELIS Vytautas – nuotr. **175**, **267**, **276**, **280**
MAŽVYDAS Martynas – apie jį **43**, apie jį rec. **138**, apie jį repr. **176**, **192**, **193**
MEIKSINAITĖ Ina – **61**, pareng. **74**, apie ją **10**
MEIKSINAITĖ-BUCHIENĖ Tamara – **74**, apie ją **61**, apie ją nuotr. **251–253**
MERIDA Edilberto – repr. **200**
MESSAGER Jean (?) – apie jį **23**, repr. **201–204**
MICEVIČIŪTĖ Jūratė – **52**, **89**, **90**, **103**, vert. **53**, apie ją nuotr. **281**
MIKELAITIS Gediminas – pareng. **101**
MIKHAILOV Nikolai – **48**
MILIAUSKAS-MIGLOVARA Juozas – **73**, apie jį **76**, fotoportr. **282**, apie jį nuotr. **283**
MINCEVIČIUS Vincentas – **74**, fotoportr. **284**
MITAITĖ Donata – **133**
MITĖ Valentinas – nuotr. **250**, **298**, **300**
MOCKŪNAS Liūtas – apie jį rec. **68**
MORKUS Jonas – **116**
MULEVIČIŪTĖ Jolita – **22**, **97**, apie ją **11**, apie ją nuotr. **286**

NARBUTAS Sigitas – **37**, apie jį **12**
NORVILA Rimantas – apie jį nuotr. **288**
NOVALIS (HARDENBERG Georg Philipp Friedrich Leopold von) – **72**, apie jį **13**, apie jį repr. **161**, **162**

O. B. D...er – **75**
ONIŠČIK Marija – **92**, **102**
ORANTAS Romas – repr. **206**
ORŽEKAUSKAS Vasaris – **1**
OSVALDAS Augis – **93**, **134**
OTT Hugo – **32**, apie jį **14**

PALIONIS Jonas – apie jį nuotr. **253**
PALTAROKAS Kazimieras – apie jį **38**, fotoportr. **289**, **290**
PAŠKAUSKAS Kazimieras – repr. **207**
PATACKAS Algirdas – **114**, apie jį nuotr. **291**, **299**
PAULAUSKAS Artūras – apie jį repr. **208**
PAULIUS šv. – apie jį **82**, apie jį repr. **209**, **212**
PAŽĖRAITĖ Aušra – **82**
PELEVIN Viktor – apie jį rec. **129**, apie jį repr. **223**
PERPETUA šv. – apie ją **41**, apie ją repr. **210**, **211**
PETRAS šv. – apie jį repr. **212**
PETRI Elfride – apie ją nuotr. **293**
PIJUS XII – apie jį nuotr. **294**
POCIUS Jonas – repr. **213**
POCIŪTĖ-ABUKEVIČIENĖ Dainora – **43**, pareng. **102**, apie ją **15**
PRANCIŠKUS šv. – apie jį **23**, apie jį repr. **201–204**, **214**
PRĖSKIENIS Bronius – pareng. **73**
PRĖSKIENIS Juozas [sic! – Bronius] – **76**
PUJATS Janis – **85**, apie jį nuotr. **296**, **305**
PULOKAS Valius – fotogr. **215**
PUTINAITĖ Nerija – **29**, **135**

R. L. – **40**
RABIKAUSKAS Paulius – apie jį **62**
RACHLEVIČIŪTĖ Ramutė – **27**, apie ją **16**, nuotr. **263**, **295**, **306**
RACHLEVIČIŪTĖ Ramutė [*sic!* – STEFÁNSSON Páll] – nuotr. **308**
RADVILA Mikalojus Juodasis – apie jį repr. **216**
RAMONAS Antanas – apie jį rec. **136**, apie jį repr. **207**
RENO Russel – **55**, apie jį **17**
REVOKATAS šv. – apie jį **41**
RICCI Nino – apie jį rec. **130**, apie jį repr. **224**
RYLIŠKYTĖ Ligita – **117**

ROTUNDAS Augustinas – apie jį repr. **218**
RUBIOS Palacio – **53**

SABOLIUS Kristupas – **105**
SAMUELSSON Gudjon – apie jį nuotr. **295**
SAPIEGAITĖ Teofilė – apie ją repr. **158**
SATURAS šv. – apie jį **41**
SATURNINAS šv. – apie jį **41**
SAUDARGAS Algirdas – apie jį nuotr. **299**
SERAPINAS Vitalijus – repr. **219**
SKVIRECKAS Juozapas – apie jį **107**, apie jį repr. **235**
SLANČIAUSKAS Matas – apie jį **73**
SMETONIENĖ Irena – **106**
SODEIKA Tomas – **30**, **101**, apie jį **28**, **29**, apie jį nuotr. **307**
SPRINDYTĖ Jūratė – **136**
STALIORAITIS Jonas – **118**
STANISLOVAS tėvas (DOBROVOLSKIS Mykolas) – apie jį **30**, apie jį rec. **122**, apie jį repr. **185**
STEFÁNSSON Páll – nuotr. **308**
STEPONAVIČIENĖ Guoda – **119**, **120**
STILINOVIČ Josip – nuotr. **257**
STREIKUS Arūnas – **38**, **94**, **107**, apie jį **18**
STRIJKOVSKIS Motiejus – apie jį **37**, apie jį repr. **190**
STRIOGA Leonas – apie jį nuotr. **301**
SUBAČIUS Giedrius – **49**
SUBAČIUS Paulius – **78**, **95**, **96**, pareng. **83**, **85**, fotoportr. **302–304**, apie jį nuotr. **305**
SUTKUS Antanas – apie jį nuotr. **249**
SVEINSSON Asmundur – repr. **221**, apie jį nuotr. **306**

ŠEPETIENĖ Vilma – **141**
ŠEPETYS Nerijus – **54**, **108**, **121**
ŠERPYTYTĖ Rita – **101**, vert. **56**, apie ją nuotr. **307**
ŠILBAJORIS Rimvydas – **137**
ŠLIOGERIS Arvydas – apie jį rec. **135**
ŠMULKŠTYS PAPARONIS Antanas – apie jį rec. **141**, apie jį repr. **151**
ŠNIRAS Sigitas – repr. **222–224**

TOPOROV Vladimir – apie jį **48**
TOVARO J. de – apie jį repr. **225–227**
TRILUPAITIENĖ Jūratė – **23**, apie ją **19**
TRIMAKAS Gintautas – fotogr. **228–231**, **302**, **303**, nuotr. **286**, **292**
TUMELIS Juozas – **138**
TUMĖNAITĖ Rūta – vert. **32**, pareng. **55**, **85**, **86**, **91**, apie ją nuotr. **305**

ULČINAITĖ Eugenija – **44**, **50**, fotoportr. **309**
URBONAS Raimondas – fotogr. **232**

V. A. – vert. **77**
VAICEKAUSKIENĖ Loreta – **39**, **109**, apie ją **20**, fotoportr. **310**
VAIŠVILAITĖ Irena – **62**, pareng. **56**
VAIŽGANTAS – apie jį rec. **124**, apie jį repr. **152**
VALIAUGA Artūras – fotogr. **261**
van GOGH Vincent – žr. GOGH Vincent van
VAREIKIS Egidijus – **65**, **66**, fotoportr. **311**
VASILIAUSKAS E. – repr. **235**
VASILIŪNIENĖ Dalia – **139**
VYGANTAS Vytautas – apie jį **60**, apie jį nuotr. **312**
VYŠNIAUSKAS Tomas – repr. **237**

ZUNDELOVIČIUS Dovydas – apie jį **98**, apie jį nuotr. **301**, **313**

ŽIŽIŪNAS Algimantas – nuotr. **273**, **274**
ŽMUIDZINAVIČIUS Antanas – apie jį nuotr. **315**
ŽVILIUS Alfonsas – repr. **238**

*Sudarė Liubartas Akminas*